

Τ.Ε.Ι. ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ & ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«Η επίδραση της διαπαιδαγώγησης των γονέων στον ψυχισμό του παιδιού στην προσχολική ηλικία»

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΟΜΑΔΑ:

ΒΛΑΧΟΥ ΡΑΦΑΕΛΑ
ΜΑΥΡΟΓΟΝΑΤΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ:

ΑΡΜΑΚΟΛΑ ΕΛΕΝΗ

Πάτρα, 2016

*The effect of the educating ways the parents use, in the psychism
of the child in the preschool age*

«Όλοι οι μεγάλοι ήταν κάποτε παιδιά... λίγοι όμως το θυμούνται»

Le petit prince retrouvé

Antoine de Saint Exupery

Ευχαριστίες

Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την επόπτρια της πτυχιακής μας εργασίας κα. Αρμακόλα Ελένη, για τη συνεργασία και καθοδήγησή της.

Την Κοινωνική Υπηρεσία του Δήμου Πατρέων, για την άδεια που μας έδωσε για να μοιράσουμε τα ερωτηματολόγια της έρευνας μας στους παιδικούς σταθμούς. Ιδιαίτερα θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την προϊστάμενη της υπηρεσίας, κα Βανδώρου, για την πολύτιμη βοήθειά της.

Τους τρεις δημοτικούς παιδικούς σταθμούς Α,Ι,Η του Δήμου Πατρέων και πιο συγκεκριμένα τους επαγγελματίες για την πρόθυμη συνεργασία τους, αλλά και τους γονείς για το χρόνο που διέθεσαν για την συμμετοχή τους στην έρευνα μας.

Ολοκληρώνοντας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε, οποιοδήποτε άλλο άτομο που με την στήριξη και βοήθειά του, συνέβαλλε στην εκπόνηση της εργασίας.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη – Abstract

Εισαγωγή..... 9

Κεφάλαιο 1: Ανάπτυξη του παιδιού στην προσχολική ηλικία

1.1: Γνωστικές θεωρίες ανάπτυξης..... 14

1.1.1: Θεωρίες του Sigmund Freud 14

1.1.2: Θεωρίες του Erik Erikson..... 16

1.1.3: Θεωρίες και απόψεις του Jean Piaget..... 19

1.2: Θεωρίες για κοινωνική μάθηση..... 21

1.3: Ψυχοκοινωνική ανάπτυξη..... 23

Κεφάλαιο 2: Τα χαρακτηριστικά της οικογένειας

2.1: Αξιολόγηση θεσμού οικογένειας – Παρουσίαση αλλαγών..... 25

2.2: Μορφές οικογένειας – Το προφίλ της σύγχρονης οικογένειας..... 29

2.3: Ο κύκλος της οικογένειας – Στάδια εξέλιξης..... 35

Κεφάλαιο 3: Η επίδραση της οικογένειας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού

3.1: Ο ρόλος του γονέα 38

3.2: Η εξέλιξη του ρόλου του γονέα..... 40

3.3: Οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια ως μέσο διαμόρφωσης της προσωπικότητας..... 43

3.4: Οι τύποι των γονέων..... 49

3.4.1: Το επακόλουθο της αλληλεπίδρασης με τους γονείς στο ψυχισμό του παιδιού 55

3.4.2: Τα λάθη στη διαπαιδαγώγηση 59

3.4.3: Η εμφάνιση της προβληματικής συμπεριφοράς.....	62
Κεφάλαιο 4: Αξιολόγηση συμπεριφοράς – Προβλήματα στις βασικές λειτουργίες	
4.1: Το προφίλ του παιδιού.....	64
4.2: Μέθοδοι αξιολόγησης προσωπικότητας.....	65
4.3: Προβλήματα επιθετικότητας και ο ρόλος της οικογένειας.....	71
4.4: Ο ρόλος της οικογένειας.....	73
4.4.1: Η συνεργασία της οικογένειας με το σχολείο.....	74
4.5: Προβλήματα στη μάθηση.....	75
Κεφάλαιο 5: Παρέμβαση	
5.1: Η αναγκαιότητα της παρέμβασης στην οικογένεια.....	78
5.2: Θεωρίες παρέμβασης στην οικογένεια.....	80
5.3: Ο ρόλος του θεραπευτή.....	84
5.4: Σχολές γονέων – Ατομικά και ομαδικά προγράμματα εκπαίδευσης οικογένειας.....	88
5.5: Νέες δεξιότητες – Αλλαγή συμπεριφοράς.....	94
5.6 Προϋποθέσεις επιτυχίας και αλλαγής της παρούσας κατάστασης.....	97
Κεφάλαιο 6: Μεθοδολογία της έρευνας	
6.1: Σκοπός και στόχοι της έρευνας.....	100
6.2: Ερευνητικά ερωτήματα.....	100
6.3: Δείγμα.....	101
6.4: Υποθέσεις έρευνας.....	102
6.5: Ανάλυση δεδομένων της έρευνας.....	103

6.5.1: Δεδομένα που απεικονίζουν τα χαρακτηριστικά του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε.....	103
6.5.2: Δεδομένα που συνθέτουν την απάντηση για το πρώτο ερευνητικό ερώτημα.....	108
6.5.3: Δεδομένα που αφορούν το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα.....	123
6.5.4: Δεδομένα που αφορούν το τρίτο ερευνητικό ερώτημα.....	140
6.6: Περιορισμοί της έρευνας.....	144
Κεφάλαιο 7:	
7.1.: Συμπεράσματα.....	146
7.2: Προτάσεις.....	149
7.3: Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες.....	150
Βιβλιογραφία.....	152
Παράρτημα Ι.....	158

Περίληψη

Στην εργασία που διεξήχθη, έγινε αναφορά στον τρόπο που οι γονείς διαπαιδαγωγούν τα παιδιά τους και τον αντίκτυπο που έχει στον ψυχισμό τους. Σε πρώτο στάδιο μελετήθηκε η ανάπτυξη των παιδιών που βρίσκονται στην προσχολική ηλικία μέσα από θεωρίες ψυχολόγων- ψυχαναλυτών. Έπειτα, η μελέτη επικεντρώθηκε στην οικογένεια, συγκεκριμένα στην αξιολόγηση του θεσμού στην σημερινή εποχή. Αναλύθηκαν οι μορφές που έχει, το προφίλ που προβάλλει, καθώς επίσης και τα σταδία εξέλιξης που έχει μέσα στο χρόνο. Σε δεύτερο επίπεδο, προστέθηκε στην εργασία, η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος στην διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού, εξετάζοντας τον ρόλο του γονέα, τις σχέσεις που δημιουργούνται, ενώ έγινε αναφορά στους υπάρχοντες και κυριαρχούσες τύπους γονέων. Επίσης, έγινε τοποθέτηση στα πιθανά σφάλματα των γονέων, όσον αφορά την μέθοδο διαπαιδαγώγησης και παρατηρήθηκε η εμφάνιση προβληματικής συμπεριφοράς στα παιδιά. Σε τρίτο στάδιο, παρατέθηκε η αξιολόγηση συμπεριφοράς του παιδιού και τα πιθανά προβλήματα που παρουσιάζονται σε βασικές λειτουργίες. Πιο αναλυτικά, συλλέχθηκαν πληροφορίες σχετικά με το προφίλ που έχει το παιδί, τις μεθόδους αξιολόγησης της προσωπικότητας του και τα προβλήματα στην μάθηση. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στο ρόλο της οικογένειας και στην ύπαρξη συνεργασίας μεταξύ οικογένειας και σχολείου. Ολοκληρώνοντας με το βιβλιογραφικό μέρος, τέθηκε το ζήτημα της παρέμβασης, ώστε να βρεθεί μια εποικοδομητική αντιμετώπιση του προβλήματος, δίνοντας έμφαση στην οικογενειακή θεραπεία αλλά και στην εκπαίδευση των γονέων. Φτάνοντας στο τέλος, διεξήχθη η έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε με σκοπό να συγκεντρωθούν ορισμένα στοιχεία για την επικρατούσα εικόνα της επίδρασης των γονέων στο ψυχισμό των παιδιών τους. Εν κατακλείδι προτάθηκαν τρόποι αλλαγής της παρούσας κατάστασης αλλά και συγκεντρώθηκε υλικό με σκοπό μια μελλοντική έρευνα.

Abstract

The current assessment refers to the way the parents educate their children and the effects of that (education) into their psychism. At first, the development of children pre-school age, through the theories of psychologists- psychoanalysts has been studied. Then, the study focused to the family itself and particularly to the evaluation of this constitution. Nowadays for that reason there have been analyzed the forms that this constitution has taken and the profile that has been raised, as well as the stages of development through time. Secondly, in the study was added the influence of the family environment on the shaping of the child's personality, by examining the role that the parent had in it and the types of the relationships which will be created after all. Also, there has been examined the existing and the predominant types of parental figures. Furthermore, there have been pointed the possible mistakes of the parents, regarding the educational methods they use and there has been noticed the appearance of behavioral problems in children. Thirdly, there has been posed the evaluation of the child's behavior and the possible problems which occur to basic functions. Specifically, information about the child's profile, the evaluational methods of his/her personality and problems in learning have been collected. Particular attention has been given to the role of the family and the school. By completing the bibliography, there has been raised the question of the intervention, in order to be found a fertile solution of the problem. Special emphasis has been given in the family therapy, as the education of the parents. By reaching in the end, there has been carried a survey, which aimed to the collection of information about the prevailing picture of the influence of parents on the psyche of their children. In conclusion, there has been suggested the ways, in order to change the current situation and material has been gathered in order to be used in a future research.

Εισαγωγή

Η πτυχιακή εργασία που ακολουθεί αποτελεί μια απόπειρα στην απεικόνιση της σημασίας και του αντίκτυπου του ρόλου του γονέα. Ένας από τους βασικότερους παραλογισμούς που αφορά το προαναφερθέν αντικείμενο, σχετίζεται με την υποτίμηση του ρόλου του γονέα, στη προσχολική και νηπιακή ηλικία του παιδιού. Η επικρατούσα αντίληψη περιλαμβάνει την υποβάθμιση της σημασίας της αγωγής και διαπαιδαγώγησης του παιδιού από μικρή ηλικία. Θεωρείται ότι το άτομο θα αναπτύξει, κατά τη διάρκεια της ζωής του, περισσότερες αναμνήσεις και εμπειρίες, που θα καθορίσουν την ανάπτυξη της προσωπικότητάς του σε μεγαλύτερο βαθμό, από ότι στα αρχικά στάδια της ζωής του. Στα πρώτα έτη της ζωής του παιδιού, δίνεται έμφαση στην κάλυψη των βιοτικών αναγκών του νηπίου. Στη συνέχεια προσδίδεται ενδιαφέρον στην ικανοποίηση των αναγκών, που θεωρούν οι γονείς ότι υπάρχουν. Το παιδί ξεκινά να αποκτά ουσιαστική «φωνή», στα μετέπειτα στάδια της ζωής του. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να χάνεται η ευκαιρία για την ποιοτική επίδραση και οικοδόμηση της προσωπικότητάς του.

Η αντίληψη αυτή έχει οδηγήσει στον περιορισμό της ενασχόλησης με την εκπαίδευση των παιδιών και στην καθυστέρηση της εκκίνησης της αφιέρωσης του ποιοτικού χρόνου. Στην πραγματικότητα η παιδική ηλικία και τα βιώματα που περιλαμβάνει, αποτυπώνονται στην σφαίρα του υποσυνείδητου και θέτουν τις βάσεις για τα χαρακτηριστικά του ψυχισμού και της προσωπικότητας που καλλιεργεί το παιδί. Τα θεμελιώδη αυτά στοιχεία, σμιλεύονται σε συσχέτιση με το περιβάλλον που βιώνουν τα παιδιά από τα πρώτα στάδια ανάπτυξής τους.

Τα παραπάνω στοιχεία, συνθέτουν μια εικόνα για ένα ζήτημα με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Πιο συγκεκριμένα το πρόβλημα το οποίο μελετήθηκε, αφορά την επίδραση της γονικής παρέμβασης στην σύνθεση της προσωπικότητας του παιδιού. Περιλαμβάνει δεδομένα μελέτης όπως, η ανάπτυξη του παιδιού, η παρουσία της οικογένειας, ο ρόλος του γονέα, η αξιολόγηση της προσωπικότητας του παιδιού αλλά και οι αλλαγές που είναι πιθανό να σημειωθούν με εξωτερική παρέμβαση.

Για να οριστεί σε ικανοποιητικό επίπεδο το αναφερθέν θέμα, χρησιμοποιήθηκε ένας συνδυασμός της υπάρχουσας θεωρητικής προσέγγισης, με την ερευνητική πλευρά.

Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε, δημιουργήθηκε ένα σύνολο κεφαλαίων που εδραιώνουν τις υπάρχουσες αντιλήψεις σχετικά με το θέμα.

Αρχικά το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται συγκεντρωτικά στις υπάρχουσες θεωρίες που αφορούν την ανάπτυξη του παιδιού. Όπως είναι γνωστό, ο άνθρωπος στη διάρκεια της ζωής του μεταβαίνει σε μία σειρά σταδίων εξέλιξης, τα οποία χαρακτηρίζονται από ορισμένα βασικά στοιχεία. Κάθε στάδιο περιλαμβάνει βασικά γνωρίσματα που ευνοούν την ανάπτυξη της προσωπικότητας και τη διεύρυνση των οριζόντων του εκάστοτε ψυχισμού. Για την μελέτη του θέματος της εργασίας, αναλύθηκαν τα στάδια ανάπτυξης για τη ηλικιακή ομάδα 3 έως 6 ετών, στις κατηγορίες της γνωστικής, ψυχοκοινωνικής ανάπτυξης. Συμπληρωματικά έγινε αναφορά για τις θεωρίες της κοινωνικής μάθησης.

Το μετέπειτα κεφάλαιο εστιάζει στον θεσμό της οικογένειας. Η οικογένεια είναι ένας κοινωνικός θεσμός, που στη διάρκεια του χρόνου μεταλλάσσεται, εξελίσσεται και προσαρμόζεται στα χαρακτηριστικά της εκάστοτε περιόδου. Οι μορφές της οικογένειας ποικίλουν, ωστόσο υπάρχουν τα κοινά στοιχεία του συναισθηματικού και βιοτικού δεσμού ανάμεσα στα μέλη της. Είναι αξιόλογο να παρατηρηθεί η ποιότητα της δυναμικής της ομάδας, ο τρόπος που αλληλεπιδρούν τα μέλη, η εξέλιξή τους, αλλά και το αποτύπωμα που αφήνουν για την επόμενη γενιά.

Το ακόλουθο κεφάλαιο, απεικονίζει τον προαναφερόμενο δεσμό ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Τη σύγχρονη εποχή, τα κύρια απαρτιζόμενα μέλη της οικογένειας είναι οι γονείς και τα παιδιά. Είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα, η κατανόηση της υπόστασης του γονέα, των χαρακτηριστικών του ρόλου του, της ικανότητας του να διαπαιδαγωγεί και να καλλιεργεί τα κύρια γνωρίσματα του παιδιού του. Ο γονέας είναι ο πρώτος και κύριος παιδαγωγός, προσφέροντας τα εφόδια για την κατασκευή μιας προσωπικότητας με υπόσταση και δίνοντας στο άτομο την ικανότητα της επιβίωσης στην κοινωνία.

Εν συνεχεία, ερευνάται η επίπτωση της παρουσίας του γονέα στην προσωπικότητα του παιδιού, με την εμφάνιση οποιασδήποτε ανησυχητικής συμπεριφοράς. Η προσχολική ηλικία, είναι μια ευαίσθητη και εύθραυστη περίοδος, όπου κάθε ερέθισμα που δέχεται το παιδί, αποθηκεύεται και χρησιμοποιείται στη διαδικασία της δόμησης του ψυχισμού του. Τα παιδιά προσπαθούν να κατανοήσουν με κάθε τρόπο, τη συμπεριφορά και τα μηνύματα που λαμβάνουν. Τα ευρήματα που συλλέγουν, τα

διαχειρίζονται σε μια απόπειρα να καταλάβουν το περιβάλλον τους και να προσπαθήσουν να ενταχθούν σε αυτό. Για αυτό το λόγο, οι χειρισμοί και οι στάσεις των γονέων επιδρούν σημαντικά, στην παραπάνω υποσυνείδητη διαδικασία. Το επακόλουθο της παραπάνω δράσης, είναι πιθανό να έχει αρνητική έκβαση, με την εμφάνιση συμπεριφορών που γεννούν προβληματισμό στο ευρύτερο περιβάλλον. Για παράδειγμα με την εμφάνιση συμπεριφορών, όπως επιθετικότητα, φοβίες, όπου η διαχείρισή τους οφείλεται να είναι αποτελεσματική και άμεση.

Σε σύνδεση με το προαναφερθέν θέμα, συνδέεται το επόμενο κεφάλαιο, που αφορά την παρέμβαση από το εξωτερικό οικογενειακό περιβάλλον. Η παρέμβαση διαχωρίζεται σε δύο μέρη, τη διαχείριση της κρίσης αλλά και την πρόληψη της μελλοντικής εμφάνισης προβλήματος. Το δυαδικό αυτό έργο, είναι δυνατόν να επιτευχθεί με την οικογενειακή θεραπεία, με την εκπαίδευση των γονέων και με την καλλιέργεια της ουσιαστικής επικοινωνίας και του διαλόγου μέσα στην ομάδα της οικογένειας. Είναι αξιοσημείωτο, ότι η αναζήτηση βοήθειας δεν είναι δείγμα αποτυχίας. Αντίθετα είναι τεκμήριο της διαπίστωσης του προβλήματος και την διερεύνησης ενός αποδοτικού πλάνου δράσης.

Σε αυτό το σημείο ολοκληρώνεται η βιβλιογραφική επισκόπηση, που προσφέρει τις βάσεις για την ερευνητική πλευρά της εργασίας. Στο πλαίσιο της εις βάθος μελέτης, του θέματος, διεξήχθη μια ποσοτική δειγματοληπτική έρευνα. Η έρευνα απευθύνονταν σε γονείς με παιδιά που βρίσκονται στην προσχολική ηλικία. Σκοπός της έρευνας, ήταν η αποτύπωση των χαρακτηριστικών του ρόλου του γονέα και της επίδρασης που έχει στην προσωπικότητα του παιδιού. Για την αναζήτηση αυτή, μοιράστηκαν ερωτηματολόγια, γεγονός που οδήγησε στη συλλογή δεδομένων που φανερώνουν σημαντικά αποτελέσματα για το γενικότερο θέμα μελέτης.

Στο τελικό μέρος της εργασίας παρουσιάστηκε μια σειρά συμπερασμάτων αλλά και προτάσεων, σχετικά με το μελετώμενο ζήτημα. Συνοπτικά τέθηκαν οι προβληματισμοί, που αφορούν την ουσιαστική ενημέρωση των γονέων σχετικά με τα στοιχεία του ρόλου τους. Για την ύψιστη απόδοση των ικανοτήτων των γονέων, έχει σημασία να είναι σε θέση να κατανοήσουν τον αντίκτυπο των πράξεών τους, στη ζωή και στον εσωτερικό κόσμο των παιδιών τους.

Εν κατακλείδι, η εργασία αποτέλεσε μια συνοπτική επισκόπηση του ευρύτερου θέματος. Το κύριο στοιχείο που θελήσαμε να παρουσιάσουμε, αφορά την ανάγκη για

περαιτέρω ενημέρωση του πληθυσμού των γονέων. Είναι πράγματι, αξιοσημείωτο το γεγονός της ανεπαρκούς συζήτησης και ενημέρωσης, που υπάρχει στον πληθυσμό των γονέων. Όπως διαπιστώθηκε και στην έρευνα που διεξήχθη, το ποσοστό των 72% , δεν γνώριζε τα προγράμματα εκπαίδευσης των γονέων αλλά και τα γενικότερα εκπαιδευτικά βοηθήματα που ασχολούνται με το θέμα. Ωστόσο το ποσοστό των 68%, επιθυμεί να ενημερωθεί και να συμμετάσχει, σε προγράμματα εκπαίδευσης γονέων, για να μπορέσουν να βελτιώσουν και να ενισχύσουν το ρόλο τους. Για αυτό το λόγο θεωρούμε ότι το κύριο μέλημα της εργασίας, είναι η ευαισθητοποίηση και ενημέρωση των γονέων, ώστε να είναι σε θέση να ανταπεξέλθουν στο έπακρον, στις πολύπλευρες απαιτήσεις του ρόλου τους.

ΜΕΡΟΣ Α: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ

Κεφάλαιο 1^ο : Ανάπτυξη του παιδιού στη προσχολική ηλικία

Σε αυτό το κεφάλαιο θα μιλήσουμε για θεωρίες και απόψεις που διατυπώθηκαν από σπουδαίους ψυχαναλυτές και ψυχολόγους όπως Sigmund Freud, Erik Erikson και Jean Piaget, σχετικά με την ανάπτυξη του παιδιού ηλικίας μεταξύ τριών έως έξι ετών. Συγκεκριμένα θα αναφερθούμε στο γνωστικό, ηθικό, συναισθηματικό αλλά και κοινωνικό κομμάτι της ανάπτυξης του παιδιού.

1.1: Γνωστικές θεωρίες ανάπτυξης

1.1.1: Θεωρίες του Sigmund Freud

Πιο αναλυτικά, σύμφωνα με τον Sigmund Freud, που αναφέρει και αυτός με την σειρά του τα στάδια ανάπτυξης του παιδιού, και της προσωπικότητας του αλλά κυρίως στοχεύει στην ικανοποίηση βιολογικών ορμών και ιδιαίτερα της ορμής για ηδονή (libido). Η πορεία του ατόμου ορίζεται από μια συνεχή προσπάθεια να βρει αποδεκτούς τρόπους για να ικανοποιήσει την libido του και να παλεύει να εξισορροπήσει τις εσωτερικές παρορμήσεις και τις απαιτήσεις της κοινωνικής πραγματικότητας. Για τα παιδιά όμως ο βαθμός αλλά και το είδος της ικανοποίησης εξαρτάται κυρίως από την αλληλεπίδραση που υπάρχει με τους γονείς. Παρακάτω θα αναφέρουμε τα στάδια ανάπτυξης ηλικίας 3-6 ετών όπως τα αναλύει ο Freud.

Αρχικά, έχουμε να κάνουμε με το πρωκτικό στάδιο (2^ο και 3^ο έτος ηλικίας). Το παιδί σε αυτό το στάδιο πρέπει να αποκτήσει τον έλεγχο των σφικτήρων και ο πρωκτός αποτελεί την εστία της ψυχικής έντασης και ικανοποίησης. Στο συγκεκριμένο στάδιο έχουμε να κάνουμε με την αυτονομία και τον αρνητισμό του παιδιού. Υπάρχει ικανοποίηση από την αποβολή και την κατακράτηση κοπράνων, αλλά και συμμόρφωση με τους κοινωνικούς κανόνες ως προς την εκπαίδευση στη χρήση της τουαλέτας (Feldman, 2001• Giddens, 2002).

Έχουμε και το φαλλικό στάδιο (3^ο έως 7^ο έτος ηλικίας). Σε αυτό το στάδιο το παιδί αρχίζει να ενδιαφέρεται για τα γεννητικά του όργανα και να τα διαφοροποιεί σε σχέση με το φύλο, καθώς επίσης συνειδητοποιεί και την αγάπη του προς στους γονείς του. Η αγάπη του παιδιού σε αυτή τη φάση δεν αναπτύσσεται με τον ίδιο τρόπο, αντίθετα αυτή δημιουργείται με μια βαθμιαία αυξανόμενη στοργή και προσκόλληση

προς το γονέα του αντίθετου φύλου. Ο Freud εδώ αναφέρει δυο συμπλέγματα, το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα για το αγόρι, όπου ο πατέρας του γίνεται αντίζηλος στην αγάπη της μητέρας, ενώ ταυτόχρονα βιώνει έντονα συναισθήματα ενοχής και φόβου για τις αιμομικτικές του διαθέσεις. Αυτό το σύμπλεγμα δημιουργεί στο αγόρι την υπέρμετρη αγάπη προς τη μητέρα και απορρίπτει τον πατέρα. Το σύμπλεγμα αυτό ξεπερνιέται όταν το παιδί απωθεί τόσο την ερωτική του πρόσδεση προς τη μάνα του όσο και τον ανταγωνισμό προς τον πατέρα του. Για το άλλο φύλο υπάρχει το αντίστοιχο σύμπλεγμα που ονομάζεται της Ηλέκτρας. Εδώ το κορίτσι προσκολλά στον πατέρα και θεωρεί αντίζηλο την ίδια της τη μητέρα. Επιλέγει τον πατέρα ως αντικείμενο αγάπης και δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα προς τη μητέρα της (Feldman, 2001· Giddens, 2002).

Ακόμα, μια ψυχαναλυτική θεωρία του Freud αναφέρει την ηθικότητα, η οποία παρουσιάζεται στον άνθρωπο ως συναίσθημα. Η ηθική παρουσιάζεται στο παιδί από τα 5 του χρόνια ως ένα συναίσθημα ενοχής. Το παιδί υφίσταται απαγορεύσεις, τιμωρίες και ενοχές και αυτό έχει ως απόρροια το παιδί να αναπτύξει το συναίσθημα ενοχής σε διάφορες απαγορευμένες πράξεις. Υπάρχουν όμως και εκπρόσωποι αυτής της θεωρίας, οι οποίοι υποστηρίζουν πως οι βασικές διεργασίες της δημιουργίας της ηθικής ξεκινούν από τα 5-6 έτη, αφού αυτή τη χρονική περίοδο αρχίζει η αλληλεπίδραση των τριών στοιχείων της προσωπικότητας που είναι το Εκείνο, το Εγώ και το Υπερεγώ (Cole, 2001).

Επιπρόσθετα, ο Freud μιλάει για την ταύτιση και την μίμηση που αποτελούν μέρος της θεωρίας κοινωνικής μάθησης. Αυτή η θεωρία δίνει σημασία στις εξωτερικές αλλά και κοινωνικές επιδράσεις στο παιδί. Σχετικά με την ταύτιση υπάρχει μια διεργασία και προωθείται από ενστικτώδεις επιθυμίες και ισχυρά συναισθήματα. Εδώ τα παιδιά είναι παγιδευμένα σε κρυφές συγκρούσεις μεταξύ των φόβων και των επιθυμιών τους. Η ταύτιση λειτουργεί ως ένα μέσο για να λύσουν τις συγκρούσεις αυτές (Cole, 2001).

Βέβαια, υπάρχουν και θεωρητικοί της κοινωνικής μάθησης, οι οποίοι έχουν μια αρκετά διαφορετική άποψη για το πώς υιοθετούν τα παιδιά ενήλικους ρόλους. Αναφέρουν πως η ταύτιση δεν προωθείται από εσωτερικές συγκρούσεις, αλλά είναι απλώς θέμα παρατήρησης και μίμησης. Τα παιδιά παρατηρούν ότι η αρσενική αλλά και θηλυκή συμπεριφορά διαφέρουν. Από αυτή την παρατήρηση τα παιδιά

δημιουργούν υποθέσεις σχετικά με την κατάλληλη αρσενική και θηλυκή συμπεριφορά. Επίσης μαθαίνουν ότι οι ενήλικες ανταμείβουν τα αγόρια και τα κορίτσια για διαφορετικά είδη συμπεριφοράς και έτσι διαλέγουν να επιδίδονται σε συμπεριφορές κατάλληλες για το φύλο τους, οι οποίες θα οδηγήσουν σε ανταμοιβές (Cole, 2001).

Καταλήγοντας, ο Freud κάνει λόγο και για τις ψυχικές δυναμικές του ατόμου καθώς και τα κίνητρα τα οποία επηρεάζουν την συμπεριφορά του ανθρώπου. Δίνει ιδιαίτερη σημασία στο ρόλο των ασυνείδητων κινήτρων ως αιτία της ανθρώπινης συμπεριφοράς, καθώς επίσης και για το πώς λειτουργούν τα συναισθήματα. Γι' αυτό το λόγο ο Freud πρότεινε ένα μοντέλο που μέσα από αυτό θα μπορούσε να σκιαγραφήσει την ανθρώπινη προσωπικότητα και το διαχώρισε σε τρία στοιχεία: το Εκείνο, το Εγώ και το Υπερεγώ. Το Εκείνο μιλάει για το πρωτόγονο στοιχείο της προσωπικότητας και που είναι παρόν από τη στιγμή της γέννησης. Αντιπροσωπεύει ένστικτα που σχετίζονται με την επιθετικότητα και τις παράλογες παρορμήσεις και λειτουργεί σύμφωνα με την αρχή της ηδονής. Το Εγώ αποτελεί το ορθολογικό στοιχείο της προσωπικότητας και λειτουργεί με βάση την αρχή της πραγματικότητας και προσφέρει την ενσωμάτωση του ατόμου στην κοινωνία. Έχουμε και το Υπερεγώ το οποίο περιλαμβάνει τη βασική διάκριση ανάμεσα στο σωστό και το λάθος. Η ανάπτυξη του Υπερεγώ αρχίζει στην ηλικία των 5-6 και ενισχύεται από τους γονείς, τους δασκάλους καθώς και αλλά πρόσωπα στο περιβάλλον του παιδιού (Feldman, 2011).

Με όλα τα παραπάνω, που έχουμε αναφέρει ο Freud μας έχει περιγράψει τους τρόπους με τους οποίους αναπτύσσεται η προσωπικότητα κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας. Η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη που πραγματοποιείται στα παιδιά διέρχεται από μια σειρά σταδίων, στα οποία η ευχαρίστηση ή η ικανοποίηση των αναγκών ή των επιθυμιών εστιάζεται σε μια συγκεκριμένη βιολογική λειτουργία και περιοχή του σώματος (Feldman, 2011).

1.1.2: Θεωρίες του Erik Erikson

Ο ψυχαναλυτής Erik Erikson μιλάει για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη, η οποία μελετά τις αλλαγές στην αλληλεπίδραση που ατόμου σε σχέση με άλλα άτομα, ακόμη την αντίληψη για τους άλλους αλλά και τις αλλαγές στην γνώση και την απεικόνιση του εαυτού ως μέλος της κοινωνίας. Υποστηρίζει και αυτός πως υπάρχουν κάποιες

αναπτυξιακές αλλαγές και τις διατυπώνει μέσα σε οχτώ στάδια. Ως επί τον πλείστον, θα επικεντρωθούμε στα στάδια που αφορούν την ηλικία από 3-6 ετών.

Σε αυτό το ηλικιακό φάσμα ο Erikson αναφέρει δυο από τα οχτώ στάδια, το ένα κάνει λόγο για την αυτονομία του παιδιού σε αντιδιαστολή με την ντροπή και την αμφιβολία σε ηλικία 2 έως 3 έτη , ενώ το δεύτερο μιλά για την πρωτοβουλία σε αντιδιαστολή με την ενοχή σε ηλικία από 3 έως 6 έτη (Feldman, 2011) .

Στο πρώτο στάδιο η διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού επιτυγχάνεται, όταν το παιδί μαθαίνει την σημασία του αυτό-ελέγχου, δηλαδή να μάθει να στηρίζεται σιγά – σιγά στα πόδια του. Οι αντιδράσεις των γονιών σε αυτή τη περίπτωση είναι καταλυτικής σημασίας, διότι ο σκοπός αυτού του σταδίου είναι η ανάπτυξη του αυτό-ελέγχου, χωρίς να υπάρχει απώλεια της αυτοεκτίμησης του. Τα παιδιά θα πρέπει με την σειρά τους να διατηρούν μια αίσθηση εμπιστοσύνης, για να βελτιώσουν την αυτοπεποίθησή τους, ενώ παράλληλα οι γονείς αλλά και οι νηπιαγωγοί θα πρέπει να θέσουν περιορισμούς που θα βοηθήσουν τα μικρά παιδιά να αναπτύξουν τον αυτό-έλεγχο, δεξιότητες ακόμα και ωριμότητα τους (Feldman, 2011).

Πιο αναλυτικά, τα παιδιά έχουν την ικανότητα να επιτύχουν αρκετό συναισθηματικό αυτοέλεγχο, αλλά και έχουν τη δυνατότητα διαχείριση των λειτουργιών του σώματος τους, στην διάρκεια αυτών των ετών. Όμως σε αυτό σημαντικό ρολό παίζει ο εκπαιδευτικός και δουλεία που κάνει με το παιδί, καθώς και ο τρόπος που χειρίζεται την προσωπικότητα του ίδιου του παιδιού. Ο Erikson λέει, πως δεν είναι σωστό να ταπεινώσουμε το παιδί είτε σωματικά είτε λεκτικά, όταν του επιβάλλονται οι περιορισμοί. Αν ο περιορισμός γίνεται με σωστό τρόπο, βοηθάμε παράλληλα τα παιδιά να αναγνωρίζουν και να σέβονται τη μορφή εξουσίας, διατηρώντας παράλληλα την αυτονομία τους. Κλείνοντας, με αυτό το στάδιο τα παιδιά έχουν ανάγκη για πειθαρχία, γιατί καθώς μεγαλώνουν θα πρέπει να υπακούν στους κανόνες, οι οποίοι επιβάλλονται με λογικό τρόπο. Επίσης έχουν ανάγκη για δραστηριότητες, να κάνουν πράγματα μόνα τους, γιατί αυτό βοηθάει στο να αποκτήσουν αυτοπεποίθηση για τον εαυτό τους. Συμπληρωματικά ένα ακόμα βασικό στοιχείο είναι πως τα μικρά παιδιά χρειάζονται καλά μοντέλα ρόλων. Σε παιδιά ηλικίας 2 έως 3 έτη μπορούν να μιμούνται τους μεγαλύτερους, γι αυτό και θα πρέπει είτε γονείς είτε εκπαιδευτικοί να χρησιμοποιούν μια καλή συμπεριφορά και όχι να τιμωρούν με άσχημο τρόπο το παιδί (Feldman, 2011)

Εν συνεχεία, έχουμε το τρίτο στάδιο, το οποίο αναφέρεται στην πρωτοβουλία σε αντιδιαστολή με την ενοχή. Εδώ τα παιδιά έχουν την δυνατότητα να εκφράζουν αλλά και να εμφανίζουν μια ελευθερία κινήσεων, καλύτερη χρήση της γλώσσας καθώς και πιο ανεπτυγμένη φαντασία. Στο προσκήνιο εμφανίζεται μια αίσθηση πρωτοβουλίας που θα αποτελέσει την βάση για την πραγματοποίηση των στόχων. Ο ψυχαναλυτής έχει παρατηρήσει πως το παιδί της προσχολικής ηλικίας έχει πιο ζωνή φαντασία, είναι πιο κινητικό και έχει πολύ καλύτερη αντίληψη της γλώσσας. Σε όλο αυτό σημαντικό ρόλο παίζουν και οι εκπαιδευτικοί, γιατί έχουν την ευθύνη των παιδιών καθώς θα πρέπει να ετοιμάσουν ένα αναπτυξιακά κατάλληλο περιβάλλον που να ταιριάζει με την νοητική τους ανάπτυξη. Για την αντιμετώπιση της συμπεριφοράς των παιδιών αυτών είναι καλό να συμβαδίζουμε σύμφωνα με το επίπεδο τους, αλλά ταυτόχρονα να τους παρέχονται και προκλήσεις, γιατί με αυτόν τον τρόπο αναπτύσσουν γνωστική αλλά και ψυχοκοινωνική ικανότητα (Elliot, Kratochwill, Cook, Travers, 2008).

Επιπροσθέτως, παρακάτω θα αναφερθούμε και στην ηθική ανάπτυξη, όπου υπάρχουν κάποια αρχικά στάδια. Τα παιδιά καθώς μεγαλώνουν ταυτόχρονα αναπτύσσουν την σκέψη, το συναίσθημα που σε σχέση με την συμπεριφορά αλληλεπιδρούν για να δώσουν ένα γενικό πρότυπο ηθικής ανάπτυξης. Τα παιδιά σε ηλικία 2 έως 3 ετών αρχίζουν να μαθαίνουν από τους γονείς τους το σωστό και το λάθος, ακόμα και να εντυπωσιάζονται με όσα κάνουν οι γονείς. Έτσι, οι γονείς που μιλούν στα παιδιά τους αποτελούν ένα μοντέλο επιθυμητής ηθικής συμπεριφοράς, ενισχύουν την καλή συμπεριφορά των παιδιών τους και χρησιμοποιούν ήπια μορφή τιμωρίας προσπαθώντας να του δείξουν μια θετική ηθική κατεύθυνση (Elliot, κ.α., 2008).

Ηθική ανάπτυξη βέβαια, μπορούμε να δούμε και στην φάση της παιδικής ηλικίας, δηλαδή από 2 έως 6 έτη. Το παιδί έχει την δυνατότητα να αποφασίζει ποιο είναι το σωστό και ποιο το λάθος, καθώς και να παρουσιάζει μια πιο αυξημένη γνωστική ωριμότητα. Μπορεί πιο εύκολα το παιδί να αλληλεπιδρά με τους γονείς του, και όχι μόνο αλλά και με ανθρώπους που έχουν κάποιο κύρος όπως ένας εκπαιδευτικός που μπορεί να έχει απαιτήσεις από το παιδί. Όλα αυτά παίζουν σημαντικό ρόλο στη ζωή του παιδιού γιατί μέσα από αυτά μαθαίνει να συμπεριφέρεται με σωστό τρόπο (Elliot, κ.α., 2008).

1.1.3: Θεωρίες και απόψεις του Jean Piaget

Ο Ελβετός ψυχολόγος Jean Piaget αναπτύσσει την θεωρία της γνωστικής ανάπτυξης. Υποστηρίζει πως όλοι οι άνθρωποι περνούν από μια σειρά σταδίων νοητικής ανάπτυξης, αλλά και πως το κάθε στάδιο διαμορφώνεται ανάλογα με την ποσότητα των πληροφοριών αλλά και από την ποιότητα των γνώσεων. Παρ' όλα αυτά, ο Piaget δίνει ιδιαίτερη σημασία στα παιδιά και πιο συγκεκριμένα στις αλλαγές των νοητικών διεργασιών καθώς και στην συμπεριφορά τους (Feldman, 2011).

Υπάρχει μια άποψη από τον Ελβετό ψυχολόγο που αναφέρει πως η αντίληψη που έχουν τα παιδιά για τον κόσμο περιγράφεται μέσα από δυο αρχές. Η μια είναι η αρχή της αφομοίωσης και η άλλη η αρχή της συμμόρφωσης. Στην αφομοίωση ο άνθρωπος, στην περίπτωση μας τα παιδιά, κατανοούν τις εμπειρίες τους σε συνάρτηση με το τρέχον στάδιο της νοητικής τους ανάπτυξης, δηλαδή χρησιμοποιούν τον τρόπο σκέψης που διαθέτουν για να κατανοήσουν τον κόσμο και κάποια νέα πληροφορία. Σε αντίθεση με την συμμόρφωση, αναφέρεται στις αλλαγές στον υπάρχοντα τρόπο σκέψης που προκαλούνται από κάποια νέα γεγονότα ή καταστάσεις (Feldman, 2011).

Επιπλέον, ο Piaget εστιάζει στο πως το ίδιο το παιδί μπορεί να καταλάβει και να ερμηνεύσει το κόσμο. Τα παιδιά μπορούν να βλέπουν, να παρατηρούν και να αισθάνονται τον κόσμο γύρω τους, αλλά αδυνατούν να απορροφήσουν παθητικά τις όποιες πληροφορίες δέχονται. Μέσα από πολλές παρατηρήσεις που έγιναν κατάλαβαν πως τα παιδιά και γενικά τα ανθρώπινα όντα περνούν από διάφορα στάδια ανάπτυξης της γνωστικής λειτουργίας, δηλαδή τον τρόπο που μαθαίνουν να σκέπτονται για τον εαυτό τους αλλά και για το περιβάλλον τους. Το κάθε στάδιο εμπεριέχει μέσα δεξιότητες, οι οποίες αποκτώνται με την ολοκλήρωση του προηγούμενου σταδίου. Βεβαία, εμείς εδώ θα επικεντρωθούμε στο στάδιο, το οποίο μιλά για την προσχολική ηλικία δηλαδή από τα 2 έως τα 6 έτη και πως συμπεριφέρεται μέσα σε αυτά (Giddens, 2002).

Το κυριότερο και το πιο βασικό στάδιο του Piaget είναι αυτό που το ονομάζει προ-λειτουργικό στάδιο και διαρκεί από το δεύτερο έτος του παιδιού μέχρι και το έβδομο. Με σε αυτό το στάδιο το παιδί αρχίζει να αποκτά τον έλεγχο της γλώσσας και να τη χρησιμοποιεί για να περιγράψει και να προσδιορίσει οτιδήποτε θέλει είτε είναι αντικείμενο, εικόνα είτε μια κατάσταση με συμβολικό τρόπο. Το κατονόμασε με αυτό τον τρόπο, επειδή τα παιδιά δεν είναι ακόμα σε θέση να χρησιμοποιούν συνεχώς τις

αναπτυσσόμενες πνευματικές τους ικανότητες. Μέσα σε αυτό το στάδιο εμφανίζεται και ο εγωκεντρισμός. Εδώ το παιδί έχει τη τάση να αντιλαμβάνεται τον κόσμο σύμφωνα με την δική του οπτική. Παραδείγματος χάρη δεν μπορεί να καταλάβει ότι οι άλλοι βλέπουν τα αντικείμενα από μια άλλη οπτική γωνία και όχι από τη δική του. Ακόμα, τα παιδιά της ηλικίας αυτής τους είναι αρκετά δύσκολο να κάνουν κουβέντα με κάποιο άλλο άτομο. Με έναν τρόπο τα παιδιά μπορούν να μιλούν μεταξύ τους αλλά δεν απευθύνονται το ένα προς το άλλο με τον ίδιο τρόπο όπως οι ενήλικες. Επίσης δεν μπορούν να αντιληφθούν τις κατηγορίες των σκέψεων τους που οι ενήλικες τις θεωρούν δεδομένες (Giddens, 2002).

Σύμφωνα με τα όσα αναφέραμε παραπάνω, ο Piaget δεν θα μπορούσε να μην αναφερθεί και στην ανάπτυξη της ηθικότητας, όπως αυτή εκδηλώνεται στη συμπεριφορά των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Αποτελεί σημαντικό στοιχείο οι αλλαγές που γίνονται στον τρόπο που τα παιδιά αντιλαμβάνονται το ηθικά σωστό και ποιος είναι ο καταλληλότερος τρόπος για να συμπεριφέρονται (Feldman, 2011).

Η ανάπτυξη της ηθικότητας σε αντιστοιχία με τον τρόπο σκέψης των παιδιών για την ηθική, τις αντιλήψεις για τα ηθικά παραπτώματα καθώς και τη συμπεριφορά του όταν έρχονται αντιμέτωπα με θέματα ηθικής έχουν μελετηθεί από αρκετούς ερευνητές. Συγκεκριμένα, ο Piaget υποστήριξε ότι η ανάπτυξη της ηθικότητας εξελίσσεται με τη μορφή ορισμένων σταδίων. Το πρώτο στάδιο το οποίο και μας αφορά ονομάζεται ετερόνομη ηθική, και συμπεριλαμβάνει την ηλικία από τα 4 έως τα 7 έτη που σύμφωνα με αυτή το παιδί πιστεύει πως οι ηθικοί κανόνες είναι αμετάβλητοι και απαραβίαστοι. Το παιδί παίζει με τρόπο άκαμπτο, δηλαδή υπάρχει ένας και μοναδικός τρόπος για να παίζει κάποιο παιχνίδι και πως όλοι οι άλλοι τρόποι είναι λανθασμένοι. Παράλληλα όμως με αυτό το παιδί δεν έχει ακόμα καταλάβει την έννοια του κανόνα σε ένα παιχνίδι. Έτσι μια μικρή ομάδα παιδιών μπορούν να παίζουν μαζί αλλά το καθένα να ακολουθεί διαφορετικούς κανόνες. Με αυτό τον τρόπο ο Piaget υποστηρίζει ότι όλα τα παιδιά μπορούν να «κερδίσουν» στο παιχνίδι, επειδή η νίκη έχει να κάνει με την χαρά του παιχνιδιού και όχι τον ανταγωνισμό (Feldman, 2011).

Αυτή η ετερόνομη ηθική δίνει την θέση της στα δυο επόμενα στάδια, τα οποία ονομάζονται αρχική συνεργασία και αυτόνομη συνεργασία. Το πρώτο διαρκεί από τα 7 έως τα 10 έτη, όπου τα παιδιά μαθαίνουν τους τυπικούς κανόνες ενός παιχνιδιού

και παίζουν σύμφωνα με αυτούς, ενώ το δεύτερο στάδιο αρχίζει από το 10^ο έτος ηλικίας που εδώ το παιδί έχει τον πλήρη επίγνωση για τους κανόνες και μπορεί να τους αλλάξει αν θέλει για να μπορούν όλοι να συμφωνούν (Feldman, 2011).

Ανακεφαλαιώνοντας, ο Piaget ισχυρίζεται πως τα παιδιά που βρίσκονται στο στάδιο της ετερόνομης ηθικής κρίνουν περισσότερο το παιδί που έχει κάνει μια ζημιά. Αντίθετα τα παιδιά που έχουν ολοκληρώσει το στάδιο αυτό πιστεύουν, πως το παιδί που έκανε τη ζημιά είναι το πιο κακό. Επίσης το παιδί που βρίσκεται στο πρώτο στάδιο πιστεύει στην δικαιοσύνη, δηλαδή αν κάνει κάτι κακό θα τιμωρηθεί αμέσως, ενώ τα παιδιά που είναι μεγαλύτερα κατανοούν ότι η τιμωρία επιβάλλεται από τους μεγάλους. Καταλήγοντας, ο ψυχολόγος έχει εκτιμήσει σε μικρό βαθμό την ηλικία στην οποία αναπτύσσεται η ικανότητα του παιδιού να επιλύει προβλήματα ηθικής. Το παιδί που βρίσκεται στην προσχολική ηλικία καταλαβαίνει την έννοια της πρόθεσης ή της σκοπιμότητας γύρω στα 3 έτη, γεγονός που του επιτρέπει να βασίζεται τις κρίσεις του στην πρόθεση σε μικρότερη ηλικία. Πιο ειδικά, όταν υπάρχουν ηθικά ερωτήματα που δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην πρόθεση, το παιδί προσχολικής ηλικίας θεωρεί πως το άτομο που έχει σκόπιμα κακή συμπεριφορά είναι περισσότερο κακό, απ' ότι το άτομο που η συμπεριφορά του είναι ακούσια κακή, ενώ μπορεί να έχει δημιουργήσει μεγαλύτερη ζημιά.

1.2: Θεωρίες για κοινωνική μάθηση.

Οι θεωρίες, για κοινωνική μάθηση κατά κύριο λόγο βασίζονται στις συμπεριφορικές προσεγγίσεις, ενώ παράλληλα βοηθούν το παιδί να ενταχθεί στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο στο οποίο δεν συμπεριλαμβάνεται η οικογένεια του η οποία, είναι η πρώτη και η βασικότερη μορφή κοινωνικοποίησης. Η διαδικασία για να επιτευχθεί η κοινωνική μάθηση παίζει πολύ σημαντικό ρόλο για να έχουμε ένα καλό αποτέλεσμα. Για την θεωρία της κοινωνικής μάθησης έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις που μιλούν για την ανάπτυξη της ηθικότητας και της επιθετικότητας στα παιδιά και γενικά για την κοινωνική συμπεριφορά που έχει ή που πρέπει να έχει ένα παιδί.

Πιο αναλυτικά, στην ανάπτυξη της ηθικότητας πιθανολογείται πως υπάρχουν κάποια στοιχεία κοινωνικής συμπεριφοράς, τα οποία είναι θετικά και προέρχονται από καταστάσεις που υπάρχει μια θετική ενίσχυση, και με αυτό τον τρόπο το παιδί μπορεί να συμπεριφερθεί με ηθικό τρόπο. Βεβαία δεν υπάρχει μόνο μια προσέγγιση επί του

θέματος αλλά υποστηρίζεται ότι δεν είναι αναγκαίο το παιδί να εκφέρει θετική κοινωνική συμπεριφορά να πάρει κάποιο έπαινο για να επιτευχθεί η μάθηση. Αυτές οι προσεγγίσεις έχουν ως στόχο το παιδί να μάθει να λειτουργεί με ηθικό τρόπο και πιο έμμεσα, δηλαδή να μπορεί να παρατηρεί και τις συμπεριφορές των άλλων, να έχει δηλαδή κάποια πρότυπα συμπεριφοράς. Τα παιδιά και ιδιαίτερα αυτά που βρίσκονται σε μικρή ηλικία μπορούν με πολύ εύκολο τρόπο να μιμούνται συμπεριφορές οι οποίες επαινούνται και μπορούν να θεωρηθούν ως πρότυπο. Όμως η παραπάνω διαπίστωση είναι αμφίδρομη, καθώς τα πρότυπα έχουν και την αρνητική τους πλευρά και δεν είναι το ίδιο αποτελεσματικά στη δημιουργία αντιδράσεων θετικής κοινωνικής συμπεριφοράς. Υπάρχουν παιδιά προσχολικής ηλικίας που είναι πιθανό να μιμηθούν συμπεριφορές ενηλίκων που φέρονται με σωστό και κατανοητό τρόπο αλλά και συμπεριφορές που δείχνουν κακία. Το παιδί δεν αποτυπώνει απλώς μια μορφή συμπεριφοράς, η οποία επιβραβεύεται, αλλά αυτή επιτυγχάνεται μέσα από τους κανόνες ηθικής όπως αυτοί μεταβιβάζονται από τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς ή αλλά σημαντικά πρόσωπα προς το παιδί. Έτσι με αυτό τον τρόπο αυξάνονται οι πιθανότητες για να παρουσιαστούν παρόμοιες συμπεριφορές (Feldman, 2011).

Από την άλλη πλευρά έχουμε και την επιθετικότητα ως μια εκμαθημένη συμπεριφορά με όσα αναφέρει η Κοκκινάκη (2005), στο βιβλίο της, που μιλάει και αυτή για την κοινωνική μάθηση. Η επιθετικότητα αποκτάται μέσα από συγκεκριμένα σχήματα συμπεριφοράς και πολύ σημαντικό ρόλο μπορεί να παίζουν οι βιολογικοί παράγοντες και στην ιδιαίτερη προσοχή που δίνεται στο ρόλο της εμπειρίας. Τα παιδιά μέσα από την κοινωνικοποίηση μπορούν εύκολα να μάθουν να είναι επιθετικά, είτε επειδή η συμπεριφορά τους συνδέεται με κάποιον έπαινο είτε επειδή βλέπουν κάποιον άλλον να δέχεται έπαινο παρ' όλο ότι έχει επιθετική συμπεριφορά. Όσον αφορά την πρώτη περίπτωση έχουμε να κάνουμε με την μάθηση μέσω άμεσης εμπειρίας και βασίζεται στις αρχές της συντελεστικής μάθησης και στην έννοια της ενίσχυσης. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά μαθαίνουν μια συμπεριφορά και την διατηρούν μέσω αμοιβών. Σύμφωνα όμως με την θεωρία της κοινωνικής μάθησης η άμεση εμπειρία βασίζεται στην παρατήρηση και τη μίμηση συμπεριφοράς άλλων ατόμων, ιδιαίτερα όταν αυτή φαίνεται να οδηγεί σε κάποιου είδους θετικές συνέπειες ή αμοιβές.

Βέβαια, ο Bandura μας αναφέρει σχετικά με την επιθετικότητα της κοινωνικής μάθησης πως αν κάποιος είναι επιθετικός μέσα σε μια κατάσταση είτε είναι ενήλικος είτε είναι παιδί εξαρτάται από προηγούμενες εμπειρίες επιθετικής συμπεριφοράς, από

τον βαθμό που έχει επιτευχθεί η συμπεριφορά του, από το αν θα βγει κερδισμένος ή θα τιμωρηθεί για τις πράξεις του αλλά και από τους κοινωνικούς ή γνωστικούς παράγοντες της κατάστασης μέσα στην οποία βρίσκεται. Έτσι τα παιδιά μπορούν με πολύ μεγάλη ευκολία να μιμηθούν τέτοιου είδους συμπεριφορές από άλλους που θεωρούνται ως πρότυπα (Κοκκινάκη, 2005).

1.3: Η ψυχοκοινωνική ανάπτυξη

Το παιδί από τη στιγμή που έρχεται στο κόσμο αρχίζει να περνά από διάφορα στάδια, τα οποία το βοηθούν στην μετέπειτα εξέλιξη του. Αρχικά έχουμε το πρώτο στάδιο που είναι το βρεφικό που μέσα από αυτό το παιδί είναι πλήρως εξαρτημένο από το την οικογένεια του, επειδή πρέπει να καλύψει τις ανάγκες του. Το αμέσως επόμενο είναι αυτό της προσχολικής ηλικίας, εδώ το παιδί αρχίζει να μαθαίνει, να καταλαβαίνει αλλά και να εξερευνά τον κόσμο με τον δικό του μοναδικό τρόπο (Cole & Cole, 2001).

Για την ψυχοκοινωνική του ανάπτυξη μιλούν σημαντικά άτομα όπως είναι ο Erikson και ο Freud. Κατά τον Erikson το οικογενειακό περιβάλλον έχει τη δυνατότητα είτε να περιορίζει είτε να ενθαρρύνει τις ανάγκες του παιδιού που έχουν να κάνουν με την αυτονομία ή την πρωτοβουλία, ενώ από την άλλη πλευρά έχουν να κάνουν και με τη αμφιβολία ή την ενοχή. Αντίθετα, έχουμε και τον Freud που στο πλαίσιο της προσχολικής ηλικίας μιλάει για το οιδιπόδειο σύμπλεγμα των αγοριών και της Ηλέκτρας για τα κορίτσια αντίστοιχα που αυτά έχουν αποτελέσει καταλυτικό παράγοντα για την σωστή αλλά και υγιή εξέλιξη του παιδιού. Έπειτα, ρόλο παίζει και η δυναμική της οικογένειας που συμβάλλει με κάποιους ψυχολογικούς παράγοντες, όπως είναι η συμπεριφορά των γονέων προς το παιδί σε σχέση με το κοινωνικό περιβάλλον. Αν μια οικογένεια βαδίζει με τα όσα μας αναφέρει ο Erikson το παιδί χτίζει την βάση για την εμπιστοσύνη του προς τους άλλους, αλλά και την αυτοεκτίμηση του. Βέβαια ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να συμπεριφέρεται μια οικογένεια έχει επιδράσεις και στην κοινωνικοποίηση του παιδιού (Cole & Cole, 2001).

Επιπλέον σε κοινωνιολογικό επίπεδο η δυναμική της οικογένειας σχετίζεται με τον αριθμό των μελών που απαρτίζεται, καθώς και από την σειρά γέννησης του παιδιού. Με μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να επηρεαστεί αρνητικά η ψυχική ανάπτυξη του παιδιού αλλά και το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει. Αν το παιδί έχει

αδέλφια μπορεί να βελτιώσει την κοινωνικοποίηση του, και να γίνει πιο δραστήριο. Από την άλλη πλευρά έχουμε και τις μονογονεϊκές οικογένειες, οι οποίες έχουν την τάση να μεγαλώνουν τα παιδιά με μικρότερο αυτοέλεγχο και να γίνονται πιο επιθετικά σε σύγκριση με αλλά (Cole & Cole, 2001).

Κλείνοντας, ένας ακόμα κοινωνικός παράγοντας είναι ο οικονομικός. Η οικογένεια λόγω των οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζει έχει σαν αποτέλεσμα να δημιουργούνται άγχη και με αυτό οι γονείς να γίνονται πιο αυταρχικοί και να την «πληρώνουν» τα παιδιά. Όλοι αυτοί οι παράγοντες που αναφέραμε παραπάνω σχετικά με την προσωπικότητα, το μορφωτικό επίπεδο αλλά και τις ενδοοικογενειακές σχέσεις παίζουν τον σημαντικότερο ρόλο για την συγκεκριμένη ηλικία του παιδιού(Cole & Cole, 2001).

Κεφάλαιο 2^ο: Τα χαρακτηριστικά της οικογένειας

2.1 Αξιολόγηση θεσμού οικογένειας – Παρουσίαση αλλαγών

Η οικογένεια είναι ένας κοινωνικός θεσμός, η μελέτη του οποίου έχει προβληματίσει έναν μεγάλο αριθμό ερευνητών. Αποτελεί ένα πολύ σημαντικό αντικείμενο έρευνας, καθώς η οικογένεια αντικατοπτρίζει όλη την κοινότητα, με αποτέλεσμα να σχηματίζει μία αντικειμενική εικόνα της σύγχρονης πραγματικότητας. Η οικογένεια όπως και η κοινωνία έχει τη δυνατότητα να αλλάζει και να επαναπροσδιορίζεται, στο πέρασ του χρόνου. Αυτή η ικανότητα οφείλεται στην ανάγκη του θεσμού να ανταποκρίνεται στις ιδιότητες της κάθε περιόδου αλλά και στα χαρακτηριστικά του κάθε ατόμου. Πρόκειται για ένα ενδιαφέρον αντικείμενο μελέτης για το οποίο έχουν γίνει πολλές απόπειρες απόδοσης ακριβής ορισμού.

Το κύριο πεδίο που ασχολήθηκε με την απόδοση ενός αντικειμενικού και πλήρη ορισμού της οικογένειας, είναι η κοινωνιολογία. Σύμφωνα με την κοινωνιολογική θεώρηση του Murdock *«η οικογένεια είναι μια κοινωνική ομάδα, τα μέλη της οποίας συνδέονται με δεσμούς αίματος, αγχιστείας, γάμου ή υιοθεσίας, ζουν μαζί συνεργάζονται οικονομικά και φροντίζουν τους απογόνους τους»* (Hughes και Kroehler, 2007, σελ. 503). Ο ορισμός αυτός καλύπτει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε μέλους αλλά και τις σχέσεις του με τα υπόλοιπα άτομα. Ωστόσο δεν υπάρχει αναφορά για τη συναισθηματική υπόσταση του θεσμού. Όπως αναφέρουν οι Lauer και Lauer (2000) ένα σημαντικό στοιχείο της οικογένειας είναι η ύπαρξη σεβασμού και ενδιαφέροντος ανάμεσα στα μέλη της ομάδας (Hughes και Kroehler, 2007).

Συνεχίζοντας στην οπτική του κοινωνιολογικού πεδίου η οικογένεια είναι μία κοινωνική ομάδα που αποτελείται από μέλη διαφορετικών ηλικιακών ομάδων, που ακολουθούν κάποιες άλλες κοινωνικά αποδεκτές νόρμες και συνδέονται άμεσα με δύο βασικές έννοιες. Η πρώτη έννοια είναι της δομής και αφορά *«τον αριθμό, τις θέσεις και τους ρόλους των μελών του οικογενειακού συστήματος, όπως γονέας, σύζυγος, παιδί, άλλος συγγενής»*. Η δεύτερη έννοια αφορά την λειτουργία *«τους τρόπους με τους οποίους η οικογένεια εξασφαλίζει την επιβίωση της και ικανοποιεί τις φυσικές και ψυχολογικές ανάγκες των μελών της»* (Smith, 1995).

Μια διαφορετική προσέγγιση ορίζει την οικογένεια ως έναν δυναμικό θεσμό, σύμφωνα με το οποίο η οικογένεια δεν είναι απλώς ένα σύνολο ατόμων που

ενώνονται μια μορφή δεσμού. Αντιθέτως γίνεται αναφορά στην επίδραση που έχουν οι σχέσεις μέσα στον πυρήνα της οικογένειας και η ποιότητα του περιβάλλοντος στο οποίο συμβιώνουν τα μέλη της (Herbert, 1997). Τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στοιχεία μπορούν να εξεταστούν και από ψυχολογικής πλευράς. Η επίδραση της οικογένειας στο άτομο φαίνεται από την εξέταση του τρόπου επικοινωνίας, τη διαχείριση της εξουσίας ανάμεσα στους γονείς, τις προσδοκίες που έχουν για το μέλλον αλλά και την γενικότερη συμπεριφορά απέναντι στο παιδί (Γεωργίου, 2000).

Όπως παρατηρείται η οικογένεια έχει πολλές διαφορετικές παραμέτρους μελέτης, οι οποίοι ανάλογα με τον εκάστοτε ερευνητή παρουσιάζονται με ξεχωριστό τρόπο. Σύμφωνα με τον Τσαούση (1999) οι κύριοι στόχοι της οικογένειας είναι η βιολογική αναπαραγωγή, η ουσιαστική ανατροφή και διαπαιδαγώγηση των παιδιών, η προστασία και ο σεβασμός ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας. Η θεώρηση του συγκεκριμένου ερευνητή επικεντρώθηκε στο έργο που εξυπηρετεί η οικογένεια.

Ένα ακόμη αξιόλογο στοιχείο μελέτης είναι η ανάγκη της οικογένειας να προσαρμόζεται στις εκάστοτε συνθήκες. Η σύγχρονη οικογένεια έχει υποστεί μεγάλες αλλαγές, που έχουν διαμορφώσει διαφορετικά μερικά από τα κύρια στοιχεία της. Για τις αλλαγές αυτές υπάρχουν δύο κύριοι εκπρόσωποι. Από την μία πλευρά υπάρχει η πεποίθηση ότι ο θεσμός της οικογένειας έχει παρακμάσει, δεν εξυπηρετεί πλέον τον κύριο σκοπό της αναπαραγωγής και πλέον έχει χάσει την ουσιαστική αξία του. Από την άλλη πλευρά παρουσιάζεται η άποψη ότι ο θεσμός της οικογένειας δεν παρακμάζει αλλά εξελίσσεται, όπως η κοινωνία αλλάζει είναι φυσικό να παρατηρηθούν αλλαγές σε όλους τους θεσμούς της (Hughes and Kroehler, 2007).

Στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία η οικογένεια έχει υποστεί μεγάλες μεταβολές, η μελέτη των οποίων είναι σημαντική για την αξιολόγηση του θεσμού. Οι αλλαγές προκλήθηκαν με αφορμή την οικονομική μεταβολή της κοινωνίας. Όπως αναφέρει η Κατάκη (2012), η αλλαγή της αγροτικής – παραδοσιακής οικογένειας σε βιομηχανική- πυρηνική έχει προκαλέσει μεγάλες αλλαγές τόσο στην οικογένεια όσο στο κάθε άτομο. Πιο συγκεκριμένα η είσοδος της γυναίκας στην αγορά εργασίας με την μετατροπή του ρόλου της συζύγου- μητέρας, εξ αιτίας των οικονομικό-κοινωνικών δεδομένων αλλά και των φεμινιστικών διεκδικήσεων έχει προκαλέσει ισχυρές αλλαγές στον πυρήνα της οικογένειας (Μουσούρου, 2005). Άλλες αλλαγές όπως η ανύψωση της κοινωνικής θέσης του παιδιού, λόγω της μειωμένης

γεννητικότητα, αλλά και η μεταβολή της έννοιας της ενδοοικογενειακής εξουσίας αποτελούν αποτελέσματα του εκσυγχρονισμού τόσο της οικογένειας όσο της κοινωνίας (Μουσούρου, 2005).

Όπως αναφέρει ο Τσαούσης (1999, σελ. 123), *«όσο η οικογένεια γίνεται πιο σύνθετη και αποκτά περιπλοκότερη οργάνωση, διάφορες βασικές λειτουργίες της οικογένειας αποδεσμεύονται και αυτονομούνται, έτσι που ως ιδιαίτεροι πια σκοποί να επιτελούνται από νέους εξιδανικευμένους θεσμούς»*. Η αναφορά αυτή προσφέρει μια εικόνα για τις αλλαγές που έχουν πραγματοποιηθεί, αλλά και προμηνύει μελλοντικές καταστάσεις.

Πιο αναλυτικά, η οικογένεια πλέον σταματά να θεωρείται μια αγροτική παραγωγική μονάδα, αυτό οφείλεται στην αστικοποίηση και εκβιομηχάνιση της κοινωνίας (Τσαούσης, 1999). Πλέον το άτομο αναζητά νέες ευκαιρίες στην αγορά εργασίας και δεν περιορίζεται στην αγροτική χειρονακτική εργασία. Αυτό το στοιχείο συμπληρώνεται και από την αναγνώριση της αξίας της εκπαίδευσης. Πλέον τα άτομα διευρύνουν τους ορίζοντές τους και αποδίδουν μεγάλη σημασία στην σωστή εκπαίδευση και αγωγή των παιδιών τους. Η αγωγή των παιδιών δεν πραγματοποιείται αποκλειστικά από την οικογένεια καθώς μια πληθώρα κοινωνικών θεσμών έχει αναλάβει την εργασία αυτή. Η κοινωνικοποίηση και η διαπαιδαγώγηση των παιδιών είναι συλλογικό προϊόν που εξελίσσεται και προσφέρει νέες προοπτικές για κάθε άτομο (Τσαούσης, 1999).

Μία ακόμη σημαντική παράμετρος μελέτης είναι η ανάδειξη της αξίας της ιδιωτικότητας της οικογενειακής ζωής. Όπως παρατηρείται η οικογένεια απομακρύνεται από τη δημοσιότητα της κοινότητας και εκτιμά περισσότερο την ιδιωτική ζωή (Τσαούσης, 1999). Πράγματι σε σχέση με το παρελθόν, η οικογένεια δεν αποδίδει την ίδια αξία στο θεσμό της γειτονίας, τα άτομα απομακρύνονται και δεν στηρίζονται τόσο στα εξωτερικά κοινωνικά δίκτυα. Το αίσθημα της ανασφάλειας και του φόβου κυριαρχεί και αποτρέπει την παλαιότερη συμπεριφορά εμπιστοσύνης και αγαθότητας που επικρατούσε.

Την παραπάνω αντίληψη την περιγράφει αποτελεσματικά ο παρακάτω ορισμός. *«Η οικογένεια αποτελεί κύριο και καίριο στοιχείο της οργάνωσης του συλλογικού όσο και του ατομικού βίου ταυτόχρονα έχει χαρακτήρα ιδιωτικό, εφ' όσον παραπέμπει στην οργάνωση του ατομικού βίου και, στις σύγχρονες κοινωνίες, εξαρτάται από προσωπικές αξίες, συνθήκες και προσδοκίες»* (Μουσούρου, 1999, σελ. 63). Όπως αναφέρεται η

οικογένεια έχει κοινωνικό χαρακτήρα καθώς αποτελεί ένα πρότυπο μικρόκοσμο της κοινωνίας, ωστόσο διαμορφώνεται με κύριο άξονα την προσωπική ατομικότητα και τα ιδιαίτερα στοιχεία του κάθε μέλους.

Όπως είναι φυσικό όταν πραγματοποιούνται τόσο σημαντικές αλλαγές στο σύνολο της οικογένειας, μεταλλάσσονται και οι ρόλοι των ατόμων που την αποτελούν. Όπως έχει παρατηρηθεί οι γονείς έχουν πλέον ίση αξία μέσα στην οικογένεια. Η εκπαιδευτική καλλιέργεια και των δύο γονέων, η εργασιακή απασχόληση και η προσφορά εισοδήματος και από τα δύο μέλη, έχει δημιουργήσει αλλαγές στους ρόλους (Μουσούρου, 2005). Οι γονείς δεν έχουν συγκεκριμένο και απόλυτο ρόλο, αντίθετα είναι και οι δύο άμεσα εμπλεκόμενοι σε όλες τις ενδοοικογενειακές δράσεις. Όπως αναφέρουν οι Γιανγκ και Ουίλμοτ, έχει διαμορφωθεί ένας νέος τύπος οικογένειας που ορίζεται από την ίση ενασχόληση και των δύο γονέων στην ενδοοικογενειακή ζωή και ονομάζεται συμμετρική οικογένεια (Τσαούσης, 1999).

Η διαπίστωση αυτή δεν είναι τόσο απόλυτη. Όπως έχει παρατηρηθεί ο ρόλος και η εμπλοκή του πατέρα στη διαπαιδαγώγηση και ανατροφή των παιδιών έχει αυξηθεί σημαντικά. Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι η μητέρα έχει χάσει το ρόλο της ως η κύρια υπεύθυνη των παιδιών. Παρόλο που η παρουσία της στη ζωή των παιδιών έχει περιοριστεί, εξ' αιτίας των επαγγελματικών της υποχρεώσεων, η ίδια παραμένει υπεύθυνη στις εργασίες που αφορούν τα παιδιά (Μουσούρου, 2005). Συνοπτικά η ισχύουσα κατάσταση παραπέμπει στην ίση εμπλοκή των δύο γονέων, όμως η μητέρα εξακολουθεί να έχει το κύριο μερίδιο ευθύνης στην οικογένεια, χωρίς αυτό να είναι πάντα απόλυτο.

Για τα παιδιά η πραγματικότητα φαίνεται να έχει αλλάξει δραστικά. Όπως αναφέρει η Κατάκη (2012) έπειτα από έρευνες που πραγματοποιήθηκαν διαπιστώθηκαν σημαντικές αλλαγές τόσο στον τρόπο ζωής όσο σκέψης των παιδιών της νέας πυρηνικής οικογένειας. Οι γονείς προσπαθούν μέσω των παιδιών τους να ικανοποιήσουν ακαδημαϊκά επιτεύγματα, τα οποία οι ίδιοι δεν είχαν την ευκαιρία να επιτύχουν. Τα παιδιά προσπαθούν να ανταποκριθούν στις εκπαιδευτικές απαιτήσεις τόσο των γονέων όσο του σχολείου, γεγονός που τους δημιουργεί το άγχος της αποτυχίας (Κατάκη, 2012). Τα παιδιά πλέον εκπαιδεύονται όχι μόνον γνωστικά αλλά και ηθικά και συναισθηματικά. Αναλαμβάνουν περισσότερες πρωτοβουλίες και φαίνεται να ωριμάζουν σχετικά απότομα, με αποτέλεσμα να χάνουν την παιδικότητά

τους. Η οικογένεια γίνεται περισσότερο παιδοκεντρική καθώς το βάρος της ευθύνης πέφτει στην ορθή διαπαιδαγώγηση του παιδιού (Μουσούρου, 2005).

Σε γενικές γραμμές η οικογένεια τα τελευταία χρόνια φαίνεται να βρίσκεται αντιμέτωπη με μία κρίση ταυτότητας. Οι ραγδαίες εξελίξεις της κοινωνίας σε οικονομικούς, πολιτικούς, τεχνολογικούς και άλλους τομείς, φαίνεται να οδήγησε σε κρίση αξιών και θεσμών. Η οικογένεια προσπαθεί να εναρμονίσει τις αξίες του παρελθόντος με την πραγματικότητα του παρόντος. Οι ρόλοι και ιδιότητες του κάθε μέλους αλλάζουν και τα άτομα αντιμετωπίζουν θέματα προσαρμογής (Κυριακίδου, 2012). Τα άτομα έχοντας καλύψει τις βασικές βιολογικές ανάγκες τους, έρχονται αντιμέτωποι με ηθικά, ψυχολογικά και κοινωνικά ζητήματα. Πλέον αναζητούν την ποιότητα διαπαιδαγώγησης και προσπαθούν να προσφέρουν στα παιδιά τους όσο το δυνατόν περισσότερες ευκαιρίες για το μέλλον τους.

Ο θεσμός της οικογένειας όπως έχει διαπιστωθεί περνά από κρίση ταυτότητας και αξιών. Οι νέες μεταβολές της κοινωνίας έχουν οδηγήσει σε σημαντικές αλλαγές σε όλους τους θεσμούς της. Πιο συγκεκριμένα η οικογένεια μεταβάλλεται σε άξονες ηθικούς, κοινωνικούς, ψυχολογικούς και τα μέλη της προσαρμόζονται όσο το δυνατόν καλύτερα στην νέα πραγματικότητα.

2.2: Μορφές οικογένειας – το προφίλ της σύγχρονης οικογένειας

Η μελέτη της δομής της οικογένειας παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην κατανόηση τόσο του ατόμου, όσο του περιβάλλοντός του. Η οικογένεια επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την πορεία του ατόμου, είναι ένα σπουδαίο μέρος του παρελθόντος που ορίζει και διαμορφώνει το παρόν και το μέλλον του. Μια υγιής οικογένεια είναι πιθανό να βοηθήσει τα μέλη της προσφέροντάς τους τις βάσεις για μια επιτυχημένη και ευτυχισμένη ζωή. Για αυτό το λόγο και η μελέτη της οικογένειας του κάθε ατόμου βοηθά στην κατανόηση της κατάστασης που βιώνει. Η ουσιαστική διερεύνηση της δομής της κοινωνικής αυτής ομάδας, προσφέρει σημαντικά ευρήματα για την αναπαράσταση της ζωής του ατομικού και ευρύτερου συνόλου.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί ένα σημαντικό κομμάτι διερεύνησης της οικογένειας, αποτέλεσε η απόπειρα επεξήγησης και κατανόησης του θεσμού. Το επόμενο στάδιο της εξερεύνησης του θεσμού είναι η παρουσίαση της δομής του αλλά και των

διάφορων μορφών που μπορεί να λάβει. Κάθε οικογένεια είναι ένα μια ξεχωριστή κοινωνική ομάδα που απαρτίζεται από διαφορετικά μέλη. Οι μορφές που μπορεί να έχει ποικίλουν ανάλογα με τον άξονα σύμφωνα με τον οποίο θα περιγραφθεί. Οι πιο διαδεδομένοι παράμετροι είναι, ο γάμος, τα μέλη, η κατοικία, η καταγωγή, η εξουσία, συμπληρωματικά υπάρχουν κάποιες άλλες περιγραφές που αφορούν ιδιαίτερες κατηγορίες.

Η πρώτη παράμετρος μελέτης αποτελεί ο γάμος, όπου είναι ένας κοινωνικά αναγνωρισμένος θεσμός που ορίζεται από την διαμόρφωση μια νόμιμης γενετήσιας σχέσης (Τσαούσης, 1999). Σύμφωνα με τους Ντέηβις και Μπλέηκ ο όρος γενετήσια ένωση αφορά κάθε είδους προσωρινή ή μόνιμη ένωση δύο ατόμων. Λαμβάνοντας υπόψη τη γαμήλια ένωση, οι οικογένειες που διαμορφώνονται διακρίνονται σε μονογαμικές και πολυγαμικές. Όπως αναφέρει ο Τσαούσης, οι μονογαμικές οικογένειες απαρτίζονται κυρίως από ένα ζεύγος συζύγων, ενώ οι πολυγαμικές αποτελούνται από δύο ή περισσότερες παράλληλες οικογένειες. Στην τελευταία κατηγορία εμφανίζεται η ομαδογαμία, η πολυανδρία και η πολυγυνία. Οι μορφές αυτές εμφανίζονται και ορίζονται είτε μέσω του πολιτισμού κάποιας φυλής, είτε από τη θρησκεία των ατόμων. Τη σύγχρονη εποχή η πιο διαδεδομένη μορφή οικογένειας ως προς το γάμο είναι η μονογαμική (Τσαούσης, 1999).

Ο επόμενος άξονας μελέτης αποτελεί τη σύνθεση των μελών της οικογένειας. Οι ανθρώπινες σχέσεις μέσα στην οικογένεια μπορούν να οριστούν ανάλογα με το περιεχόμενο της συγγενική ή συζυγικής τους σχέσης. Με τον ορισμό αυτό οι οικογένειες μπορούν να διακριθούν σε πυρηνικές και εκτεταμένες. Οι πυρηνικές οικογένειες αποτελούνται από τους συζύγους και τα τέκνα τους, ενώ οι εκτεταμένες αποτελούνται από άτομα με ευρύτερη συγγενική σχέση, με κοινή καταγωγή εξ' αίματος. Το ζευγάρι έχει διαφορετική σημασία σε κάθε κατηγορία. Στην πρώτη αποτελεί λειτουργικό μέρος της ομάδας, ενώ στη δεύτερη έχει περιθωριακό και περιφερειακά λειτουργικό ρόλο (Hughes και Kroehler, 2007).

Στην πυρηνική οικογένεια είναι πιθανόν να εμφανιστεί και άλλη υποκατηγορία. Τη σύγχρονη εποχή λόγω της αυξανόμενης κρίσης που βιώνει ο θεσμός της οικογένειας, ιδιαίτερα στις δυτικές κοινωνίες, αυξάνεται ο αριθμός των διαζυγίων. Αυτό οδηγεί στη διάσπαση της πυρηνικής οικογένειας και τη δημιουργία της μονογονεϊκής. Η μονογονεϊκή οικογένεια μπορεί να σχηματιστεί με πολλούς τρόπους όπως θάνατος

συζύγου, ο γονέας να είναι μόνος του εξ' αρχής, η ανύπαρκτη συμβίωση των γονέων. Ωστόσο πιο συνηθισμένος τρόπος που προκύπτει η οικογένεια αυτή είναι έπειτα από ένα διαζύγιο (Μεσσήνης, 2014).

Άλλη μια προέκταση της οικογένειας με άξονα την σύνθεσή της είναι η χωλή οικογένεια. Πρόκειται για μια μορφή που εμφανίζεται είτε ως μονογονεϊκή, είτε ως μέρος μιας εκτεταμένης οικογένειας. Η σημασία της οικογένειας αυτής αφορά την μακρόχρονη απουσία ενός από τους δυο γονείς, χωρίς αυτό να προϋποθέτει τη συναισθηματική και λειτουργική διάσπαση της ενότητας. Είναι πιθανό να οφείλεται στην αποχώρηση λόγω επαγγελματικών υποχρεώσεων που αναγκάζουν ένα από τα δύο μέλη να απουσιάσει από την ομάδα για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα (Τσαούσης, 1999).

Ολοκληρώνοντας τον άξονα της οικογένειας ως προς τη σύνθεση των μελών της, όπως έχει σημειωθεί τα περισσότερα άτομα προέρχονται συνήθως από δύο πυρηνικές οικογένειες. Η πρώτη οικογένεια είναι της καταγωγής ή προσανατολισμού και αποτελείται από το ίδιο το άτομο, τους γονείς και τα αδέρφια του. Η δεύτερη οικογένεια ονομάζεται τεκνοποιίας ή αναπαραγωγής, πρόκειται για την ομάδα που απαρτίζεται από το άτομο, το σύζυγο και τα παιδιά τους (Hughes και Kroehler, 2007). Η διάκριση αυτή ορίστηκε από κοινωνιολόγους και επιβεβαιώνεται από την σύγχρονη πραγματικότητα.

Συνεχίζοντας η επομένη κατηγορία μελέτης είναι με βάση τη κατοικία διαμονής της οικογένειας. Η παράμετρος αυτή χρησιμοποιεί ως κριτήριο της μορφής της οικογένειας, την κατοικία που επιλέγει το ζευγάρι να συμβιώσει. Με βάση το παραπάνω ορισμό οι οικογένειες διακρίνονται σε πατροτοπικές, μητροτοπικές και νεοτοπικές. Η πρακτική αυτή δεν είναι τόσο συνηθισμένη καθώς στη σύγχρονη βιομηχανική- αστική κοινωνία, το ζευγάρι επιλέγει από κοινού μια νέα περιοχή διαμονής ανεξάρτητη από τις γονεϊκές οικογένειες των συζύγων. Αυτό οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η πληθώρα των οικογενειών ανήκουν στον νεοτοπικό τύπο (Τσαούσης, 1999).

Η ακολουθούσα παράμετρος μελέτης αφορά την καταγωγή. Αυτός ο άξονας απευθύνεται στην σημασία που αποδίδουν οι κοινωνίες στην κληρονομική μεταβίβαση των περιουσιών στα τέκνα. Με αυτή την πρακτική οι οικογένειες διακρίνονται ανάλογα με το πατρογραμμικό, μητρογραμμικό και διπλογραμμικό

σύστημα. Η παραπάνω θεώρηση στην πράξη αφορά τη μεταβίβαση των περιουσιακών δικαιωμάτων είτε στην πλευρά του πατέρα, είτε της μητέρα, είτε και στα δύο μέρη της οικογένειας. Τα περισσότερα άτομα ανήκουν στο διπλογραμμικό σύστημα όσο ν αφορά τη διαχείριση της περιουσία, ωστόσο εξακολουθεί να υπάρχει το υπόλειμμα της πατρογραμμικής πρακτικής σχετικά με το επίθετο του κάθε τέκνου (Hughes και Kroehler, 2007).

Άλλη μια σημαντική παράμετρος μελέτης αφορά την κατανομή εξουσίας στην οικογένεια. Παρόλο που η εξουσία στην οικογένεια καθορίζεται από πολλούς παράγοντες όπως η προσωπικότητα του κάθε συζύγου και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, η εκάστοτε κοινωνία αναπτύσσει κάποιες απαιτήσεις από τον κάθε σύζυγο. Με αυτή τη λογική διαμορφώνονται οι οικογένειες πατριαρχικής, μητριαρχικής και ισότιμης εξουσίας. Η ιστορική εξέλιξη της εξουσίας στην οικογένεια παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς αντικατοπτρίζει την αντίστοιχη εικόνα που προβάλλει η κάθε κοινωνία. Τη σύγχρονη εποχή η ισότιμη κατανομή εξουσία φαίνεται να είναι η κύρια επιλογή στη δομή της κάθε οικογένειας (Hughes και Kroehler, 2007).

Η τελευταία κατηγορία μελέτης αφορά κάποιες κατηγορίες οικογενειών με ένα ή περισσότερα ξεχωριστά χαρακτηριστικά. Στην κατηγορία αυτή παρουσιάζεται ένα δείγμα της ποικιλομορφίας της σύγχρονης οικογένειας. Η μελέτη των οικογενειών που απαρτίζουν τη συγκεκριμένη κατηγορία, έχει προβληματίσει πολλούς ερευνητές. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν οι θετές οικογένειες, οι οικογένειες ομοφυλόφιλων και λεσβιών, αλλά και οι μικτές οικογένειες του επόμενου γάμου.

Η πρώτη κατηγορία είναι οι θετές οικογένειες, οι οποίες διαμορφώνονται όταν το ζευγάρι υιοθετεί ένα παιδί. Σε αυτή τη περίπτωση οι γονείς αποκτούν ένα παιδί όντας η προσωπική συνειδητή επιλογή τους, ενώ συνήθως οι ίδιοι αντιμετωπίζουν προβλήματα στειρότητας. Σε αυτή την οικογένεια σχηματίζονται πολλά προβλήματα όπως περιβαλλοντικές ασυμβατότητες του παιδιού, το παρελθόν των βιολογικών του γονέων αλλά και το αίσθημα της εγκατάλειψης από την πρώτη τους οικογένεια. Παρά τις αρχικές αντιξοότητες οι γονείς συνάπτουν ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς με το παιδί τους και επιθυμούν να έχουν μια σημαντική παρουσία στην εξέλιξη του. Σύμφωνα με τα ευρήματα των Bohman και Sigvardsson τις περισσότερες φορές όπως έχει διαπιστωθεί τα υιοθετημένα παιδιά αναπτύσσονται με μεγαλύτερη επιτυχία στις

θετές οικογένειες σε σύγκριση την ποιότητα ζωής στις βιολογικές τους. Αυτό πιθανώς οφείλεται στο ενδιαφέρον και στην επιθυμία των θετών γονέων να αποκτήσουν ένα παιδί, που τους κάνει να προσπαθούν περισσότερο να καλύψουν το συναισθηματικό κενό που υπάρχει (Shaffer, 2004).

Η επόμενη κοινωνική ομάδα αφορά την οικογένεια ομοφυλοφίλων και λεσβιών. Τη σύγχρονη εποχή το συγκριμένο ζήτημα έχει προβληματίσει πολλούς ερευνητές. Το θέμα αφορά οικογένειες που είτε έχουν υιοθετήσει ή έχουν συλλάβει με τεχνητή γονιμοποίηση και αποτελούνται από γονείς του ίδιου φύλου. Οι αντιλήψεις που επικρατούν θέτουν ερωτήματα σχετικά με τον σεξουαλικό προσανατολισμό του παιδιού, την ικανότητα κοινωνικοποίησής του στο σχολικό περιβάλλον, καθώς είναι πιθανό να στιγματιστεί από τους συνομηλίκους του. Άλλα ζητήματα αφορούν την ικανότητα των γονέων να προσφέρουν ένα αντιπροσωπευτικό μητρικό και πατρικό πρότυπο. Επί του πρακτέου από έρευνες των Flaks και Patterson φαίνεται ότι τα παιδιά είναι εξίσου ώριμα σε γνωστικό, συναισθηματικό και ηθικό επίπεδο με άλλα παιδιά της ηλικίας τους. Σύμφωνα με τους Bigner, Jacobsen και Flaks ότι οι γονείς γνωρίζουν επαρκώς τους αποτελεσματικούς τρόπους ανατροφής των παιδιών τους. Τέλος τα ευρήματα των Bailey, Golombok & Tasker δηλώνουν ότι τα παιδιά των ομοφυλόφιλων και λεσβιών έχουν τις ίδιες πιθανότητες να ακολουθήσουν ετερόφυλο σεξουαλικό προσανατολισμό, με τα παιδιά που έχουν ετερόφυλους γονείς. Τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί αποδεικνύουν ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός των γονέων δεν αποτελεί αξιόπιστη αιτία στέρησης του δικαιώματος της μητρότητας ή πατρότητας (Shaffer, 2004). Ωστόσο στην σύγχρονη κοινωνία εξακολουθεί να υπάρχει το κοινωνικό στίγμα, για την συγκεκριμένη μορφή οικογένειας.

Η τελική κατηγορία οικογενειών, είναι η μικτή οικογένεια που αποτελεί προϊόν του επόμενου γάμου ενός από τους δυο γονείς. Η νέα οικογένεια που δημιουργείται αντιμετωπίζει νέες προκλήσεις που επηρεάζουν κυρίως τη συμπεριφορά των παιδιών. Τα παιδιά πρέπει να διαχειριστούν την παρουσία ενός καινούργιου γονεϊκού προτύπου αλλά και τη συνύπαρξή τους με τυχόν ετεροθαλή αδέρφια. Για τα παιδιά δημιουργείται μια κατάσταση ανταγωνισμού για την λήψη προσοχής και ενδιαφέροντος από τους γονείς. Είναι μια μεταβατική περίοδος που δημιουργεί έντονες επιδράσεις στην συναισθηματική κατάσταση, την ωρίμανση αλλά και τη σχολική επίδοση του παιδιού (Shaffer, 2004)

Οι οικογένειες που διαμορφώνονται από την παραπάνω κατηγορία, χωρίζονται σε δύο ομάδες, την οικογένεια της μητέρας – πατριού και του πατέρα – μητριάς. Η διαμόρφωση της κάθε οικογένειας εξαρτάται από το ποιος από τους δύο βιολογικούς γονείς του παιδιού έχει την νόμιμη κηδεμονία. Τα δεδομένα της έρευνας των Hetherington και Vucinich φανερώνουν τις διαφορετικές αντιδράσεις του παιδιού ανάλογα με το φύλο του. Όπως αποδεικνύεται και στις δύο μορφές της οικογένειας, το κορίτσι εμφανίζει μια πιο δύσκολη συμπεριφορά που συχνά δημιουργεί προβλήματα στη δυναμική της νέας ομάδας. Το αγόρι εμφανίζει στην αρχή μια δυσκολία προσαρμογή στην νέα κατάσταση στην πορεία όμως σχηματίζει έντονες συναισθηματικές σχέσεις με τους νέους γονείς του. Τα δεδομένα αλλάζουν όταν στο προσκήνιο υπάρχει και ο άλλος βιολογικός γονέας, καθώς τα παιδιά δυσκολεύονται να κατανοήσουν το ρόλο του νέου γονέα στη ζωή τους. Αυτό που παραμένει ίδιο σε κάθε περίπτωση είναι η ανάγκη για επαναφορά της σταθερότητας και της ομαλότητας στη ζωή του παιδιού, ώστε να επανέλθει και η ισορροπία στην οικογένεια (Shaffer, 2004).

Τα δεδομένα που παρουσιάζονται παραπάνω αποτελούν ένα αντιπροσωπευτικό τεκμήριο των σημαντικών αλλαγών που έχει υποστεί ο θεσμός της οικογένειας. Η οικογένεια έχει πλέον εξελιχθεί και έχει αναπτύξει νέα χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με μελέτες που πραγματοποιήθηκαν για το διάστημα 1960- 2006, στην Ελλάδα παρουσιάστηκαν σημαντικές αλλαγές στον πυρήνα της οικογένειας. Αρχικά αναδείχθηκαν οι θεσμοί της συμβίωσης και της συγκατοίκησης εκτός γάμου, καθώς και δημιουργήθηκαν νέα σχήματα που δεν απαιτούν την γαμήλια ένωση για το σχηματισμό της οικογένειας. Κατά την διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών ο αριθμός των γάμων συρρικνώνεται, ενώ αυξάνεται ο αριθμός των διαζυγίων. Πλέον ο μέσος χρόνος διάρκειας του πρώτου γάμου δεν ξεπερνά τα 7 έτη (Μαράτου -Αλιμπράντη, 2010).

Άλλο ένα σημαντικό δεδομένο αφορά την περίοδο απομάκρυνσης του παιδιού από την οικογενειακή στέγη. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι πλέον οι νέοι αποχωρούν σε μεγαλύτερη ηλικία από το πρώτο οικογενειακό σύστημα. Αυτό έχει ως επακόλουθο την καθυστέρηση στη σύναψη γάμου αλλά και στη γέννηση του πρώτου παιδιού. Ένα ακόμη ενδιαφέρον στοιχείο αφορά την συζυγική ομάδα είναι πλέον πιο αβέβαιη και εύθραυστη, καθώς η προοπτική του διαζυγίου υπάρχει πάντα ως πιθανότητα (Μαράτου – Αλιμπράντη, 2010).

Η οικογένεια αλλάζει και μέσα σε αυτή αλλάζουν και τα μέλη της, διαμορφώνουν μοναδική προσωπικότητα και εξελίσσονται ξεπερνώντας τους πιθανούς περιορισμούς των γονιών τους. Πλέον το μέλλον του κάθε παιδιού μπορεί να λαμβάνει μια κατεύθυνση από τους γονείς του, η τελική του εικόνα όμως είναι ξεχωριστή, καθώς κανείς δεν γνωρίζει τι επιφυλάσσει το μέλλον. Η πορεία της οικογένειας μεταλλάσσεται διαρκώς και η εξέλιξή της είναι μερικώς απρόβλεπτη.

2.3 Ο κύκλος της οικογένειας – Στάδια εξέλιξης

Άλλη μια ενδιαφέρουσα παράμετρος που αφορά τη μελέτη της οικογένειας, σχετίζεται με την εξελικτική πορεία που ακολουθεί στο πέρας του χρόνου. Η οικογένεια μπορεί να παρομοιαστεί με έναν ζωντανό οργανισμό, όπου αναπτύσσεται και αλλάζει διαρκώς. Για την οικογένεια η πρακτική αυτή παρουσιάζεται με τη μορφή της χρονολογικής εξέλιξης σε γραμμική ευθεία, που παρατηρείται η αρχή και το τέλος. Για την κατανόηση της θεώρησης αυτή πρέπει να αναγνωριστεί η σημασία της θέσης του ατόμου αλλά και των γεγονότων που αυτό βιώνει ως προς την ομάδα της οικογένειας. Κάθε στάδιο που διανύει η οικογένεια, ορίζεται από τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτό αλλά και τα σημαντικά γεγονότα που βιώνονται.

Η οικογένεια ξεκινά από την εύρεση και την ένωση δύο ατόμων. Το άτομο επιλέγει ένα σύντροφο με τον οποίο θεωρεί ότι είναι σε θέση να συμβιώσει και να σχηματίσει μαζί του τη δική του οικογένεια. Για την επιλογή του συντρόφου έχουν διαμορφωθεί πολλές υποθέσεις. Σύμφωνα με την ομογαμία, τα άτομα επιλέγουν συντρόφους που έχουν κοινά χαρακτηριστικά γνωρίσματα, η υπόθεση της ισοτιμίας ορίζει τα άτομα αναζητούν συντρόφους με αντίστοιχα επίπεδα ελκυστικότητας για να έχουν καλύτερες πιθανότητες ανταπόκρισης στη σύναψη σχέσης. Η θεωρία των συμπληρωματικών αναγκών στηρίζει την ανάγκη της διαφορετικότητας ανάμεσα στο ζευγάρι, ώστε να καλύπτει ο ένας τα κενά τους άλλου. Τέλος η θεωρία της ανταλλαγής υποστηρίζει ότι οι ενδιαφερόμενοι αναζητούν άτομα εκ του ασφαλούς, προσπαθώντας να αποφευχθεί η πιθανή απόρριψη (Hughes & Kroehler, 2007).

Με την ολοκλήρωση της επιλογής του συντρόφου, ακολουθεί η νόμιμη ένωση τους με τα δεσμά του γάμου. Ο γάμος δεν είναι μόνον η θρησκευτική τελετή ένωσης δυο ατόμων, αντίθετα ο θεσμός είναι αντιληπτό, ότι θέτει πλέον τις βάσεις για τη δημιουργία της οικογένειας. Θεωρείται η εναρκτήριος φάση της οικογένειας, γι' αυτό

το λόγο και μια σχέση με σταθερές βάσεις, εδραιώνει μια επιτυχή εκκίνηση του κύκλου της κοινωνικής ομάδας. Ανακεφαλαιώνοντας η πρώτη φάση της οικογένειας αποτελείται από την επιλογή του συντρόφου και τη σύναψη του γάμου (Τριπόδης, Καζάνη και Λάμπα, 2009).

Το επόμενο στάδιο στο κύκλο ζωής της οικογένειας, περιλαμβάνει τη γέννηση των παιδιών. Το στάδιο αυτό περιλαμβάνει τη γέννηση των παιδιών, αλλά και την ένταξη τους στο σχολικό περιβάλλον. Πολλοί ερευνητές για την καλύτερη μελέτη του σταδίου αυτού έχουν θέσει ξεχωριστά την προσχολική ηλικιακή ανάπτυξη του παιδιού από την εφηβική περίοδο. Με αυτό τον τρόπο γίνεται αντιληπτή η εξέλιξη του παιδιού αλλά και η επίδραση που έχει στην οικογένεια (Τριπόδης και συν., 2009). Όποιος και αν είναι ο διαχωρισμός, σημασία έχει ότι το ζευγάρι βιώνει μεγάλες αλλαγές, καθώς πλέον αναλαμβάνει το ρόλο του γονέα και την ευθύνη της διαπαιδαγώγησης των παιδιών.

Το ακολούθων στάδιο περιλαμβάνει την εξέλιξη της οικογενειακής ζωής, με την απομάκρυνση των τέκνων και τη δημιουργία μια νέας οικογένειας. Στο στάδιο αυτό τα παιδιά απομακρύνονται από το άμεσο πεδίο ευθύνης των γονέων και τα ίδια διαμορφώνουν μια νέα ζωή, ανεξαρτητοποιούνται και θέτουν τις βάσεις για την οικογένεια αναπαραγωγής απογόνων. Η φάση αυτή θεωρείται και ως στάδιο προσαρμογής σε μια πραγματικότητα που δεν υπάρχουν παιδιά για μέριμνα και φροντίδα, για τους γονείς. Το ζευγάρι προσπαθεί να διατηρήσει μια ισορροπία στη σχέση τόσο με τα τέκνα, όσο ανάμεσα στους δυο συντρόφους (Τριπόδης και συν., 2009).

Το τελικό στάδιο ορίζει ως και το τέλος της αρχικής οικογένειας. Περιλαμβάνει τη συνταξιοδότηση και τον επικείμενο θάνατο του ζευγαριού. Σε αυτό το σημείο δίνεται κυρίως βάση στη ψυχοσύνθεση του ατόμου, για τη διαχείριση της νέας κατάστασης που βιώνει σε συνδυασμό με τα συναισθήματα που αυτή περιλαμβάνει (Τριπόδης και συν., 2009) .

Η οικογένεια περνά από διάφορα στάδια εξέλιξης, η μελέτη των οποίων φανερώνουν σημαντικά δεδομένα σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Με την πλήρη κατανόηση των σταδίων της οικογένειας, από την έναρξη έως τη λήξη της, γίνεται καλύτερη αντίληψη της εξέλιξης του ατόμου. Με την κατανόηση του παρελθόντος, γίνονται

αντιληπτές οι καταστάσεις του παρόντος αλλά και αναγνωρίζονται οι διαστάσεις του μέλλοντος. Για αυτό το λόγο, η εξερεύνηση της οικογένειας, των γονέων και των παιδιών, έχει μεγάλη σημασία για τη διαχείριση του παρόντος, αλλά και για την προετοιμασία του μέλλοντος.

Κεφάλαιο 3^ο: Η επίδραση της οικογένειας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού

3.1 Ο ρόλος του γονέα

Το παιδί δέχεται επιρροή από πολλούς κοινωνικούς θεσμούς, όπως το σχολείο, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, το φιλικό περιβάλλον και άλλα. Ωστόσο το πρώτο και το πιο σημαντικό περιβάλλον που εντάσσεται είναι η οικογένεια. Την σύγχρονη εποχή η πιο διαδεδομένη μορφή οικογένειας, είναι η πυρηνική οικογένεια. Αυτό σημαίνει ότι το βάρος της ευθύνης για τη διαπαιδαγώγηση και φροντίδα του παιδιού, έχει μεταφερθεί ως επί το πλείστον στους γονείς.

Όπως αναφέρει ο Λεμπροβισί «Δεν γεννιέται κάποιος γονέας, γίνεται» (Παπαχριστόπουλος, 2009, σελ. 22). Η έκφραση αυτή τονίζει το σημείο έναρξης και προσαρμογής του ρόλου του γονέα. Ποιος είναι όμως ο ρόλος του γονέα, πως διαμορφώνεται και τι ακριβώς περιλαμβάνει; Αυτά τα ερωτήματα θα εξεταστούν στο κεφάλαιο, με την επεξεργασία της υπάρχουσας βιβλιογραφίας.

Αρχικά είναι σημαντικό να παρουσιαστεί η σημασία και το εύρος του ρόλου του γονέα. Ο γονέας θεωρείται το άτομο που αποκτά παιδιά, είτε μέσω της τεκνοποίησης, είτε μέσω της υιοθεσίας. Είναι ο πρώτος παιδαγωγός που εμφανίζεται στη ζωή του παιδιού, συνθέτοντας έναν αναντικατάστατο δεσμό. Η γονική ευθύνη αποτελεί μια δέσμευση που επηρεάζει, τόσο το άμεσο εμπλεκόμενο περιβάλλον της οικογένειας, όσο το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Αυτό σημαίνει ότι ένα άτομο αναλαμβάνει τη φροντίδα αλλά και την διαπαιδαγώγηση ενός παιδιού, ώστε να μπορέσει στο μέλλον να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της κοινωνίας (Παππά, 2010). Συμπληρωματικά το παιδί διδάσκεται μια ρεαλιστική εικόνα της κοινωνίας, για να κατανοήσει τις μελλοντικές ευθύνες που επρόκειτο να βρεθεί αντιμέτωπο.

Άλλη μια διάσταση του ρόλου του γονέα αφορά την ιδιότητα της ανάπτυξης των μηχανισμών μετάδοσης αξιών προς το παιδί. Πρόκειται για ένα φιλτράρισμα που ορίζει τα αξιολογικά στοιχεία που οφείλονται να μεταφερθούν στο παιδί, με κύριο στόχο την προσφορά σταθερών θεμελίων, για προοπτικές μελλοντικής εξέλιξης. Τα αρνητικά στοιχεία εξαλείφονται και απορρίπτονται από τους γονείς. Η διαλογή αυτή γίνεται με βάση την κριτική αντίληψη των γονέων, σύμφωνα με τα βιώματα που

έχουν λάβει από το δικό τους οικογενειακό περιβάλλον. Η ανεπαρκής ή παθητική εμπλοκή του γονέα, σε αυτή τη διαδικασία, είναι πιθανό να προκαλέσει ένα σοβαρό μειονέκτημα για το παιδί. Το συγκεκριμένο επακόλουθο, επηρεάζει το άτομο στην κοινωνικοποίηση, αλλά και στην γενικότερη επιμέρους κοινωνική ζωή του (Ζαν Βαν Ντε Μπρουκ, 1999).

Συνοψίζοντας οι γονείς είναι σημαντικό να προσφέρουν στα παιδιά τους μια ευρεία αγωγή, για την προετοιμασία τους στην είσοδο στην κοινωνία. Προσπαθούν να καλλιεργήσουν στο άτομο τις θεμελιώδεις προτιμήσεις και αποστροφές, τις ορθές εσωτερικές διεργασίες για τις σχέσεις τους με άλλα άτομα και καταστάσεις, τους αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς αλλά και βασικές ηθικές αξίες. Τα στοιχεία αυτά ορίζονται από τις κοινωνικές νόρμες και συνθήκες του εκάστοτε περιβάλλοντος (Χαραλαμπίδης, 2000). Ολοκληρώνοντας, σύμφωνα με την εικόνα που συνθέτουν τα δεδομένα, προκύπτει ότι ο ρόλος του γονέα περιλαμβάνει πολλές διαστάσεις, σχετικά με τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού.

Για την πλήρη παρουσίαση του ρόλου του γονέα, έχουν διαμορφωθεί κάποιες διαστάσεις μελέτης, ως προς τον σκοπό που εξυπηρετούν. Αρχικά είναι ο στόχος της επιβίωσης που περιλαμβάνει, την κάλυψη των βιοτικών αναγκών, τη μέριμνα για την υγεία και ασφάλεια του παιδιού. Έπειτα είναι ο οικονομικός στόχος που περιλαμβάνει την διδασκαλία δεξιοτήτων, για την μετέπειτα ανάδειξη σε παραγωγικούς πολίτες. Ο τελικός στόχος είναι ο πολιτιστικός, που αφορά τη μετάδοση βασικών κοινωνικών θεσμών και αξιών (Παππά, 2010). Σε αυτή τη κατηγορία περιλαμβάνονται αξίες όπως ο σεβασμός, η αγάπη, η φιλοδοξία, η εμπιστοσύνη, η ευγένεια και η ικανότητα ανάπτυξης κοινωνικών δεσμών. Με την έννοια της ανάπτυξης κοινωνικών δεσμών περιλαμβάνονται οι φιλικές, επαγγελματικές και ερωτικές σχέσεις, ενώ γίνεται αναφορά στην ικανότητα επιλογής ενδιαφερόντων αλλά και επαγγελματικής αποκατάστασης (Χαραλαμπίδης, 2000).

Όπως φαίνεται ο ρόλος του γονέα είναι πολυδιάστατος, ενώ η συμβολή του στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού είναι προφανής. Η σημασία της συμβολής των γονέων στο χαρακτήρα του παιδιού μπορεί να αναλυθεί εκτενώς. Πιο αναλυτικά οι γονείς αναπτύσσουν μια σχέση φυσικής οικειότητας, με το παιδί που επηρεάζει την ανάπτυξη μοναδικότητας, αξιοπρέπειας και αυτοεκτίμησης στο χαρακτήρα του. Στη συνέχεια οι γονείς διδάσκουν το παιδί τεχνικές

κοινωνικοποίησης, οι οποίες εξασφαλίζουν την επιβίωση του στην κοινωνία. Είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για την συναισθηματική ανάπτυξη, την ηθική αντίληψη και την σταθερότητα στη ζωή του παιδιού. Ακόμη μεταδίδουν στο παιδί τις βασικές αξίες για την κατανόηση του καλού και του κακού, την αντίληψη της επίδρασης της κάθε ατομικής πράξης, των υποχρεώσεων και δικαιωμάτων τους, ως μέλη μιας κοινότητας. Ολοκληρώνοντας οι γονείς διαμορφώνουν ένα κλίμα αποδοχής και στήριξης για το παιδί, με αποτέλεσμα να ενισχύουν την αυτοπεποίθηση και την αυτοαξία του (Παππά, 2010). Τα παραπάνω δεδομένα συνθέτουν την σημασία της παρουσίας του γονέα στην προσωπικότητα του παιδιού. Η εξέλιξη του παιδιού, ο χαρακτήρας και ο ψυχικός του κόσμος, ορίζονται από την σχέση με το γονέα.

Στο παρελθόν η ανατροφή και διαπαιδαγώγηση ενός παιδιού, ήταν μια συλλογική εργασία για το ευρύτερο οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον. Επρόκειτο για μια διαδικασία στην οποία συμμετείχαν περισσότεροι συγγενείς, φίλοι αλλά και κοινωνικοί θεσμοί όπως η γειτονιά, η εκκλησία και άλλα. Οι αλλαγές που έχουν προκληθεί στην νεώτερη κοινωνία, οδήγησαν στην μετάλλαξη της οικογένειας και στον σημαντικό περιορισμό των εμπλεκόμενων ατόμων. Για αυτό το λόγο και το βάρος της ευθύνης για την ορθή εκπαίδευση των παιδιών, έχει αυξηθεί για τους γονείς. Τη σύγχρονη εποχή το άτομο, με την επιλογή του να αναλάβει το ρόλο του γονέα, είναι αντιμέτωπο με ένα εύρος υποχρεώσεων και ευθυνών, ώστε μπορέσει να προετοιμάσει επαρκώς, το παιδί για το μέλλον του.

3.2 Η εξέλιξη του ρόλου του γονέα

Όπως έχει παρατηρηθεί, η οικογένεια τη σύγχρονη εποχή έχει μεταβεί σε μεγάλες αλλαγές. Μια από τις κύριες αλλαγές, αφορά την αλλαγή της σημασίας του ρόλου του γονέα. Όπως έχει τονιστεί ο ρόλος του γονέα, είναι ιδιαίτερα πολυδιάστατος και περιλαμβάνει πολλές υποχρεώσεις και ευθύνες. Ωστόσο τη σύγχρονη εποχή δεν αποδίδεται αξιόλογη σημασία στην οικογενειακή σταθερότητα, καθώς πλέον δίνεται μεγαλύτερη σημασία στην εικόνα που προβάλλει το άτομο στην κοινωνία. Η εικόνα αυτή έχει περισσότερη αξία, όταν περιλαμβάνει στοιχεία οικονομικής και κοινωνικής εξουσίας, παρά όταν αφορά την οικογενειακή επιτυχία και ευτυχία του ατόμου. Το άτομο κρίνεται περισσότερο με βάση την δυνατότητα που έχει να εξασφαλίσει υλικά αγαθά ή την ικανότητά του να ασκεί επιρροή. Δεν δίνεται τόση σημασία στην οικογενειακή θαλπωρή και στην ευτυχία, στην ικανότητα του ατόμου να προσφέρει

ένα ευχάριστο περιβάλλον για τον ίδιο και την οικογένειά του. Αυτό φανερώνει ότι ο γονέας, έχει χάσει την παρελθοντική αίγλη και δεν εκτιμάται όσο θα έπρεπε από την ευρεία κοινωνία.

Η ταυτότητα του γονέα όπως έχει αναφερθεί δεν περιλαμβάνει ένα συγκεκριμένο χαρακτηριστικό. Αντίθετα είναι ένα σύνολο διαφορετικών στοιχείων που συνθέτουν την προσωπικότητα του ατόμου που φροντίζει και μεριμνά για τα παιδιά του. Μια ιδιότητα της ταυτότητας αυτής που είναι αξιόλογο να αναφερθεί, αφορά τον εξελικτικό χαρακτήρα του ρόλου του. Η σημασία της έννοιας αυτής είναι διττή, μπορεί να οριστεί με διαφορετικό περιεχόμενο. Από την μία πλευρά αναφέρεται ως χαρακτηρισμός που αφορά την ιδιότητα του ρόλου να επαναπροσδιορίζεται στις παροντικές ανάγκες της οικογένειας. Από την άλλη πλευρά, ορίζεται ως θεσμός που έχει τροποποιηθεί για να ανταποκρίνεται στις κοινωνικά οριζόμενες απαιτήσεις.

Εξερευνώντας την πρώτη διάσταση της έννοιας διαπιστώνεται, όπως έχει αναφερθεί, ότι η οικογένεια είναι μια δυναμική ομάδα με διάρκεια στο χρόνο. Αυτό σημαίνει ότι περνά από διάφορα στάδια, που ορίζονται από καταστάσεις και γεγονότα. Το κάθε άτομο, ιδιαιτέρως οι γονείς, έχουν διαφορετικό ρόλο σε κάθε φάση. Για παράδειγμα όταν το παιδί βρίσκεται σε μικρή ηλικία, ο γονιός είναι αναγκαίο να είναι άμεσα εμπλεκόμενος, με ενεργή παρουσία. Αντιθέτως όταν το παιδί ενηλικιώνεται και απομακρύνεται από το οικογενειακό περιβάλλον, ο γονιός υιοθετεί ένα υποστηρικτικό χαρακτήρα, απομακρύνεται, για να μπορέσει να ανεξαρτητοποιηθεί και να επαναπροσδιορίσει τον εαυτό του. Αυτό δεν σημαίνει ότι είναι απών, τουναντίον ο γονιός προσαρμόζεται σε έναν ρόλο που εξυπηρετεί περισσότερο την ωρίμανση και ανάπτυξη του παιδιού (Τσακνάκης, 2016).

Ολοκληρώνοντας όσον αφορά την αρχική παράμετρο μελέτης, η εξέλιξη είναι μια φυσική διεργασία που παρατηρείται σε πολλούς άξονες της πραγματικότητας. Ο γονέας έχει την ικανότητα, όπως και κάθε άλλο άτομο, να προσαρμόζεται στην εκάστοτε κατάσταση, αναγνωρίζοντας τον ρόλο που είναι ωφέλιμο να υιοθετήσει. Με την κατανόηση της εξέλιξης του παιδιού, ο γονέας ευαισθητοποιείται, ενεργοποιείται και προσαρμόζεται στις μεταβολές που εφαρμόζονται. Με την σταδιακή εξέλιξη και αλλαγή του ρόλου του, ο γονέας αντιλαμβάνεται τα νέα δεδομένα και συμβαδίζει στον νέο χαρακτηρισμό του. Με αυτό τον τρόπο η εξέλιξη αφορά όλο το οικογενειακό σύνολο και δημιουργείται ένα επιτυχές αποτέλεσμα (Τσακνάκης, 2016).

Όλα τα μέλη συμβαδίζουν με κοινό στόχο την ευημερία και προσαρμόζονται σε καταστάσεις, προστατεύοντας και μεριμνώντας για κάθε προσωπικότητα.

Η δεύτερη παράμετρος που αναφέρθηκε, περιλαμβάνει την εξέλιξη του ρόλου του γονέα, ώστε να ανταποκρίνεται στον κοινωνικά οριζόμενο χαρακτηρισμό του. Όπως έχει αναφερθεί η οικογένεια είναι ένα κοινωνικός θεσμός, που καθορίζεται από τις απαιτήσεις της εκάστοτε εποχής. Αυτό σημαίνει ότι και οι υποδεέστεροι ρόλοι των μελών της οικογένειας, είναι κοινωνικά προσδιορισμένοι, για να εξυπηρετούν τα χαρακτηριστικά του περιβάλλοντος.

Πιο αναλυτικά, εξετάζοντας την ατομική εξέλιξη του κάθε ρόλου των γονέων είναι απαραίτητο να γίνει η διάκριση στον μητρικό και στον πατρικό. Ο μητρικός ρόλος έχει μεταλλαχτεί σε μεγάλο βαθμό, σε σύγκριση με το παρελθόν. Η μητέρα θεωρείται ότι έχει ένα ξεκάθαρα βιολογικό ρόλο, καθώς προσφέρει και ανανεώνει ζωή. Τη σύγχρονη εποχή η συγκεκριμένη διάσταση του ρόλου έχει περιοριστεί, καθώς έχουν μειωθεί οι γεννήσεις παιδιών αλλά και δεν πλέον είναι απαραίτητο για τη λειτουργία της κοινωνίας, η αυξημένη παρουσία παιδιών, όπως ήταν στις παρελθοντικές αγροτικές κοινότητες. Πλέον δίνεται περισσότερη βάση στην ποιοτική παιδαγωγική προετοιμασία των παιδιών. Αυτό το γεγονός δημιουργεί μεγαλύτερο άγχος στη μητέρα, καθώς προσπαθεί να καλύψει τις κοινωνιολογικές και ψυχολογικές παραπλεύρους, που ορίζονται από την κοινωνία, με όσο το δυνατόν περισσότερα αποτελεσματικό τρόπο. Ολοκληρώνοντας, η μητέρα καλείται να προσφέρει στο παιδί της ένα περιβάλλον που να καλύπτει τις διαστάσεις της σύγχρονης καταναλωτικής κοινωνίας, που να ακολουθεί την νοοτροπία και τις κοινωνικές νόρμες της περιόδου, αλλά και που να είναι συναισθηματικά πλήρες, παρέχοντας αγάπη και στήριξη (Χουρδάκη, 2000). Όλοι οι παράμετροι περιπλέκονται και δημιουργούν στην μητέρα ένα αίσθημα άγχους εκτέλεσης, ανασφάλειας και ενοχής.

Σε αυτά τα συναισθήματα καλείται να βοηθήσει με την παρουσία του και δυναμική εμπλοκή του, ο πατέρας. Τη σύγχρονη εποχή ο ρόλος του πατέρα δεν είναι ξεκάθαρος, καθώς έχει χάσει την ιδιότητα του κύριου οικονομικού χορηγού. Η από κοινού, συμμετοχή του ζευγαριού στις οικονομικές αποδοχές, έχει εξαλείψει την μοναδικότητα και τη ξεχωριστή ιδιότητα του ρόλου του. Το γεγονός αυτό έχει προκαλέσει μια σύγχυση στην ιδιότητα της ταυτότητάς του, για αυτό το λόγο προκλήθηκε μια σημαντική αλλαγή στον πυρήνα του ρόλου του. Αυτό σημαίνει ότι

έχει αναλάβει ένα περισσότερο λειτουργικό και συμμετοχικό χαρακτήρα σε άλλους άξονες της οικογένειας. Ο πατέρας πλέον συμμετέχει στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού, ενώ η ενεργή παρουσία του διευκολύνει στη διαχείριση της πίεσης που βιώνει η μητέρα (Χουρδάκη, 2000).

Ολοκληρώνοντας η σημασία της ανάλυσης του ρόλου του γονέα στην οικογένεια, έχει μεγάλη σημασία, για την κατανόηση της πολύπλευρης ιδιότητας του. Η οικογένεια τη σύγχρονη εποχή, εστιάζει περισσότερο στη συναισθηματική ένωση ανάμεσα στα μέλη της. Δίνεται μεγαλύτερη προσοχή στην ποιοτική συμβίωση ανάμεσα στα μέλη, η επιτυχία της οποίας εξαρτάται από τους χειρισμούς των γονέων. Ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από επικοινωνία, αλληλεγγύη και στήριξη, προσφέρει σταθερές βάσεις τόσο για την εξέλιξη του παιδιού, όσο για την επιβίωση της οικογενειακής ενότητας.

3.3 Οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια ως μέσο διαμόρφωσης της προσωπικότητας

Στο πέρας του χρόνου, έχουν πραγματοποιηθεί πολλές μελέτες σχετικά με την οικογένεια, τους ρόλους των γονέων και τη δυναμική των σχέσεων που σχηματίζονται στον πυρήνα της κοινωνικής αυτής ομάδας. Ένα από τα αποδεδειγμένα ευρήματα αφορά την ύπαρξη μιας άμεσης σχέσης, ανάμεσα στην επίδραση της οικογένειας στην προσωπικότητα του παιδιού. Η ύπαρξη της αναφερόμενης σχέσεως διαπιστώνεται ότι υφίσταται από τη βρεφική ηλικία. Ο Freud και άλλοι ψυχαναλυτές της εποχής διατυπώνουν « τα βιώματα της παιδικής ηλικίας είναι εκείνα που καθορίζουν την μετέπειτα ψυχολογική δομή του ατόμου» (Χουρδάκη, 2000). Ο Winnicott (1975) συμπληρώνει την παραπάνω τοποθέτηση, ορίζοντας τη παιδική ηλικία ως μια περίοδο σχηματισμού της συναισθηματικής ωριμότητας αλλά και αντίληψης της προσωπικής αξίας (Μπίμπου- Νάκου, 2005). Ολοκληρώνοντας οι παραπάνω διαπιστώσεις, συνθέτουν την σημασία της παιδικής ηλικίας στην μετέπειτα εξέλιξη του ατόμου.

Όπως διατυπώθηκε η οικογένεια παίζει σημαντικό ρόλο στη συγκρότηση της προσωπικότητας του παιδιού. Ο Freud αναφέρει «Η ψυχική υγεία εξαρτάται από τις οικογενειακές σχέσεις», που σημαίνει ότι η μελέτη της ενδοοικογενειακής δυναμικής συμβάλει στην κατανόηση της ατομικής εξέλιξης του κάθε μέλους (Χουρδάκη, 2000).

Στην σύγχρονη πυρηνική οικογένεια, παρουσιάζονται τρεις μορφές σχέσεων, με την μητέρα, με τον πατέρα και με τα αδέρφια. Η εποχή που διανύουμε έχει επηρεάσει την εικόνα της οικογένειας, όπως έχει αναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια. Αυτό υποδηλώνει ότι η κάθε σχέση ανάμεσα στα μέλη είναι μοναδική και η επίδρασή της είναι έντονη, όσον αφορά τον σχηματισμό μιας αυτόνομης και υγιούς προσωπικότητας.

Για την ολοκληρωτική αποτύπωση της εκάστοτε σχέσης θα μελετηθούν αυτοτελώς η κάθε μορφή ένωσης. Αρχικά έχει σημασία η μελέτη της επίδρασης της σχέσης ανάμεσα σε παιδί και μητέρα, την περίοδο της παιδική- βρεφικής ηλικίας. Το συναισθηματικό δέσιμο που συνθέεται ανάμεσα στο βρέφος και τη μητέρα του, είναι πολύ έντονο καθώς σχηματίζεται από την περίοδο της κύησης. Η σχέση ανάμεσα στα δύο άτομα είναι πρωταρχικής σημασίας και ξεκινά με τον βιολογικό δεσμό που υφίσταται κατά την περίοδο της εγκυμοσύνης. Η μητέρα αναλαμβάνει τον ρόλο της πολύ πριν αντικρύσει το παιδί της, που έχει ως επακόλουθο το σχηματισμό μιας πρωταρχικής ψυχολογικής σχέσης για το παιδί (Κιουρκτση, 2015).

Η σχέση ανάμεσα σε παιδί και μητέρα είναι ένας δεσμός απόλυτης εξάρτησης. Η μητέρα καλύπτει τις ανάγκες του παιδιού, προσφέρει προστασία και φροντίδα, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια των πρώτων σταδίων της ανάπτυξής του (Μπίμπου-Νάκου, 2005). Η μητέρα προσφέρει ανιδιοτελή αγάπη στο παιδί της, ενώ παράλληλα υιοθετεί τον προστατευτικό ρόλο στο πέρας των αρχικών βρεφικών σταδίων. Το παιδί αντιλαμβάνεται την έννοια των υπόλοιπων ανθρώπινων όντων από την εικόνα της μητέρας του. Στα πρώτα στάδια μέχρι την είσοδο του παιδιού στο σχολικό περιβάλλον, η μητέρα αντιδρά και κατανοεί την κάθε παρόρμηση του παιδιού και προσπαθεί να την καλύψει με κάθε τρόπο. Σταδιακά ο δεσμός αυτός αλλοιώνεται, με τον αποχωρισμό και την ανεξαρτητοποίηση του παιδιού, καθώς εντάσσεται και σε άλλα κοινωνικά περιβάλλοντα. Ωστόσο η επίδραση της αρχικής αυτής σχέσης παίζει σημαντικό ρόλο, στην προετοιμασία του για το επόμενο στάδιο της κοινωνικής ένταξης, θέτοντας τις βάσεις για μια υγιή συναισθηματική ανάπτυξη (Νίτσα, 2002).

Ανάμεσα στο παιδί και την μητέρα του, είναι πιθανό να σχηματιστούν πολλοί τύποι σχέσεων. Η μητέρα ανάλογα με την προσωπικότητα και τα βιώματά της επιλέγει την ποιότητα της σχέσης που θα σχηματίσει με το παιδί της. Σύμφωνα με τα ευρήματα της επιστημονικής μελέτης του Klaus Dietrich (1973), είναι πιθανό να διαμορφωθούν

πέντε τύποι σχέσεων με τη μητέρα. Αρχικά υπάρχει η ιδανική μητέρα, η οποία έχει ενεργό ρόλο στη ζωή του παιδιού, το ενθαρρύνει και του προσφέρει δημιουργικές διεξόδους ενασχόλησης, ασχολείται μαζί του και προσφέρει ποιοτικό χρόνο απασχόλησης. Στη συνέχεια υπάρχει η φιλόδοξη μητέρα, η οποία είναι ιδιαίτερα σχολαστική, αναπαράγει ένα πρότυπο συμπεριφοράς, όπως ορίζεται από την κοινωνία, χωρίς πρωτοβουλία, ασκώντας μια τυποποιημένη στάση περιορίζοντας την εξέλιξη του παιδιού. Ακολουθεί η αβέβαιη μητέρα, η οποία ενδιαφέρεται κυρίως για την κάλυψη των βιοτικών αναγκών του παιδιού, δεν ασχολείται με την πνευματική και συναισθηματική ανάπτυξη και περιμένει παθητικά για την ανάπτυξή του, χωρίς να εμπλέκεται σε αυτή. Ο επόμενος τύπος είναι η υστερική μητέρα, η οποία βιώνει διαρκώς αισθήματα φόβου, ανησυχίας για το παιδί της, γεγονός που μεταφέρεται στο ίδιο μια κατάσταση αβεβαιότητας και προβληματισμού. Τέλος υπάρχει η υλόφρων μητέρα, η οποία καλύπτει οποιαδήποτε ανάγκη του παιδιού με υλικά αγαθά και χρήματα, θεωρεί ότι του έχει προσφέρει πολλά πράγματα, ωστόσο δεν δίνει έμφαση στην ενδυνάμωση της ψυχικής του εικόνας (Νίτσα, 2002).

Κάθε μητέρα έχει τις προϋποθέσεις να σχηματίσει οποιοδήποτε από τους παραπάνω τύπους σχέσεων με το παιδί της. Η επιλογή επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, το αποτέλεσμα όμως αφορά κυρίως την μετέπειτα εξέλιξη του παιδιού. Το παιδί διαμορφώνει τη συμπεριφορά του σε αντιστοιχία με την πρώτη σχέση που σχημάτισε με την μητέρα του. Οι επιδράσεις που δέχτηκε, το περιβάλλον στο οποίο μεγάλωσε, η συναισθηματική κατάσταση της μητέρας του, η καθοδήγηση που του προσέφερε, είναι στοιχεία που συντελούν στο χαρακτήρα που θα σχηματίσει αλλά και τη θέση που θα αποκτήσει στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Η παραπάνω διαπίστωση θέτει τη σημασία της μητέρας στη ψυχοσύνθεση του παιδιού. Ωστόσο μια εξίσου σημαντική παρουσία για τη δυναμική ενδοοικογενειακού περιβάλλοντος, είναι του πατέρα με το παιδί, κατά τη διάρκεια της παιδικής-βρεφικής ηλικίας. Το βιβλιογραφικό υλικό σχετικά με την συγκεκριμένη σχέση είναι περιορισμένο, καθώς δεν αποδίδεται η αρμόζουσα βάση στη ποιότητα της συγκεκριμένης σχέσης. Στην πραγματικότητα, ο ρόλος του πατέρα, αν και ξεκινά αργότερα από της μητέρας, έχει καθοριστική σημασία για την πορεία του παιδιού. Ο πατέρας συνειδητοποιεί την σημασία του ρόλου του, εφόσον γεννηθεί το παιδί. Ο ρόλος του πατέρα είναι συμπληρωματικός της μητέρας, προσφέρει μια λειτουργική

οριοθέτηση της οικογένειας και ασχολείται με την σταδιακή ανεξαρτητοποίηση του παιδιού (Κιουρκτση, 2015).

Ο πατέρας βοηθά και στηρίζει την μητέρα, προσφέροντας συναισθηματική υποστήριξη και ενίσχυση. Η μητέρα μεριμνά για την ικανοποίηση των αναγκών του παιδιού και ο πατέρας φροντίζει για την συνολική δυναμική της σχέσης. Έπειτα αναλαμβάνει το ρόλο που αφορά τη διευκόλυνση του αποχωρισμού του παιδιού από την μητέρα, την ανεξαρτητοποίηση των δύο παραπάνω και συμβάλει στην αποκοπή του συναισθηματικού ομφάλιου λώρου που έχει σχηματιστεί (Μπίμπου – Νάκου, 2005). Για το παιδί ο πατέρας αποτελεί ένα πρότυπο προστασίας, προσφέρει θετική ή αρνητική ενίσχυση αλλά και αποδίδει μια συναισθηματική σταθερότητα. Στα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού, ο πατέρας θεωρείται ανταγωνιστής του ενδιαφέροντος της μητέρας, ιδιαίτερα στα αγόρια που εμφανίζεται το οιδιπόδειο σύμπλεγμα. Στη συνέχεια ο πατέρας αποτελεί πρόσωπο που βοηθά στην κατανόηση της διαφοροποίησης ανάμεσα στα δύο φύλα, καθώς αποτελεί πρότυπο παράδειγμα του ανδρικού φύλου. Έπειτα συντελεί στην ομαλή κοινωνικοποίηση του παιδιού, στο εξωτερικό περιβάλλον, προσφέρει καθοδήγηση και ενισχύει τη διδασκαλία δεξιοτήτων για την ένταξη του ατόμου σε ομάδες (Νίτσα, 2002).

Ο πατέρας, όπως και η μητέρα, έχει τη δυνατότητα επιλογής της ποιότητας της σχέσης που θα δημιουργήσει με το παιδί του. Η επιλογή αυτή επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, όπως για παράδειγμα πολλές φορές ο πατέρας προσπαθεί να συμπληρώσει το ρόλο της μητέρα αναλαμβάνοντας τη δημιουργία ενός συγκεκριμένου τύπου σχέσης με το παιδί του. Πολλοί μελετητές, έχουν ορίσει τέσσερις τύπους σχέσεων που είναι πιθανό να αναπτυχθούν ανάμεσα σε πατέρα και παιδί. Αρχικά υπάρχει ο αυταρχικός τύπος σχέσης, στον οποίο ο πατέρας ασκεί περιορισμούς και πολλές φορές καταπιέζει το παιδί του, σε μια απόπειρα να ελέγξει τις εσωτερικές παρορμήσεις του που είναι αντίθετες με τις κοινωνικές νόρμες. Έπειτα υπάρχει ο αδύνατος πατέρας, ο οποίος δεν είναι σε θέση να προσφέρει καθοδήγηση και διαπαιδαγώγηση, υπάρχει μια ανεπάρκεια υλοποίησης του πατρικού ρόλου και παρουσιάζει αδυναμία τοποθέτησης στο παιδί. Ακολουθεί ο ορθολογικός πατέρας, οποίος προσφέρει στο παιδί μια καθοδήγηση που αφορά την ηθική και πολιτισμική διάσταση της κοινότητας, παρουσιάζει μια πραγματικότητα και την ιδανική θέση που θα πρέπει να ακολουθήσει το παιδί. Τέλος υπάρχει ο συναισθηματικός πατέρας, ο

οποίος μεριμνά για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού, κατασκευάζει μια σχέση στοργής, στήριξης, ανοιχτής επικοινωνίας και θετικής ενίσχυσης (Νίτσα, 2002).

Η ενεργή παρουσία του πατέρα στο οικογενειακό περιβάλλον, έχει μεγάλη σημασία στην εξέλιξη του παιδιού. Πολλές έρευνες αποδεικνύουν ότι η εμπλοκή του πατέρα, είναι πιθανό να αποτρέψει την εμφάνιση εγκληματικής – παραβατικής συμπεριφοράς στο παιδί. Ο ρόλος του είναι ξεχωριστός, παρόλο που δεν είναι τόσο ευδιάκριτος, ενώ συμβάλλει σημαντικά στην ενδυνάμωση του χαρακτήρα και στην επαρκή προετοιμασία του παιδιού για την μετέπειτα είσοδό του στο εξωτερικό κοινωνικό περιβάλλον.

Η τελική κατηγορία μελέτης της ποιότητας και επίδρασης της σχέσης για την καλλιέργεια του χαρακτήρα για το παιδί, είναι ανάμεσα στα αδέρφια. Τη σύγχρονη εποχή ο συνηθέστερος αριθμός παιδιών μέσα στην οικογένεια, είναι δύο παιδιά ή ένα. Η παρουσία ή απουσία αδερφών στην οικογένεια, επηρεάζει άμεσα την ανάπτυξη και εικόνα του παιδιού. Η δυναμική ανάμεσα στα αδέρφια, έχει γίνει αντικείμενο ενδιαφέροντος για πολλούς ερευνητές, καθώς η σημασία της σχέσης παίζει σημαντικό ρόλο για όλα τα μέλη της οικογένειας.

Αρχικά μελετώντας την παρουσία ενός δεύτερου παιδιού, μέσα στην οικογένεια, παρατηρούνται σημαντικά ευρήματα σχετικά με την αλλαγή της συμπεριφοράς του μεγαλύτερου παιδιού. Με την γέννηση του μικρότερου παιδιού, το μεγαλύτερο παιδί χάνει ένα μέρος της προσοχής και του ενδιαφέροντος των γονέων. Ιδιαίτερα όταν η είσοδος του παιδιού συμβαίνει όταν το μεγαλύτερο παιδί, βρίσκεται στην παιδική ηλικία, σημειώνονται αισθήματα ζήλειας, αντιπαλότητας και εχθρότητας, προς το νέο μέλος. Δημιουργείται ένα κλίμα μνησικακίας ανάμεσα στα αδέρφια από την στιγμή της γέννησής του νέου μέλους (Shaffer, 2004). Η κατάσταση αυτή είναι δυνατόν να δικαιολογηθεί, καθώς το παιδί δεν είναι σε θέση να διαχειριστεί την παρουσία ενός νέου μέλους, αλλά και να αντιληφθεί την μεταβολή στην προσωπική θέση του στην οικογένεια. Σε αυτό το σημείο είναι πολύ σημαντική η διαχείριση των συναισθημάτων και η επεξήγηση της νέας κατάστασης από τους γονείς. Η πιο αποτελεσματική προσέγγιση είναι μέσω του διαλόγου και της προσφοράς στήριξης και αγάπης.

Σταδιακά τα αρνητικά συναισθήματα που βιώνει το παιδί συνήθως, αλλάζουν με την προσαρμογή των μεγαλύτερων στην νέα κατάσταση, με αποτέλεσμα να εμφανίζουν λιγότερο άγχος και η προβληματική συμπεριφορά τους να περιορίζεται σημαντικά. Παρόλο που ο ανταγωνισμός και οι καβγάδες, παραμένουν στην επιφάνεια, η ποιότητα της σχέσης μεταβάλλεται. Τα μεγαλύτερα αδέρφια προσφέρουν συναισθηματική υποστήριξη, καθοδήγηση, φροντίδα και διδάσκουν νέες δεξιότητες στα μικρότερα αδέρφια. Όσο καλύτερη είναι η σχέση ανάμεσα στους γονείς, τόσο καλύτερα διαμορφώνεται η σχέση ανάμεσα στα αδέρφια. Η σταθερότητα ανάμεσα στους γονείς μεταφέρεται στη ποιότητα της σχέσης ανάμεσα στα αδέρφια. Οι αντιπαραθέσεις μεταξύ τους, είναι πιθανό να συνεχιστούν, ωστόσο αυτό δεν έχει απαραίτητα αρνητικά αποτελέσματα στην εξέλιξη. Αντίθετα με αυτό τον τρόπο το παιδί αντιλαμβάνεται και χρησιμοποιεί δεξιότητες διαπραγμάτευσης, συμβιβασμού, διαλόγου, ηθικής κρίσης, επιχειρηματολογίας και ενσυναίσθησης. Τα αδέρφια μεταδίδουν το ένα στο άλλο χρήσιμες δεξιότητες, τα μεγάλα παιδιά ωριμάζουν και γίνονται πιο υπεύθυνα, ενώ τα μικρότερα έχουν την τάση να ζητούν καθοδήγηση και συμβουλές (Shaffer, 2004). Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά μεγαλώνουν παράλληλα, αναπτύσσοντας και καλλιεργώντας αξιόλογες αρετές, που είναι απαραίτητες για τον ισορροπημένο ψυχικό τους κόσμο.

Τέλος υπάρχει μια κατηγορία οικογενειών, όπου αποκτούν ένα παιδί, σε αυτή την περίπτωση η εξέλιξη και η διαμόρφωση της προσωπικότητας, πραγματοποιείται με διαφορετικό τρόπο. Τα παιδιά αυτά λαμβάνουν εξ' ολοκλήρου την προσοχή των γονέων τους, με αποτέλεσμα να αναπτύσσουν υψηλή αυτοεκτίμηση, περισσότερη υπακοή και δημιουργούν πιο εύκολα φιλικές σχέσεις. Η γενική θεώρηση που επικρατεί περιλαμβάνει την αντίληψη, ότι τα παιδιά αυτά προσπαθούν να αναπληρώσουν το αδερφικό κενό με το φιλικό. Το γεγονός αυτό τους δίνει τη δυνατότητα να διαμορφώνουν φιλικές σχέσεις με έντονο συναισθηματικό περιεχόμενο και διάρκεια στο χρόνο. Είναι φιλικά, έχουν καλή συμπεριφορά και διακρίνονται από κοινωνικές δεξιότητες. Έχουν την ικανότητα να διαπραγματεύονται και να προσαρμόζονται με μεγαλύτερη ευχέρεια, καθώς περιτριγυρίζονται κυρίως από ενηλίκους. Άλλο ένα στοιχείο είναι ότι εμφανίζουν λιγότερο άγχος και κατάθλιψη, ενώ φαίνεται να εκτιμούν περισσότερο τις φιλικές τους σχέσεις. Πολλά από τα παραπάνω δεδομένα, έχουν συλλεχθεί από έρευνες που έχουν γίνει στην Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας. Πιο συγκεκριμένα ενταύθα το 1979 σε μια απόπειρα

ελέγχου του αριθμού του πληθυσμού, επιβλήθηκε ο περιορισμός στην τεκνοποίηση ενός παιδιού ανά οικογένεια. Παρόλο που τα δεδομένα αφορούν μια συγκεκριμένη χώρα, με ιδιαίτερη νοοτροπία, τα στοιχεία διαμορφώνουν μια ευρύτερη εικόνα που δηλώνει ότι τα μοναχοπαίδια δεν υστερούν από άλλα παιδιά που έχουν αδέρφια. Αντίθετα τα δεδομένα υποδεικνύουν ότι παιδιά αυτά μεγαλώνουν και ωριμάζουν με διαφορετικό τρόπο (Shaffer, 2004).

Εν κατακλείδι όπως φαίνεται σε κάθε οικογένεια υπάρχουν διαφορετικές προσωπικότητες, η συνύπαρξη των οποίων επηρεάζει έντονα το παιδί. Η επίδραση των διαπροσωπικών σχέσεων, η ποιότητα του χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς στο παιδί, η ενεργή παρουσία του πατέρα, η καθοδήγηση της μητέρας και η σχέση με τα αδέρφια, παίζει σημαντικό ρόλο στη προσωπικότητα του παιδιού. Το παιδί που βρίσκεται στη βρεφική ηλικία είναι ευαίσθητο στα ερεθίσματα που δέχεται, για αυτό το λόγο οι σχέσεις που υφίστανται στην συγκεκριμένη περίοδο, έχουν αντίκτυπο στο ψυχισμό που αναπτύσσει.

3.4 Οι τύποι των γονέων

Όπως έχει εξεταστεί, η παρουσία των γονέων στη ζωή του παιδιού παίζει σημαντικό ρόλο στην εξέλιξή του. Οι γονείς είναι υπεύθυνοι για τη φροντίδα, την κάλυψη των αναγκών αλλά και τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού. Δημιουργούν μια σχέση που έχει διάρκεια στο χρόνο και η επίδρασή της είναι έντονη τόσο για την οικογένεια, όσο για το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο. Ο γονέας κατά τη διάρκεια της σύλληψης και γέννησης του παιδιού, καλείται να λάβει μια σειρά αποφάσεων για τον τρόπο ανατροφής του.

Μία από τις αναφερθείσες επιλογές αφορούν τη συμπεριφορά που θα έχει απέναντί του, τις αξίες που θα του μεταδώσει και τις μεθόδους που θα χρησιμοποιήσει για την αγωγή του. Τα παραπάνω συνθέτουν τον τύπο γονέα που θα επιλέξει το άτομο να εφαρμόσει (Παππά, 2010). Η μελέτη των τύπων γονέων έχει απασχολήσει πολλούς ερευνητές καθώς παρουσιάζεται ενδιαφέρον στον τρόπο επιλογής του κάθε τύπου, την εφαρμογή και τον αντίκτυπο που προσφέρει.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι δεν είναι απαραίτητο και οι δύο γονείς να υιοθετήσουν κοινή γραμμή διαπαιδαγώγησης του παιδιού τους. Η επιλογή του κάθε

τύπου γονέα, αλλάζει ανά άτομο καθώς επηρεάζεται από τα προσωπικά βιώματα και τις αξίες του κάθε προσώπου. Η γενική επικρατέστερη αρχή παρουσιάζει δύο πιθανές αιτίες επιρροής στην λήψη της συγκεκριμένης απόφασης. Από την μία πλευρά οι γονείς προσαρμόζονται σύμφωνα με το μοντέλο συμπεριφοράς των δικών τους γονέων, μεταφέροντας από γενιά σε γενιά τις αξίες που οι ίδιοι διδάχθηκαν. Οι γονείς που υιοθετούν τις πρακτικές των προγενέστερών τους, διαμορφώνουν τον τύπο συμπεριφοράς με άμεση επιρροή από το παρελθόν τους, ενώ παράλληλα προσθέτουν κάποιες τροποποιήσεις, ώστε να συνάδουν με τις παροντικές καταστάσεις. Από την άλλη πλευρά είναι οι γονείς που δρουν απορριπτικά, σχετικά με τον τύπο διαπαιδαγώγησης που βίωσαν και διαμορφώνουν έναν νέο διαφορετικό τύπο γονέα. Σε αυτή την περίπτωση είναι πιθανό να εμφανιστούν ακραίες και υπερβολικές συμπεριφορές, σε μια απόπειρα πλήρης απομάκρυνσης από τις πρακτικές που βίωσαν (Παππά, 2010). Όποια και αν είναι η μέθοδος επιλογής του τρόπου διαπαιδαγώγησης των παιδιών το αποτέλεσμα είναι κοινό, η διαμόρφωση ενός τύπου συμπεριφοράς.

Για την μελέτη του κάθε τύπου γονέα, οι ερευνητές όρισαν κάποιους άξονες αξιολόγησης. Σύμφωνα με το Newcombe (1996) υπάρχουν δύο διαστάσεις που ορίζουν την συμπεριφορά του γονέα, η διάσταση της στοργής και του ελέγχου. Η διάσταση της στοργής προσδιορίζεται ως προς το βαθμό αποδοχής και ανταπόκρισης, θέτοντας ως μονάδα δράσης το παιδί. Η διάσταση του ελέγχου αφορά την αντίδραση του γονέα στην αρνητική συμπεριφορά του παιδιού, ο τρόπος άσκησης της τιμωρίας και η πειθαρχία. Την ίδια χρονική περίοδο, η Baumrind (1991) ανέφερε το βαθμό ανταπόκρισης και απαιτήσεων. Ο βαθμός ανταπόκρισης εκφράζει την ικανότητα του γονέα να στηρίζει, να αποδέχεται, να επιβεβαιώνει και να ενισχύει την αυτοεκτίμηση του παιδιού. Ο βαθμός των απαιτήσεων αφορά τον ιδεασμό των γονέων για τον τρόπο που θα πρέπει να συμπεριφέρεται το παιδί, τους στόχους που θα πρέπει να επιτύχει, με βάση τους άξονες αυτούς περιλαμβάνεται η καθοδήγηση και πειθαρχική συμπεριφορά για την ενίσχυση του χαρακτήρα (Παππά, 2010). Σύμφωνα με τις παραπάνω ενότητες, συνθέτονται τέσσερις τύποι γονέα, οι αυταρχικοί, οι ανεκτικοί – επιεικείς, οι ανεκτικοί – αδιάφοροι και οι δημοκρατικοί.

Η πρώτη κατηγορία γονέα απαρτίζεται από τους αυταρχικούς, οι οποίοι δείχνουν υψηλό βαθμό απαιτήσεων, με χαμηλό βαθμό ανταπόκρισης. Εξερευνώντας την συγκεκριμένη ομάδα ατόμων, συγκεντρώνονται κάποια χαρακτηριστικά όπως,

αυξημένη άσκηση ελέγχου, απόλυτη σταθερότητα στις απόψεις τους, υπερεκτίμηση της υπακοής και πειθαρχίας. Επιπροσθέτως δείχνουν εξαναγκασμό στα παιδιά τους για την εκτέλεση ενός σκοπού, υπερβολική εκτίμηση της εργατικότητας, ελάχιστη διαλλακτικότητα και υψηλό ενδιαφέρον για την κοινωνική τους εικόνα. Τα άτομα αυτά συνήθως θεωρούν ότι μπορούν να επιτύχουν πολλά πράγματα και μεταδίδουν μια απόλυτη εικόνα του νικητή και του χαμένου στα παιδιά τους. Έχουν την ανάγκη τα παιδιά τους να παρουσιάζουν μια άριστη εικόνα, με απόλυτη επιτυχία και φυσικά αναζητούν την απόλυτη αφοσίωση και υπακοή τους. Για τα παιδιά η κατάσταση που βιώνουν τους γεννά ένα συνεχές άγχος υλοποίησης των απαιτήσεων των γονέων τους (Παππά, 2010).

Η διαπαιδαγώγηση των παιδιών αποκτά ένα αυστηρό, μη ανατρεπτικό χαρακτήρα, το αποτέλεσμα έχει πολύ μεγάλη σημασία για την εικόνα όλης της οικογένειας και όχι μόνον του ενός μέλους. Οι γονείς ασκούν πίεση και έλεγχο στα παιδιά τους, χρησιμοποιούν την λεκτική τιμωρία και την στέρηση προνομίων όταν δεν ακολουθούνται οι κανόνες. Τα παιδιά δεν είναι σε θέση να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις που τους επιβάλλονται, με αποτέλεσμα να βιώνουν την απόρριψη και απογοήτευση των γονέων τους. Στην πορεία της εξέλιξής τους, καλλιεργούν μια προσωπικότητα που απαρτίζεται από μειωμένη ευχαρίστηση, ελλιπή ικανοποίηση, φόβο προς τους γονείς, άγχος εκτέλεσης, ανεπάρκεια λήψης αποφάσεων και εν τέλει αποξένωση από το οικογενειακό περιβάλλον. Επιπροσθέτως εμφανίζουν χαμηλή αυτοπεποίθηση, μειωμένη έκφρασης εμπιστοσύνης προς τους άλλους, εσωστρέφεια, ελάχιστη δημιουργικότητα και περιορισμένους στόχους και βλέψεις. Οι σχέσεις με την οικογένεια, όταν μεγαλώσει το παιδί, αποκτούν αρνητικό περιεχόμενο και δημιουργείται μια μεγάλη απόσταση ανάμεσα στα μέλη της (Παππά, 2010).

Η επόμενη κατηγορία συμπεριφοράς του γονέα, αποτελεί ο ανεκτικός- επιεικείς τύπος που περιέχει χαμηλό βαθμό απαιτήσεων και υψηλό βαθμό ανταπόκρισης. Έπειτα από εκτενή παρατήρηση της συγκεκριμένης ομάδας ατόμων, συγκεντρώθηκαν κάποια ιδιαίτερα στοιχεία. Αρχικά σε αυτή την κατηγορία, οι γονείς δεν ασκούν έλεγχο στη συμπεριφορά του παιδιού, αντίθετα του επιτρέπουν να ανακαλύψει μόνο του την προσωπικότητά του, ακολουθούν την λογική για τη ρύθμιση των στόχων τους, ενώ έχουν ελάχιστες απαιτήσεις από τα παιδιά τους. Χρησιμοποιούν το διάλογο για την επίλυση των ζητημάτων που είναι πιθανό να προκύψουν, ενώ δεν είναι τιμωρητικοί

καθώς δέχονται τις παρορμήσεις που είναι πιθανό να επιδείξουν τα παιδιά τους. τα στοιχεία αυτά συνθέτουν μια εικόνα ενός γονέα, που προσφέρει αγάπη και στοργή, όμως δυσκολεύεται να θέσει όρια (Παππά, 2010).

Τα παιδιά μεγαλώνουν με απεριόριστη ελευθερία, έχοντας πάντοτε ως σύμμαχο τους γονείς τους, οι οποίοι δέχονται και στηρίζουν οποιαδήποτε πράξη τους. Τα παιδιά βιώνουν μια κατάσταση στην οποία κάθε απαίτηση και ανάγκη τους καλύπτεται, στηρίζονται ελάχιστα στις ικανότητές τους, γίνονται εγωιστικά και δεν γίνεται διαφανής η θέση τους στο σύνολο. Εμφανίζουν επιθετικότητα, παρορμητικότητα και ανεπαρκή αυτοέλεγχο, καθώς δεν έχουν διδαχθεί την πειθαρχία και την υπακοή. Δυσκολεύονται να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο, εξαιτίας της συμπεριφοράς που παρουσιάζουν, δεν είναι σε θέση να εκφράσουν ενσυναίσθηση, ενώ εμφανίζουν ελάχιστη ικανότητα στην ανάληψη πρωτοβουλιών και ευθυνών (Παππά, 2010).

Οι γονείς επιλέγουν την συγκεκριμένη τακτική διαπαιδαγώγησης για πολλούς λόγους. Αρχικά είναι πιθανόν να μεγάλωσαν με αυστηρούς γονείς, που τους οδήγησε στην επιλογή μιας διαφορετικής τακτικής για τα δικά τους παιδιά. Άλλη μια περίπτωση αφορά την δυσκολία διατήρησης και εφαρμογής κανόνων, αισθάνονται πιθανώς άγχος και σύγχυση για την επιβολή κάποιων μέτρων συμμόρφωσης. Η συγκεκριμένη κατηγορία ατόμων, δεν κατανοεί ότι η πειθαρχία και η τιμωρία δεν προκαλούν στέρηση ελευθερίας και περιορισμό δημιουργικότητας για το παιδί. Αντίθετα όταν εφαρμόζεται με φυσικό και οργανικό τρόπο έχει σημαντικά αποτελέσματα για την εξέλιξη του παιδιού (Παππά, 2010).

Ακολουθεί η κατηγορία των ανεκτικών- αδιάφορων γονέων, όπου παρουσιάζουν χαμηλό βαθμό απαιτήσεων και ανταπόκρισης. Η συγκεκριμένη ομάδα ατόμων παρουσιάζει συγκεκριμένα ιδιότυπα χαρακτηριστικά. Αρχικά οι γονείς έχουν μια ενεργή παρουσία στη ζωή του παιδιού, χωρίς όμως να εμπλέκονται στην κάλυψη των αναγκών του. Δεν παρουσιάζουν απαιτήσεις, ενδιαφέρον για το παιδί τους, εμπλέκονται ελάχιστα στη ζωή του, αφήνοντάς το να δράσει όπως εκείνο θεωρεί καλύτερα. Οι γονείς προσφέρουν τα άκρως απαραίτητα για το παιδί τους, είναι συναισθηματικά αποστασιοποιημένοι, δεν έχουν στόχους για το μέλλον του παιδιού τους και προσπαθούν να επιτύχουν την υλοποίηση των προσωπικών τους επιδιώξεων. Η σχέση μέσα στην οικογένεια είναι άκρως τυπικές, ενώ φαίνεται το κάθε μέλος να ενδιαφέρεται μόνο για την προσωπική του πορεία και να αδιαφορεί για τους άλλους.

Σε αυτές τις οικογένειες είναι πιθανό οι γονείς να εμφανίσουν ψυχοπαθολογία, παρουσιάζοντας κατάθλιψη και άγχος. Τα παιδιά μεγαλώνουν αντιμετωπίζοντας δυσκολίες στις διαπροσωπικές τους σχέσεις και στην έκφραση συναισθημάτων. Είναι συνήθως εσωστρεφείς, έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, ελλιπή αυτοέλεγχο και δεν σέβονται τους επιβληθέντες κοινωνικούς κανόνες (Παππά, 2010).

Η τελευταία κατηγορία που σχετίζεται με τον τύπο του κάθε γονέα, αφορά τους δημοκρατικούς γονείς, οι οποίοι εμφανίζουν υψηλό βαθμό απαιτήσεων και ανταπόκρισης. Στην συγκεκριμένη ομάδα ατόμων είναι σημαντικό να τονιστεί ότι έχει βρεθεί η ισορροπία ανάμεσα στους άλλους τύπους συμπεριφοράς. Πιο αναλυτικά υπάρχει έλεγχος που ασκείται με ευέλικτο τρόπο, στήριξη με παράλληλη οριοθέτηση, απαιτήσεις ανάλογα με τις ικανότητες του παιδιού και αναγνώριση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων τόσο ως γονείς, όσο για το παιδί τους. Δίνουν μεγάλη έμφαση στην επικοινωνία, είναι διαλλακτικοί, χρησιμοποιούν επιχειρήματα, διατηρώντας την ιεράρχηση στην οικογένεια. Σε αυτή την οικογένεια η παρουσία του κάθε μέλους είναι σημαντική, καθώς κάθε άτομο έχει διακριτό ρόλο που εκτιμάται και στηρίζεται από τους υπολοίπους (Παππά, 2010).

Σε αυτή την κατηγορία υπάρχουν δύο σημαντικά στοιχεία μελέτης, ο τρόπος εφαρμογής της τιμωρίας και οι υπάρχουσες απαιτήσεις. Οι γονείς εξ αρχής έχουν θέσει μια σειρά κανόνων, όπου η παρουσία τους έχει δικαιολογηθεί και έχει παρουσιαστεί στα παιδιά. Με αυτό τον τρόπο τα παιδιά κατανοούν την ανάγκη για κανόνες, αλλά και το αντίκτυπο που θα έχει μια αρνητική συμπεριφορά. Στην περίπτωση που το παιδί πράξει εσφαλμένα, του παρουσιάζεται η αιτία που θα πρέπει να τιμωρηθεί, αναζητείται η κατάλληλη, για την περίπτωση, τιμωρία και εφαρμόζεται. Το παιδί κατανοεί το λάθος του, αλλά και ότι οι γονείς του εξακολουθούν να το αγαπούν ανιδιοτελώς. Σε αυτή την περίπτωση η τιμωρία έχει λειτουργικό και εκπαιδευτικό χαρακτήρα. Το δεύτερο στοιχείο αφορά τις απαιτήσεις των γονέων. Το παιδί μεγαλώνει σε ένα περιβάλλον γεμάτο στήριξη, ενδιαφέρον, στοργή, αγάπη και ενίσχυση, οι γονείς θέτουν κάποιους στόχους που έχουν από κοινού διαμορφώσει. Φροντίζουν για την υλοποίησή τους, προσφέροντας καθοδήγηση αλλά δεν πιέζουν στην εκτέλεσή τους. Αντίθετα αξιολογούν την κατάσταση και προσαρμόζονται σε αυτή, με αυτό τον τρόπο το παιδί δεν βιώνει την αποτυχία ως κάτι καταστροφικό, αλλά ως μια προοπτική για μελλοντική επιτυχία (Παππά, 2010). Σε αυτή την

περίπτωση εκτιμάται η προσπάθεια του παιδιού, γίνονται απόπειρες διερεύνησης αποτελεσματικών τρόπων μελλοντικής επιτυχίας, χωρίς να υπάρχει απόρριψη και απογοήτευση.

Τα παιδιά με αυτή τη διαπαιδαγώγηση διαμορφώνουν μια ξεχωριστή προσωπικότητα που απαρτίζεται από αυτοεκτίμηση, κατανόηση της αξίας της γνώμης τους, συναισθηματική σταθερότητα, υπευθυνότητα, σεβασμό, ανεξαρτησία και ευελιξία. Έχουν μια έντονα δημιουργική προσωπικότητα, είναι ευχαριστημένα με τον εαυτό τους, είναι συνεργάσιμα, με υψηλό αυτοέλεγχο και άμεση κοινωνική ένταξη. Με τους γονείς τους διαμορφώνουν μια σχέση με θετικά στοιχεία, χωρίς όμως αυτό να τα εμποδίζει να αυτονομηθούν και να προχωρήσουν σε μια, εκτός της οικογένειας, ανεξάρτητη πορεία. Θεωρείται ο ιδανικός τύπος γονέα, καθώς ευεργετεί την ανάπτυξη του παιδιού, συνθέτει ένα οικείο – στοργικό περιβάλλον, στο οποίο συμβιώνουν αρμονικά όλα τα μέλη. Σε περίπτωση εμφάνισης κάποιας προβληματικής κατάστασης, η σύνθεση του πλάνου δράσης είναι μια από κοινού διαδικασία, στην οποία όλες οι απόψεις λαμβάνονται υπόψη. Με αυτό τον τρόπο η οικογένεια λειτουργεί ως ομάδα με κοινά ενδιαφέροντα και συμφέροντα (Παππά, 2010).

Όπως αποδεικνύεται η κάθε προσωπικότητα του παιδιού, αναπτύσσεται με αντιστοιχία του περιβάλλοντος στο οποίο μεγάλωσε. Ο γονέας παίζει σημαντικό ρόλο στην υγιή εξέλιξη του παιδιού, έχει τη δυνατότητα να επιλέξει την ταυτότητα που θα υιοθετήσει. Είτε αυτή είναι του αγχώδη – αυστηρού, είτε του απορριπτικού ή ακόμη και του δημοκρατικού, η επιλογή είναι προσωπική και το αντίκτυπο σημαντικό στην προσωπικότητα του ατόμου (Γαλαίου. 2013). Ακόμη σημαντικό είναι οι γονείς να διαμορφώσουν από κοινού μια συμπεριφορά με κοινή κατεύθυνση, ώστε να μην αναπτυχθούν δυσκολίες στην οριοθέτηση και την μετάδοση του μηνύματος που επιθυμούν. Μια από κοινού οργανωμένη συμπεριφορά, προσφέρει στο παιδί σταθερότητα και πλήρη κατανόηση των απαιτήσεων, των υποχρεώσεων αλλά και της τιμωρίας που είναι πιθανό να δεχθεί. Συμπληρωματικά η στρατηγική αυτή, θέτει τους γονείς ως ενωμένη ομάδα που είναι σε θέση να αντιμετωπίσει οποιαδήποτε κατάσταση προκύψει. Αυτό δημιουργεί ασφάλεια στο παιδί, αλλά και του δίνει το περιθώριο να σφάλει, καθώς δεν θα δημιουργήσει την καταστροφή, αντίθετα θα γίνει αφορμή για τη βελτίωση μια κατάστασης και αποκατάσταση της ομαλότητας.

Ολοκληρώνοντας, έχουν διεξαχθεί πολλές έρευνες που να μελετούν τους τύπους των γονέων και την ιδανική συμπεριφορά που πρέπει να δείξουν. Για παράδειγμα η μελέτη των Năstasă και Sala (2011), παρουσιάζει ότι ο δημοκρατικός τύπος γονέα, προσφέρει σημαντική επίδραση στην συναισθηματική ανάπτυξη και ωρίμανση του παιδιού, δημιουργώντας μια σταθερή προσωπικότητα που θα προχωρήσει στην εφηβεία, χωρίς να εμφανίσει εντάσεις και προβλήματα. Ο κάθε τύπος γονέα εξυπηρετεί συγκεκριμένους στόχους και παρουσιάζει αποτελέσματα που αφορούν όλο το οικογενειακό σύνολο αλλά και την ευρύτερη κοινότητα. Κάθε προσωπικότητα χρησιμοποιεί εξειδικευμένες μεθόδους διαπαιδαγώγησης που ελπίζουν ότι θα έχουν τα καλύτερα επακόλουθα για τη ζωή του παιδιού. Εν κατακλείδι κάθε γονέας δρα έχοντας ως επίκεντρο της κάθε απόφασης του, την ωφελιμότερη κατάληξη για το παιδί του. Για αυτό το λόγο ο τρόπος συμπεριφοράς απέναντι στο παιδί, είναι μια διαδικασία η οποία έχει διάρκεια στο χρόνο και εξυπηρετεί την πρόσφορα καθοδήγησης με τον τρόπο που θεωρούν καλύτερο.

3.4.1 Το επακόλουθο της αλληλεπίδρασης με τους γονείς στο ψυχισμό του παιδιού

Με τα δεδομένα που έχουν αναλυθεί παραπάνω, συγκεντρώθηκαν ορισμένα στοιχεία, που αφορούν την επίδραση του βαθμού ανταπόκρισης και απαιτήσεων, στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Αναπτύχθηκαν οι επιρροές που φέρουν η πειθαρχία και ο έλεγχος σε συσχέτιση με το χαρακτήρα που εμφανίζει το παιδί. Ωστόσο δεν δόθηκε έμφαση σε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του γονέα που φέρουν αλυσιδωτή αντίδραση στο ψυχισμό του παιδιού. Τα στοιχεία αφορούν, την πρώτη εδραίωση της σχέσης, τις δικαιολογίες που προσφέρουν για τη συμπεριφορά τους, τη στάση που υιοθετούν απέναντι στο παιδί, την υποστήριξη που δείχνουν και την ποιότητα της σχέσης που συνθέτουν.

Το παιδί από πολύ μικρή ηλικία προσπαθεί να ορίσει το ρόλο του και να κατανοήσει τη θέση του στην οικογένεια. Για να το επιτύχει αυτό, δοκιμάζει τα όρια που έχουν οριστεί, προσπαθεί να αξιολογήσει την κατάσταση, να εδραιώσει το συμφέρον του και να προσαρμοστεί στις αντιδράσεις των γονέων. Η πρώτη διαδικασία ένταξης του παιδιού στο οικογενειακό περιβάλλον, συνθέτει το μόνιμο πλάνο συμπεριφοράς. Όταν οι γονείς θέτουν ξεκάθαρα το ρόλο, τα όρια συμπεριφοράς, τις συνέπειες της κάθε πράξης, τα προνόμια και τις υποχρεώσεις του παιδιού, το ίδιο ακολουθεί ένα

πλάνο συμπεριφοράς που συνάδει στην επικρατούσα κατάσταση. Το διάστημα της παιδικής ηλικίας, είναι μια περίοδος δράσης – αντίδρασης, ανάμεσα στη σχέση γονέων με παιδί και διαμορφώνει τόσο τη δυναμική της οικογένειας, όσο τη συμπεριφορά του ατόμου (Φράγκου, 2013).

Το επόμενο στοιχείο που αναφέρθηκε αφορά τον τρόπο αιτιολόγησης της συμπεριφοράς του παιδιού. Οι γονείς συχνά εμφανίζουν την τάση να μεταφέρουν μερίδιο ευθύνης για τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού. Πιο αναλυτικά, δεν αντιλαμβάνονται την προαναφερθείσα διαδικασία αλληλεπίδρασης ως παράγοντα διαμόρφωσης της συμπεριφοράς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, αν το παιδί εμφανίζει μια προβληματική συμπεριφορά, μη θέλοντας να αναλάβουν μερίδιο ευθύνης, μεταφέρουν την υπαιτιότητα είτε σε ατομικές ψυχολογικές ιδιότητες του παιδιού, είτε σε κακή κληρονομικότητα. Με αυτό τον τρόπο, εφόσον δεν αντιλαμβάνονται ότι οι ίδιοι ευθύνονται για την κατάσταση, δεν είναι σε θέση να προσφέρουν ουσιαστική λύση, αλλά αντίθετα καθιστούν ένα άτομο ως υπεύθυνο για την συμπεριφορά του παιδιού (Φράγκου, 2013). Η πρακτική αυτή ενισχύει τις εντάσεις και δεν προσφέρει ουσιαστική αποκατάσταση της ισορροπίας, αντίθετα γίνεται σημείο αναφοράς για την πλήρη αποδυνάμωση του οικογενειακού συνόλου.

Έπειτα άλλο ένα δεδομένο αφορά τη στάση που υιοθετεί ο γονέας απέναντι στο παιδί, έχοντας υπόψη τη θέση του μέσα στην οικογένεια. Παρατηρείται συχνά ο γονέας να φέρεται με διαφορετικό τρόπο στο παιδί, έχοντας ως άξονα τη σειρά γέννησής του. Με αυτό τον τρόπο διαμορφώνεται ένα ξεχωριστό προφίλ συμπεριφοράς. Πιο αναλυτικά συνήθως το πρώτο παιδί έχει ιδιαίτερα προνόμια, μεγάλες ευθύνες ενώ είναι δέκτης άγχους και υπερπροστασίας. Το δεύτερο παιδί λειτουργεί σε ανταγωνισμό, καθώς συγκρίνεται διαρκώς, οι γονείς συνθέτουν ένα περιβάλλον κριτικής και συναγωνισμού. Εάν στην οικογένεια υπάρχει και τρίτο παιδί, αντιμετωπίζεται από τους γονείς με μεγαλύτερη εύνοια και αγάπη, όντας το μικρότερο, αλλά το ίδιο νιώθει την ανάγκη να αποδεικνύει διαρκώς την αξία του. Η μελέτη της στάσης που διατηρούν οι γονείς, έχει πολύ μεγάλη σημασία, καθώς οι ίδιοι θεωρούν ότι φέρονται στα παιδιά τους με τον ίδιο τρόπο, χωρίς να αποδέχονται τις διακρίσεις που κάνουν και το επακόλουθο που αυτές έχουν (Φράγκου, 2013).

Η τελική παράμετρος μελέτης αφορά την ποιότητα της σχέσης που έχει δημιουργηθεί ανάμεσα σε γονέα και παιδί. Για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας, όπου οι

αλληλεπιδράσεις περιορίζονται στο οικογενειακό περιβάλλον, οι άξονες που συνθέτουν την ποιοτική σχέση περιλαμβάνουν, την συναισθητική ασφάλεια, την υποστήριξη, την αυτό-αποκάλυψη την επικοινωνία και το χιούμορ. Η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στα άτομα, κτίζεται με θεμέλια την ουσιαστική επικοινωνία, την εμπιστοσύνη και την αμοιβαία έκφραση των συναισθημάτων. Με αυτό τον τρόπο εμφανίζονται η οικειότητα, η έκφραση των ενδιαφερόντων, των ανησυχιών και συνθέτεται μια σχέση με διάρκεια και σταθερότητα. Δημιουργούνται εμπειρίες με θετικό περιεχόμενο, δίνοντας με αυτό τον τρόπο μια ευχάριστη αίσθηση του παρελθόντος, με αισιόδοξη πρόγνωση για το παρόν και το μέλλον (Dunn, 1999).

Όταν η σχέση ανάμεσα στο γονέα και το παιδί, έχει θετικό περιεχόμενο ακολουθώντας τα ωφέλιμα στοιχεία των παραπάνω αξόνων, το παιδί εξελίσσεται διαμορφώνοντας μια μη προβληματική προσωπικότητα. Ωστόσο όταν η σχέση ανάμεσα στα προαναφερθέντα μέλη, δεν παρουσιάζει θετικό περιεχόμενο, το παιδί λειτουργεί αντιδραστικά και εκδικητικά, προσπαθώντας με τη συμπεριφορά του να «τιμωρήσει» το γονέα. Το παιδί λειτουργεί με βάση των σκοπών που επιθυμεί να επιτύχει προσπαθώντας να κερδίσει το ενδιαφέρον των γονέων, να επιδείξει τη δύναμή του, να εκδικηθεί ή να δράσει εντελώς παθητικά.

Στην πρώτη περίπτωση αναπτύσσει μια σειρά προσωπικοτήτων όπως η ενεργητική – εποικοδομητική, στην οποία με καλή συμπεριφορά επιδιώκει να κερδίσει ενδιαφέρον από τους γονείς, η ενεργητική – καταστροφική, όπου χρησιμοποιεί αρνητικά στοιχεία, όπως η βωμολοχία, σε μία απόπειρα να γίνει το κέντρο της προσοχής. Άλλη μία πιθανή κατηγορία συμπεριφορών είναι η παθητική – εποικοδομητική, στην οποία παρουσιάζει έναν ουδέτερο χαρακτήρα, με ελλιπή αυτοπεποίθηση και αίσθηση ικανοποίησης και η παθητική – καταστροφική όπου απαιτεί την προσοχή των άλλων με τις πράξεις του, εμφανίζοντας επιθετικότητα και δημιουργώντας διαρκώς προβλήματα. Η κύρια αιτία εμφάνισης καθεμιάς από τις παραπάνω συμπεριφορές, είναι η ανάγκη για προσοχή και ενδιαφέρον από τους γονείς (Φράγκου, 2013).

Στην επόμενη κατηγορία, το παιδί κινείται με βάση την επίδειξη της δύναμής του, έναντι της εξουσίας των γονέων. Το παιδί για να εκφράσει την ανάγκη του να κερδίσει το ενδιαφέρον των γονέων, παρουσιάζει διάφορους τύπους συμπεριφορές. Αρχικά, πιθανώς θα υπάρξει αμφισβήτηση της εξουσίας των γονέων, ανυπακοή και συχνά ξεσπάσματα θυμού. Σε αυτή την περίπτωση το παιδί ενεργεί βασισμένο στην

άμεση αντίδραση των γονέων, που θα ενισχύσει την συμπεριφορά του και θα δώσει το αίσθημα της ικανοποίησης. Η καλύτερη λύση για τον περιορισμό της συγκεκριμένης συμπεριφοράς είναι η στέρηση το ενδιαφέροντος και της προσοχής, με την επίδειξη αδιαφορίας. Το παιδί έτσι προσπαθεί να βρει έναν διαφορετικό και πιο λειτουργικό τρόπο με τον οποίο θα κερδίσει την προσοχή των άλλων. Η επόμενη πιθανή μορφή συμπεριφοράς είναι με την διατύπωση ψεμάτων, η οποία χρησιμοποιείται ως άμυνα για οποιαδήποτε πράξη των γονέων. Τα παιδιά αισθάνονται δέος όταν κατορθώνουν να ξεγελάσουν τους γονείς τους, που θεωρούν ότι απειλείται η εξουσία τους. Σε αυτή την περίπτωση, η επίλυση της κατάστασης έρχεται με το διάλογο και την επεξήγηση της σημασίας της αλήθειας, ως μέσου διευθέτησης της κάθε κατάστασης. Η συμπεριφορά των παιδιών για την επίδειξη της δύναμής τους εμφανίζεται με πολλούς τρόπους, ο σκοπός είναι κοινός σε κάθε περίπτωση. Κύριος στόχος είναι η προσοχή των γονέων, για αυτό το λόγο είναι σημαντικό να διδαχθεί ένας παραγωγικός τρόπος επιβράβευσης της ευεργετικής πράξης αλλά και μια ενεργή παρουσία στη ζωή των παιδιών (Φράγκου, 2013). Με αυτό τον τρόπο, γίνεται αντιληπτή η διάκριση ανάμεσα σε σωστή και λανθάνουσα πράξη, μέσα σε ένα οριοθετημένο υποστηρικτικό περιβάλλον.

Εν συνεχεία, σε μια από τις πιο σοβαρές περιπτώσεις, συμπεριφοράς του παιδιού είναι η εκδικητική δράση. Η συγκεκριμένη στάση ανήκει στην κατηγορία συμπεριφορών που εμφανίζονται ως αντίκτυπο της αρνητικής αλληλεπίδρασης με τους γονείς. Το παιδί ενεργώντας με αισθήματα αδικίας, παραμέλησης και επιθυμώντας τη σύγκρουση με τους μεγάλους, δρα αυτοκαταστροφικά. Εμφανίζει παραβατικότητα, επιθετικότητα, αντικοινωνική συμπεριφορά, επιθυμώντας είτε να ξεπεράσει το αίσθημα της προσωπικής αποτυχίας, είτε να γεννήσει το αίσθημα ντροπής στους γονείς. Θεωρεί ότι για την εικόνα του ευθύνεται εξ ολοκλήρου, η αδιαφορία του γονέα, για αυτό το λόγο προσπαθεί χρησιμοποιώντας κάθε μέσο να τον τιμωρήσει. Σε αυτή την περίπτωση είναι αναγκαία η άμεση αντίδραση και αναζήτηση επαγγελματικής συμβολής, για την ουσιαστική αλλαγή του συγκεκριμένου συλλογισμού (Φράγκου, 2013).

Τέλος, είναι πιθανό να εμφανιστεί η απόλυτη παθητικότητα, με την ανάδειξη ενός αισθήματος ανεπάρκειας. Το παιδί είναι παντελώς αποθαρρυσμένο, χωρίς ουσιαστικά ενδιαφέροντα και με ανεπαρκή αυτοαξία. Δρα θεωρώντας ότι είναι ανίκανο, δεν

εκτελεί τις υποχρεώσεις του, προβάλλοντας την ανικανότητά του να ολοκληρώσει μια εργασία και υποτιμώντας τις ικανότητές του. Σε αυτή την περίπτωση είναι σημαντικό να υπάρξει διάλογος, υποστήριξη, αφιέρωση ουσιαστικού - ποιοτικού χρόνου και προσφορά ερεθισμάτων. Σταδιακά το παιδί θα κατανοήσει την αξία του, θέτοντας μικρούς – υλοποιήσιμους στόχους, θα ενισχυθεί η αυτοπεποίθησή του και θα αποκατασταθεί η σχέση του με τον κηδεμόνα (Φράγκου, 2013).

Τα παραπάνω στοιχεία συνθέτουν μια εικόνα της επίδρασης των γονέων στην προσωπικότητα του παιδιού. Η κάθε πράξη του γονέα, έχει άμεση επίδραση στο ψυχισμό του παιδιού, καθώς συντίθεται παράλληλα η ανταπόκριση και συμπεριφορά. Για αυτό το λόγο κάθε γονέας πρέπει να λάβει υπόψη ορισμένα στοιχεία που αφορούν, την ποιότητα της σχέσης με τα παιδιά, τα λάθη που οι ίδιοι κάνουν, το μερίδιο ευθύνης που τους αναλογεί και τις αλλαγές που μπορούν να γίνουν. Για κάθε συμπεριφορά του παιδιού, υπάρχει η δυνατότητα διαχείρισής της με λειτουργικό τρόπο. Το κύριο στοιχείο που εγγυάται την αλλαγή της συμπεριφορά είναι η διερεύνηση της αιτίας που έθεσε σε ενέργεια τη παρατηρούμενη στάση. Με αυτό τον τρόπο, διαπιστώνεται η πηγή του προβλήματος και συντίθεται ένα πλάνο δράσης που ανταποκρίνεται στην αλλαγή της κατάστασης.

3.4.2 Τα λάθη στη διαπαιδαγώγηση

Στο πέρας του χρόνου, έχει πραγματοποιηθεί μια σειρά ερευνών που αποπειρούνται να εξετάσουν τη γονική σχέση με το παιδί. Η αλληλεπίδραση έχει εξεταστεί από πολλές διαφορετικές παραμέτρους, σε μια προσπάθεια να διερευνηθεί η ιδανική συμπεριφορά που οδηγεί στη σύνθεση ενός αρμονικού περιβάλλοντος διαβίωσης. Ένα αντικείμενο των ερευνών αποτέλεσαν οι λανθασμένες πρακτικές των γονέων, που δρουν με καταστροφικό τρόπο στο ψυχισμό του παιδιού. Πρόκειται για πρακτικές που υιοθετούνται από τους γονείς και που ενισχύουν την αρνητική διάσταση της προσωπικότητας του παιδιού τους. Έπειτα από εκτενή ανάλυση του θέματος, ανιχνεύτηκε μια σειρά πρακτικών, που έχουν επιβλαβή επιρροή στην ιδιοσυγκρασία του παιδιού.

Αρχικά η λανθασμένη πορεία της γονικής συμβολής, ξεκινά με την ανεπαρκή κατανόηση του αντίκτυπου των πράξεών τους. Μερικές από τις πιο απλές πρακτικές, όταν εκτελούνται με λανθασμένο τρόπο, προκαλούν αρνητική αντίδραση στο

ψυχισμό του παιδιού. Οι πράξεις αυτές αφορούν την καταπίεση της έκφρασης της μοναδικότητας του παιδιού, περιορίζοντας τα όνειρα και τις πρωτοβουλίες του. Η πρακτική αυτή οδηγεί στον περιορισμό των παιδιών και στη στέρηση της ελεύθερης έκφρασης της προσωπικότητάς τους. Το παιδί προσπαθεί να καλύψει τα χαρακτηριστικά μιας τυποποιημένης συμπεριφοράς, που ορίζεται από την αντίληψη των γονέων για την πρότυπη εικόνα (Παρούτσας, 1998).

Έπειτα ακολουθεί η υπερβολική έκφραση αγάπης, η απαίτηση για ανταπόκριση, οδηγώντας το παιδί στην προσκόλληση και στην αποξένωση από το εξωτερικό περιβάλλον. Άλλη μια λανθασμένη δράση αφορά την απαίτηση για πρόωρη ωρίμανση του παιδιού, με την ελλιπή συμμετοχή στο παιχνίδι και τον περιορισμό του ελεύθερου χρόνου τους. Δεν γίνεται αντιληπτή η αξία του ποιοτικού χρόνου, που οδηγεί στην ανεπαρκή θεμελίωση της ενδοοικογενειακής σχέσης και στην αποστασιοποίηση με το γονέα. Κάθε παιδί έχει την προσαρμοστική ιδιότητα, έχει την ικανότητα να αναγνωρίζει το περιβάλλον του και να υιοθετεί μια συμπεριφορά για να ενταχθεί σε αυτό. Οι λανθασμένοι χειρισμοί των γονέων, οδηγούν στην εσφαλμένη αντίληψη για την ορθή στάση, που ενισχύει την εμφάνιση μιας προβληματικής συμπεριφοράς (Παρούτσας, 1998).

Οι παραπάνω πρακτικές αφορούσαν τα λάθη στην εδραίωση της σχέσης με το γονέα. Σε αυτό το σημείο, συνεχίζοντας τη μελέτη των σφαλμάτων διαπαιδαγώγησης, είναι αξιόλογο να αναφερθούν ορισμένα προβλήματα που αφορούν την τιμωρία. Για αυτή την κατηγορία αντιστοιχούν οι πρακτικές όπως τα αντιφατικά μηνύματα, οι ατελείωτες συμβουλές και η ανεπάρκεια άρνησης της υλοποίησης μια παράλογης επιθυμίας του παιδιού. Οι γονείς συχνά, έχουν την απαίτηση το παιδί να αλλάξει συμπεριφορά, στην πραγματικότητα όμως η κατάσταση πρέπει να αναδιαμορφωθεί από τους ίδιους. Η μετάδοση ενός ξεκάθολου μηνύματος, δυσσάρεσκειας, που φέρει κάποια αντίποινα, με την παράλληλη μετάδοση ενός προτύπου συμπεριφοράς από τους ίδιους, φέρει την αναδόμηση της κατάστασης (Τσιριγώτης, 2015).

Άλλη μία λανθασμένη εικόνα, αφορά τα προβλήματα στην επικοινωνία ανάμεσα σε γονείς και παιδί. Σε αυτό το σημείο αντιστοιχούν η ελλιπής ενεργητική ακρόαση του προβλήματος, που οδηγεί στην επιφανειακή αντιμετώπισή του. Συνάδει επίσης η απόπειρα χειραγώγησης της κάθε κατάστασης, η αντιμετώπιση κάθε φαινομένου ως ευκαιρία για την επίδειξη της εξουσίας του γονέα. Οι κηδεμόνες έχουν την τάση να

λαμβάνουν από κοινού μια απόφαση και να την επιβάλλουν με απολυταρχικό τρόπο στο παιδί τους. Αυτή η αντιμετώπιση ενισχύει την αντιδραστική ενέργεια του παιδιού, νιώθοντας αδικημένο, υπερβολικά περιορισμένο αλλά και ότι η γνώμη του δεν είναι άξια για να ληφθεί υπόψη. Ένας υγιής διάλογος, προσφέρει ευεργετικές ιδιότητες, ενισχύοντας τις σχέσεις της οικογένειας, την αυτοπεποίθηση των μελών και μειώνοντας τις καταστροφικές διαμάχες (Τζαβέλα, 2015).

Η σχέση ανάμεσα σε γονείς και παιδιά, φέρει πολλούς παράγοντες μελέτης, με διαφορετικούς άξονες ενδιαφέροντος και προσοχής. Η ιδανική σχέση ανάμεσα στους παραπάνω, δεν είναι δυνατόν να διαμορφωθεί, καθώς δεν είναι δυνατό να εξαλειφθεί πλήρως κάθε πρόβλημα. Αυτό που έχει σημασία είναι να αντιληφθούν οι γονείς ότι είναι πιθανό να κάνουν λάθη, ότι αυτά επηρεάζουν εξ' ολοκλήρου την οικογένεια και ότι υπάρχει τρόπος αντιμετώπισης.

Ο γονέας δεν αντιλαμβάνεται ότι με την λανθασμένη συμπεριφορά του, αλλοιώνει την δυναμική όλου του συνόλου. Για παράδειγμα μια λανθασμένη πρακτική είναι η υπερπροστασία του γονέα, καθώς παρουσιάζει άγχος και πίεση στο περιβάλλον του παιδιού. Ωστόσο, σύγχρονη μελέτη αποδεικνύει ότι το άγχος υπερισχύει στο γονέα παρά στο παιδί, που δηλώνει ότι ο γονιός βιώνει περισσότερο την επίδραση της κατάστασης που ο ίδιος προκαλεί. Τα παιδιά αναπτύσσουν ένα μηχανισμό προσαρμογής στην κατάσταση, για να αντιμετωπίσουν το περιβάλλον τους (Clarke, Cooper, Creswell, 2013).

Το παιδί εξαιτίας της μικρής του ηλικίας και της περιορισμένης επαφής με εξωτερικά ερεθίσματα, μαθαίνει να προσαρμόζεται με ευκολία στην κατάσταση που διαμορφώνει ο γονέας. Για αυτό το λόγο, έχει μεγάλη σημασία η κατάσταση που οικοδομείται από τον γονέα, να ενισχύει τα θετικά στοιχεία συμπεριφοράς. Για παράδειγμα όταν το παιδί βιώνει ένα περιβάλλον επιδοκμασίας, αναπτύσσει αυτοπεποίθηση, όταν βιώνει ασφάλεια αυξάνει την ικανότητα αυτοσυντήρησής του ενώ όταν νιώθει αποδοχή μαθαίνει να στηρίζεται στις δεξιότητές του (Παρούτσα, 1998). Η θετική αλληλεπίδραση ενισχύει αποτελεσματικά το ψυχισμό του παιδιού. Ωστόσο αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι αποδεκτό, οι γονείς να χειρίζονται λανθασμένα μια κατάσταση. Αντίθετα είναι σημαντικό να σημειώνονται λάθη, για να αναγνωρίζεται η ανάγκη για αλλαγή της μεθόδου διαπαιδαγώγησης. Η έγκυρη διαπίστωση του λάθους, η ευέλικτη προσαρμογή σε μια εναλλακτική λύση και η

υιοθέτηση μια υγιούς αντιμετώπισης, συμβάλλουν σημαντικά στην εξάλειψη των αρνητικών συμπεριφορών.

Ολοκληρώνοντας είναι πολύ σημαντικό να ανιχνευτεί έγκαιρα η προβληματική συμπεριφορά του παιδιού, οι αιτίες εμφάνισης, οι παράγοντες ενίσχυσης, ώστε να αποδοθεί αποτελεσματικά μια λύση. Η σμίλευση της προσωπικότητας του παιδιού, είναι μια συνεχής διαδικασία, που απαιτεί τη μέριμνα και προσοχή των γονέων. Η οικοδόμηση της ιδιοσυγκρασίας του παιδιού απαιτεί τη συγκρότηση ενός κλίματος σταθερότητας και αποδοχής που θα βοηθήσει στην ευδοκίμηση ενός συναισθηματικά και ηθικά αναπτυγμένου χαρακτήρα.

3.4.3 Η εμφάνιση της προβληματικής συμπεριφοράς

Όπως αναφέρθηκε το άτομο κατά τη διάρκεια της παιδικής ηλικίας, συμβιώνει σε ένα περιβάλλον με πληθώρα μηνυμάτων και ερεθισμάτων. Κάθε μήνυμα επεξεργάζεται και αναλύεται με παραγωγικό τρόπο, επιδρώντας στην σύνθεση της αυτόματης αντίδρασης. Η αντίδραση των παιδιών, έρχεται σε αντιστοιχία με την ποιότητα των ερεθισμάτων, καθώς και συντελεί σημαντικά στην οικοδόμηση μιας συμπεριφοράς. Στην περίπτωση που το παιδί εμφανίσει προβληματική συμπεριφορά, πρέπει να πραγματοποιηθεί η άμεση επανεξέταση των μηνυμάτων, ώστε να επανορθωθεί έγκυρα η λανθάνουσα κατανόηση από πλευράς του παιδιού.

Η προβληματική συμπεριφορά του παιδιού, έχει λάβει πολλά περιεχόμενα ορισμού. Μια αντίληψη υποστηρίζει ότι η προβληματική συμπεριφορά του παιδιού εμφανίζεται, όταν αυτή επιδρά άμεσα με αρνητικό τρόπο στο περιβάλλον, στα άτομα και συγκεκριμένα στο παιδί. Με τον όρο αρνητική επίδραση, περιγράφονται τα δυσάρεστα συναισθήματα και σκέψεις που παρουσιάζονται τόσο στο παιδί, όσο στο ευρύτερο περιβάλλον του (Χρηστάκης, 2012).

Η παραπάνω θέση, αφορά την προβληματική συμπεριφορά του παιδιού, που σημειώνεται κατά τη διάρκεια ενός σταδίου ανάπτυξης. Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του παιδιού, εμφανίζεται μια σειρά προβλημάτων, τα οποία τα παιδιά καλούνται να αντιμετωπίσουν. Για παράδειγμα, ένα πρόβλημα που απασχολεί τα παιδιά είναι ο αποχωρισμός από την οικογένεια κατά την είσοδο στο εξωτερικό περιβάλλον. Ένας επιτυχής χειρισμός, προβλέπει την ανεξαρτητοποίηση του παιδιού, ενώ αντίθετα μια λανθασμένη διαχείριση οδηγεί στην προσκόλληση και στην

παλινδρόμηση. Σε αυτή την περίπτωση η προβληματική συμπεριφορά μπορεί να ανιχνευτεί όταν δεν επιδέχεται δικαιολόγηση η παρουσία της, όταν είναι απρόβλεπτη και όταν συμβάλει στην αντικοινωνική και ανεξέλεγκτη στάση του παιδιού. Κάθε στάση και συμπεριφορά, έχει περιθώρια αιτιολόγησης, μόνον όταν υπάρχει αδυναμία ελέγχου της κατάστασης, τότε λαμβάνει τον τίτλο της προβληματικής (Herbert, 1997).

Το περιβάλλον του παιδιού αντιλαμβάνεται την αλλαγή στη συμπεριφορά και γεννούνται αισθήματα ανησυχίας και άγχους, σχετικά με τη διαχείριση. Για κάθε κατάσταση υπάρχουν ορισμένα στοιχεία, που με τη διάρκειά τους στο χρόνο ενισχύουν την ύπαρξη του ενδοοικογενειακού προβλήματος. Τα στοιχεία αυτά αφορούν τους γονείς και είναι η πιθανή παραμέληση, η κακομεταχείριση η αδιαφορία, που ενισχύουν το αίσθημα της αναξιοπιστίας για το παιδί προς το εξωτερικό περιβάλλον. Επιπροσθέτως η ασυνέπεια, η έλλειψη υπομονής και η ανύπαρκτη προσφορά ποιοτικού χρόνου με το παιδί, οδηγούν στην μειωμένη αυτοεκτίμηση και δυσκολία εκμάθησης κοινωνικών δεξιοτήτων. Τα στοιχεία αυτά, θεωρούνται σημαντικοί παράγοντες εμφάνισης και ενίσχυσης της προβληματικής συμπεριφοράς στο παιδί (Herbert, 1997).

Εν κατακλείδι η συμπεριφορά του παιδιού συνδέεται άμεσα με τη στάση των γονέων η αλλαγή του ενός οδηγεί στην αλλαγή του άλλου. Η δυναμική της σχέσης μπορεί να χαρακτηριστεί ως δράσης – αντίδρασης, αυτό σημαίνει ότι τα ερεθίσματα και η εικόνα των γονέων δημιουργεί τη συμπεριφορά των παιδιών. Επομένως η επιδιόρθωση της συμπεριφοράς των παιδιών, πηγάζει από την ουσιαστική αλλαγή από την πλευρά των γονέων.

Κεφάλαιο 4^ο : Αξιολόγηση συμπεριφοράς- Προβλήματα στις βασικές λειτουργίες

4.1: Το προφίλ του παιδιού

Ένα πρόβλημα το οποίο φέρει να απασχολεί εδώ και πολλές δεκαετίες τον ειδικό όταν προβαίνει στην εκτίμηση της σοβαρότητας της επιθετικότητας ή της μη συμμόρφωσης είναι πως υπάρχουν καταστάσεις που αποτελούν, γενικά προβλήματα της παιδικής ηλικίας. Πιο συγκεκριμένα, στην προσχολική ηλικία εμφανίζεται μια διαταραχή με τη μορφή της αντιδραστικής-εναντιωματικής διαταραχής, η οποία εξελίσσεται σε επιθετικά και μη επιθετικά άτομα και παρουσιάζει συμπτώματα διαταραχής διαγωγής και κατόπιν σε περισσότερο σοβαρά συμπτώματα.

Πιο συγκεκριμένα, ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα των διαταραχών διαγωγής είναι η επιθετική συμπεριφορά, η οποία αποτελεί ένα φυσικό αλλά ταυτόχρονα και ενοχλητικό επακόλουθο της κοινωνικοποίησης του παιδιού. Όσο μικρότερο είναι ένα παιδί, τόσο εντονότερα απαιτεί την άμεση ικανοποίηση των επιθυμιών του. Καθώς αναπτύσσεται οι συναισθηματικές του εξάρσεις αρχίζουν να εμφανίζονται όλο και πιο σπάνια και η επιθετικότητα να καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του εαυτού του. Μέσα σε όλο αυτό σημαντικό ρόλο παίζουν και οι γονείς, με ποιον τρόπο αντιλαμβάνονται το παιδί μέσα σε μια τέτοια κατάσταση και τι νόημα αποδίδουν στη συμπεριφορά του. Παράλληλα, το παιδί μέσα από όλο αυτό έχει την ικανότητα να διαδραματίζει κάποιους ρόλους.

Αρχικά είναι το **παιδί-τύραννος** όπου οι γονείς με αυτό το τρόπο κατονομάζουν την άσχημη συμπεριφορά του παιδιού τους. Παρόλο που η επιθετικότητα του παιδιού μπορεί να πάρει διαφορές μορφές και να κατευθυνθεί προς διάφορους στόχους η συνολική εντύπωση που δίνεται από τους γονείς είναι εκείνη του παιδιού-τυράννου στην οικογένεια. Οι γονείς μέσα από όλη αυτή την συμπεριφορά αναφέρουν πως αισθάνονται να έχουν γίνει θύματα και αντικείμενα βιαιότητας από την μεριά του παιδιού, και πολύ συχνά εκφράζουν ένα συναίσθημα βαθιάς ανασφάλειας. Αναφέρουν πως πρέπει να είναι σε επιφυλακή σε περίπτωση που δεχθούν μια απρόσμενη συμπεριφορά από το παιδί.

Ακόμα έχουμε και το παιδί « **Τζέκυλ και Χάιντ**» εδώ έχουμε να κάνουμε με ένα κράμα αρνητικών και θετικών χαρακτηριστικών, με τα αρνητικά να υπερισχύουν. Το παιδί αποκτά τον τύπο της προσωπικότητας αυτής καθώς τις περισσότερες φορές γίνεται πολύ τυραννικό, καταστροφικό και ανυπάκουο και άλλοτε στοργικό, έξυπνο, με κατανόηση και ευαισθησία απέναντι στα συναισθήματα των γονιών του. Αυτό το οποίο προβληματίζει τους γονείς στην περίπτωση αυτή είναι η έλλειψη δυνατότητας για πρόβλεψη αυτών των αρνητικών συμπεριφορών και ο μεταβαλλόμενος χαρακτήρας τους. Μέσα από όλο αυτό υπάρχει ένταση ανάμεσα στους γονείς παιδιών με διαταραχή διαγωγής και σε εκείνους άλλων παιδιών κάνοντας έτσι τους πρώτους να αισθάνονται απόρριψη και απομόνωση.

Παράλληλα βέβαια με όλα όσα αναφέραμε παραπάνω τα παιδιά με επιθετικότητα διαθέτουν και ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία περιγράφονται και ερμηνεύονται από τους γονείς, όπως είναι η έλλειψη συμμόρφωσης που συνοδεύεται από ανυπακοή. Εδώ υπάρχει η άρνηση των παιδιών να αλλάξουν συμπεριφορά και η αντίσταση τους είναι ισχυρότατη. Ακόμα πολλοί γονείς αναφέρουν, ότι η ιδιοσυγκρασία των παιδιών τους χαρακτηρίζεται από υψηλή ένταση. Τα περιγράφουν ως άτομα πιο ενεργητικά, ότι ενθουσιάζονται σε μεγάλο βαθμό, είναι άγρια, θορυβώδη και είναι συχνά εκτός ελέγχου. Επιπλέον, δυσκολεύονται να παρακολουθήσουν τους άλλους και να συγκεντρώσουν την προσοχή τους. Καταλήγοντας ένα ακόμα χαρακτηριστικό είναι πως υπάρχει δυσκολία μάθησης και προσπάθειας να συνετίσουν το παιδί τους από την πλευρά των γονιών. Βλέπουν το παιδί τους να υφίσταται τις αρνητικές συνέπειες μιας συγκεκριμένης πράξης, αλλά παρ' όλα αυτά το ίδιο το παιδί να τη επαναλαμβάνει χωρίς να το νοιάζει τίποτα, ενώ προσπαθούν οι γονείς να το κάνουν να καταλάβει το λάθος του χωρίς κάποιο αποτέλεσμα. Έτσι το παιδί στην αρχή γίνεται δέκτης με ένα απλανές βλέμμα αλλά μετά συνεχίζει την ενοχλητική του συμπεριφορά (Herbert, 1994).

4.2: Μέθοδοι αξιολόγησης προσωπικότητας

Στην ενότητα αυτή γίνεται λόγος για τις μεθόδους αξιολόγησής της προσωπικότητας, με αυτόν τον όρο νοείται η συνολική περιγραφή ενός ατόμου σε ότι αφορά τον τρόπο με τον οποίο σκέφτεται, τα συναισθήματα τα οποία εκφράζει, τις πεποιθήσεις του καθώς επίσης και τις σχέσεις του με τα άλλα άτομα που έχει. Μέσα στον όρο αυτό της προσωπικότητας εντάσσονται επίσης η νοημοσύνη η οποία μπορεί να μελετηθεί

αυτόνομα, τα κίνητρα, η έννοια του εγώ καθώς και πλήθος άλλων στοιχείων. Επίσης η έννοια αυτή διαθέτει ένα πλήθος παραγόντων και στοιχείων, τα οποία με την σειρά τους έχουν την δυνατότητα να χαρακτηρίζουν ένα άτομο και να καθορίζουν την αλληλεπίδραση του με το περιβάλλον(Kleinmuntz,1967).

Συμφώνα με την (Χατζηχρήστου, 2011) έχουν προκύψει κάποιες θεωρητικές προσεγγίσεις, οι οποίες είναι οι βασικότερες μέθοδοι της αξιολογήσεις της προσωπικότητας και είναι δύο: έχουμε να κάνουμε με την ιδιογραφική αλλά και με την νομοθετική προσέγγιση

Αρχικά, η ιδιογραφική προσέγγιση εστιάζει το ενδιαφέρον της στην εις βάθος κατανόηση του κάθε ατόμου και στην αντιμετώπιση του ως ξεχωριστής και μοναδικής οντότητας. Στην ευρύτερη αυτή μεθοδολογική κατηγορία ανήκουν κυρίως οι ψυχοδυναμικές, οι φαινομενολογικές, αλλά και οι συμπεριφοριστικές και κοινωνικό-γνωστικές μέθοδοι (Cone ,1986 ` Runyon,1983). Από την άλλη πλευρά έχουμε και την νομοθετική προσέγγιση, η οποία δεν ενδιαφέρεται για τη μελέτη ατομικών περιστάσεων αλλά για την εξεύρεση κοινών, καθολικών γνωρισμάτων και τη διατύπωση γενικών νόμων που διέπουν τη συμπεριφορά. Με τη μελέτη των χαρακτηριστικών της προσωπικότητας ασχολήθηκαν πολλοί θεωρητικοί όπως οι Allport, Cattell και Eysenck, οι οποίοι με την σειρά τους υποστήριξαν ότι τα ψυχολογικά γνωρίσματα συνιστούν τα δομικά στοιχεία της συμπεριφοράς.

Στη συνέχεια θα αναφέρουμε τα ερωτηματολόγια τα οποία χρησιμοποιούνται ευρέως για την αξιολόγηση της προσωπικότητας παιδιών. Ένα από αυτά είναι Διαστάσεις Προσωπικότητας Παιδιών και Εφήβων για παιδιά ηλικίας 2-13 ετών. Πρόκειται για μια σειρά κλιμάκων, η καθεμία από τις οποίες απευθύνονται αντίστοιχα στις ηλικιακές ομάδες 2-4 ετών, 5-7 ετών, 8-10 ετών, και 11-13 ετών. Οι κλίμακες συμπληρώνονται από τους γονείς και αξιολογούν κύριες αλλά και επιμέρους διαστάσεις της προσωπικότητας των παιδιών. Η κλίμακα για παιδιά 2-4 ετών αξιολογεί τέσσερις γενικούς παράγοντες (συναισθηματική αντιδραστικότητα, διανοητική ανάπτυξη, αναστολή, εξωστρέφεια). Η βαθμολόγηση γίνεται με τον υπολογισμό του μέσου όρου της βαθμολογίας των προτάσεων που απαρτίζουν κάθε γενικό παράγοντα ή γενική διάσταση.

Επιπρόσθετα, έχουμε ένα ακόμα ερωτηματολόγιο προσωπικότητας του Eysenck. Ο Hans Eysenck (1969) ανέπτυξε ένα μοντέλο οργάνωσης για την προσωπικότητα και

συνδύασε τυπολογικές θεωρίες αλλά και θεωρίες γνωρισμάτων. Το μοντέλο που είχε προτείνει ο Eysenck κατά κύριο λόγο χωρίζεται σε τέσσερα επίπεδα: στους τρεις γενικούς παράγοντες εξωστρέφεια, νευρωτισμό και ψυχωτισμό. Πιο συγκεκριμένα, το ερωτηματολόγιο που κατασκευάστηκε με βάση το παραπάνω θεωρητικό υπόβαθρο είναι το Eysenck Personality Questionnaire (EPQ), το οποίο με την σειρά του αποτελείται και αυτό από τρεις κλίμακες, αντίστοιχες των τριών γενικών παραγόντων και από μια κλίμακα ψεύδους. Βέβαια το αρχικό ερωτηματολόγιο απευθύνεται σε άτομα ηλικίας 16 ετών και άνω, όμως μια δεύτερη εκδοχή του έχει κατασκευαστεί για παιδιά ηλικίας 7-15 ετών.

Πέρα όμως από τις μεθόδους που έχουν χρησιμοποιηθεί υπάρχουν και κάποιες τεχνικές οι οποίες ονομάζονται *προβολικές τεχνικές* και βοηθούν στο να βγουν πιο άμεσα αποτελέσματα. Μια από αυτές είναι το Thematic Apperception Test (TAT) που είναι το πιο σημαντικό από τις δοκιμασίες που ανήκουν στις λεγόμενες θεματικές τεχνικές. Αυτού του είδους οι τεχνικές συνίστανται στην κατασκευή και στην εξιστόρηση ολοκληρωμένων ιστοριών με αρχικό ερέθισμα εικόνες ανθρώπων σε διάφορες καταστάσεις. Το TAT κατασκευάστηκε από τον Henry Murray (1938) στην ψυχολογική κλινική του Πανεπιστημίου Harvard. Αυτό είχε ως στόχο να δώσει στον θεραπευόμενο την δυνατότητα να εκφράσει με έναν διαφορετικό τρόπο στοιχεία από την προσωπικότητα του αλλά και από την συναισθηματική του κατάσταση, που σε μια διαφορετική περίπτωση θα χρειαζόταν πολύς χρόνος αλλά και προσπάθεια για να «βγουν στο φως». Παρ' όλα αυτά υπάρχει μια παραλλαγή της κλίμακας TAT, το οποίο είναι το Children's Apperception Test (CAT), και είναι προσαρμοσμένο για παιδιά 3-10 ετών. Αποτελείται από δέκα κάρτες που απεικονίζουν μορφές ζώων. Αυτό έγινε γιατί στα παιδιά είναι πιο εύκολο να ταυτιστούν με τις μορφές των ζώων, και θα τις αντιλαμβάνονται ως λιγότερο απειλητικές από τις ανθρώπινες. Δημιουργήθηκε για να ελέγξει τυπικές ανησυχίες και αντιδράσεις των παιδιών αυτής της ηλικίας, όπως τη σχέση με τους γονείς και τα αδέρφια τους, την επιθετικότητα, τις διατροφικές τους συνήθειες, το φόβο να μείνουν μέσα στο σκοτάδι και άλλα πολλά.

Παράλληλα, μια ακόμα τεχνική είναι και αυτή της Patte noire, αυτό με την σειρά του είναι ένα ακόμα προβολικό τεστ το οποίο βασίζεται στην ψυχαναλυτική θεώρηση των σταδίων ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης, είναι το Patte noire του Γάλλου Lewis Corman. Το Patte noire είναι καταλληλό για παιδιά σε ηλικία 4-10 ετών. Εδώ έχουμε να κάνουμε με το παιδί το οποίο του ζητείται να περιγράψει την κατάσταση που

απεικονίζεται σε κάθε κάρτα, και να αναφέρει τις σκέψεις και τα συναισθήματα των χαρακτήρων που εμπλέκονται και να εκτιμήσει την έκβαση της εκάστοτε κατάστασης.

Καταλήγοντας μια ακόμα τεχνική είναι και οι μύθοι της Louise Duss που απευθύνονται σε παιδιά ηλικίας 3-15 ετών και εξετάζουν θέματα όπως είναι το οιδιπόδειο και φόβος ευνουχισμού, η προσκόλλησης ή η αυτονόμηση από τους γονείς, η ζήλεια προς τα αδέρφια, οι επιθυμίες και οι φόβοι. Το τεστ αποτελείται από δέκα ιστορίες, τις οποίες το παιδί καλείται να συμπληρώσει ή ακόμα και να ερμηνεύσει με τον δικό του τρόπο.

Επιπρόσθετα, αναφέρουμε πως υπάρχει σύστημα αξιολόγησης της συμπεριφοράς των παιδιών το λεγόμενο Behavior Assessment System for Children & Kamphaus), το οποίο είναι μια σειρά κλιμάκων για την αξιολόγηση συμπεριφοράς παιδιών και εφήβων. Οι κλίμακες αυτές έχουν να κάνουν με γονείς και εκπαιδευτικούς έχει δομημένο αναπτυξιακό ιστορικό και φόρμα καταγραφής της συμπεριφοράς μέσω της παρατήρησης. Οι κλίμακες για γονείς αλλά και για εκπαιδευτικούς έχουν να κάνουν με τρεις εκδοχές: για παιδιά προσχολικής ηλικίας (4-5 ετών), για παιδιά σχολικής ηλικίας (6-11 ετών) και για εφήβους (12-18 ετών).

Όσον αφορά τις φόρμες παρουσιάζουν μεταξύ τους διαφοροποιήσεις σε σχέση με τις υποκλίμακες και τις επιμέρους ερωτήσεις, ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα και τον αξιολογητή, παρ' όλα αυτά έχουν όμως κοινή δομή και κοινό θεωρητικό υπόβαθρο. Οι κλίμακες αυτές διαθέτουν και κλινικές αλλά και κλίμακες προσαρμοστικής συμπεριφοράς. Η πρώτη έχει να κάνει με τον τρόπο που αξιολογούμε τις «συμπεριφορικές υπερβολές» λόγω χάρη την υπερκινητικότητα ή την υπερευαισθησία, ενώ οι κλίμακες προσαρμοστικής συμπεριφοράς αποσκοπούν σε «συμπεριφορικές ελλείψεις» όπως έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων.

Πιο ειδικά, υπάρχουν κάποιες σημαντικές διαστάσεις όπως είναι η Εξωτερίκευση, η Εσωτερίκευση, τα Προβλήματα στο Σχολείο και οι Δεξιότητες Προσαρμογής. Με δυο επιπλέον υποκλίμακες αξιολογούνται η Απόσυρση και κάποιες Άτυπες συμπεριφορές που δεν εντάσσονται σε καμία από τις άλλες διαστάσεις. Έτσι ο αξιολογητής καλείται με την σειρά του να δηλώσει, σε μια κλίμακα τεσσάρων διαβαθμίσεων (από το «πότε» έως το «σχεδόν πάντα»), πόσο το παιδί εμφανίζει τα χαρακτηριστικά που περιγράφονται στην κλίμακα. Αυτό το σύστημα αξιολόγησης θεωρείται ένα από

τα πιο καλά τεκμηριωμένα συστήματα αξιολόγησης γιατί έχει τη δυνατότητα να παρέχει χρήσιμες πληροφορίες μέσω εξειδικευμένων κλιμάκων όπως για παράδειγμα είναι τα μαθησιακά προβλήματα, τα οποία συχνά μια κλινική εικόνα συναισθηματικών διαταραχών και προβλημάτων συμπεριφοράς.

Ένα ακόμα είναι και το ερωτηματολόγιο Ενδοπροσωπικής προσαρμογής (ΕΔΕΠ), και Ερωτηματολόγιο Συμπτωμάτων Προβληματικής Συμπεριφοράς, Αυτό είναι ένας κατάλογος 110 προτάσεων - μορφών συμπεριφοράς του παιδιού, το οποίο αναφέρονται από γονείς ή εκπαιδευτικούς ως ανεπιθύμητες και καθιστούν δυσλειτουργική ή διαπροσωπική ή ενδοπροσωπική του προσαρμογή. Συμπληρώνεται από γονείς ή εκπαιδευτικούς ή και το ίδιο το παιδί ως μέσο αυτόαναφοράς. Η κάθε μορφή ή πρόταση περιγράφει μια συμπεριφορά και έτσι με αυτόν τον τρόπο ο αξιολογητής σημειώνει το βαθμό στον οποίο η εν λόγω συμπεριφορά αποτελεί πρόβλημα για το παιδί. Αυτή η κλίμακα έχει κατασκευαστεί κατά το πρότυπο του ερωτηματολογίου Συμπτωμάτων Προβληματικής Συμπεριφοράς (ΕΣΠΣ) των H.C.Quay και D.R. Peterson. Το ΕΣΠΣ περιλαμβάνει 67 συμπτώματα και τέσσερα σύνδρομα προβληματικής συμπεριφοράς ανάλογα με αυτά του ΕΔΕΠ τα οποία είναι η Αντικοινωνική Συμπεριφορά, Υπερβολική Αναστολή-Νεύρωση, Ανεπάρκεια-Ανωριμότητα, Ψυχοσωματικό Σύνδρομο (Χατζηχρήστου, 2011).

Μορφές επιθετικής συμπεριφοράς στα παιδιά

Στην παιδική ηλικία η επιθετικότητα μπορεί να πάρει πολλές μορφές. Το παιδί για να εκδηλώσει τις επιθετικές του προθέσεις χρησιμοποιεί κάθε φορά τα μέσα που είναι πιο εύκολα. Ωστόσο, μερικά παιδιά μπορούν να χρησιμοποιούν το κλάμα και τα ξεφωνητά που είναι και τα πιο αποτελεσματικά. Από την άλλη όμως πλευρά χρησιμοποιούν και την σωματική βία είτε προς τον εαυτό τους είτε και προς τρίτα άτομα. Άλλα πάλι χρησιμοποιούν και λεκτικές μορφές βίας: τις βρισιές, τις βλαστημίες και τις αισχρολογίες.

Πιο συγκεκριμένα, εδώ να αναλύσουμε τις πιο σημαντικές όπως είναι τα πειράγματα και οι ψευτοπαλικαρισμοί, η «άσχημη γλώσσα», η «θεατρική» μονοπώληση της προσοχής των άλλων, αλλά και εχθρότητα σε ομάδες.

Συμφώνα με τον Herbert (1998) μια μορφή είναι αυτή των εκρήξεων οργής. Αυτού του είδους συμπεριφοράς είναι από τις πιο έντονες κρίσεις που εκδηλώνεται από τα

παιδιά. Εδώ το παιδί γίνεται έξαλλο, χτυπάει τα πόδια του, χτυπιέται με τις γροθιές του, κοκαλώνει το σώμα του και άλλα πολλά. Για ένα παιδί 2-3 ετών είναι φυσιολογικό να παρουσιάζει τέτοια ξεσπάσματα. Αυτό γίνεται γιατί ο γονέας εκνευρίζει το παιδί, επειδή δεν το αφήνει να κάνει κάτι που επιθυμεί. Ωστόσο, μερικές φορές το παιδί εκφράζει την επιθετικότητα του βλάπτοντας τον ίδιο του τον εαυτό και όχι τον γονέα του. Βασικό ρόλο παίζει και ο τρόπος που το αντιμετωπίζει η μητέρα του. Επίσης υπάρχουν και μερικά παιδιά που θυμώνουν πολύ εύκολα και η παραμικρή πρόκληση γίνεται γι' αυτά μια ευκαιρία να ξεδιπλώσουν επιθετικές αλλά και καταστροφικές πράξεις.

Επιπρόσθετα, έχουμε τα πειράγματα και τους ψευτοπαλικαρισμούς. Αυτά τα δυο είναι αρκετά συνηθισμένα προβλήματα κατά την παιδική ηλικία. Είναι μια μορφή λεκτικής επιθετικότητας που σκοπό έχει να εκνευρίσει το παιδί και να υπάρξει διαπληκτισμός. Μπορεί όμως να είναι και μια μορφή ψευτοπαλικαρισμού, δηλαδή μια ψυχολογική παρά σωματική βιαιοπραγία. Παρατηρείται πως τα αγόρια καταφεύγουν περισσότερο σε πειράγματα απ' ό,τι τα κορίτσια. Υπάρχουν όμως και γονείς που τους αρέσει να πειράζουν και να εκνευρίζουν τα παιδιά τους. Οι γονείς αυτοί, όμως, πρέπει να ξέρουν ότι οι μορφές συμπεριφοράς του λεγόμενου «κακομαθημένου παιδιού» όπως για παράδειγμα να έχει μεγάλη νευρικότητα είναι δυνατό να προέλθουν από τέτοια επίμονα πειράγματα των γονέων και η τακτική αυτή που έχουν μπορεί να προκαλέσει αρνητικές συνέπειες.

Έπειτα μια ακόμη μορφή είναι και αυτή της «άσχημης γλώσσας» που έχουν τα παιδιά και που είναι και αυτή μια μορφή λεκτικής βίας. Αυτό συμβαίνει, επειδή οι γονείς εκφράζονται με άσχημο τρόπο μπροστά στα παιδιά τους και αυτά με την σειρά του, την ακούν συνέχεια τη χρησιμοποιηθεί πιστεύοντας ότι είναι σωστή. Ωστόσο όμως στους γονείς δεν αρέσει καθόλου να ακούν τα παιδιά του να βρίζουν και να βλαστημούν. Υπάρχουν βέβαια διάφοροι λόγοι που τα παιδιά χρησιμοποιούν αισχρολογίες. Ένας από τους πιο γνωστούς είναι η γοητεία που ασκεί το γεγονός ότι τόσο οι ίδιες λέξεις όσο και τα πράγματα στα οποία αναφέρονται είναι απαγορευμένες. Με το να τις προφέρει το παιδί συνέχεια είναι σίγουρο πως θα κάνει τους φίλους του να γελάσουν. Επίσης, λέγεται πως τα παιδιά κάνουν χρήση αυτής της γλώσσας, επειδή επιθυμούν να «σοκάρουν» τους μεγάλους. Με αυτόν τον τρόπο τα παιδιά θέλουν να τραβήξουν την προσοχή των μεγάλων όπως για παράδειγμα των γονέων να ασχοληθούν μαζί τους. Ένας τρόπος για να σταματήσουν τα παιδιά αυτή

τη συνήθεια είναι οι γονείς να μην τους δίνουν καμία σημασία. Αρκεί όμως οι γονείς να είναι ιδιαίτερα προσεχτικοί γιατί τα παιδιά είναι αρκετά επίμονα.

Καταλήγοντας, έχουμε να κάνουμε με την «θεατρική» μονοπώληση της προσοχής των άλλων. Πιο αναλυτικά, πρόκειται για την τάση του παιδιού να βρίσκεται στο προσκήνιο, να θέλει να κερδίσει άλλα και να τραβήξει την προσοχή των άλλων. Στην ηλικία των 3-5 ετών είναι που το παιδί περνάει τη φάση ανάπτυξης του κοινωνικού εγώ. Το παιδί θέλει να επιβεβαιώνει τον εαυτό του. Επίσης πολλά παιδιά είναι ελκυστικά και χαριτωμένα με τους μεγάλους και ενθαρρύνονται στο να προσελκύουν τα φώτα τις δημοσιότητας πάνω τους σε σύγκριση με άλλα παιδιά σε διάφορες εκδηλώσεις. Σε όλο αυτό δεν φταίνε τα παιδιά αλλά οι γονείς που τα αφήνουν να φέρονται έτσι. Θα πρέπει οι γονείς να τους διδάσκουν τη τέχνη να μοιράζονται κοινωνικές δραστηριότητες και να αυξομειώνουν το βαθμό παρουσίας του εαυτού του και να μην καταντούν ανιαροί.

4.3: Προβλήματα στην επιθετικότητα και ο ρόλος της οικογένειας

Η επιθετικότητα είναι μια έννοια που αποτελεί πεδίο εντόνου προβληματισμού αλλά ταυτόχρονα και αντιθέσεων στον χώρο της ψυχολογίας. Έχουν διατυπωθεί πολλές διαφορετικές και αντιφατικές απόψεις γύρω από αυτή την έννοια, όπως από πού προέρχεται και πώς αυτή ορίζεται. Η επιθετική συμπεριφορά και συγκεκριμένα στην παιδική ηλικία είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο και ένας από τους πιο συχνούς λόγους για να παραπεμφθεί σε κάποιο συμβουλευτικό κέντρο. Ένα παιδί μπορεί να χαρακτηριστεί ως «επιθετικό» όταν ο τρόπος που αντιδρά απέναντι στους άλλους είναι βίαιος και καταστροφικός. Το να ελέγχεται η επιθετικότητα αποτελεί έναν από τους πιο βασικούς στόχους κοινωνικής ένταξης του παιδιού και απασχολεί έντονα αυτούς που ασχολούνται με τα παιδιά. Υπάρχει όμως και μια διαφοροποίηση στην έννοια αυτή που έχει να κάνει με την επιθετική ή βίαιη συμπεριφορά και την επιθετικότητα ως ενόρμηση. Η μια αναφέρεται στο είδος των αντιδράσεων, έτσι όπως μπορεί να καταγραφεί από έναν παρατηρητή, και στην «αντικειμενική» τους εκτίμηση. Αντίθετα, η άλλη έχει να κάνει με τη επιθετικότητα ως ένα στοιχείο της φύσης του ανθρώπου που αυτό εκφράζεται με ένα τρόπο που είναι συχνά ασυνείδητος.

Παράλληλα, αυτός ο τύπος συμπεριφοράς που αναφέρεται ως βίαιος έχει να κάνει με ενέργειες που βλάπτουν τους άλλους σε ψυχολογικό επίπεδο αλλά και που μπορούν να εμποδίσουν την άμεση ικανοποίηση των άλλων. Έτσι βασικό κριτήριο είναι οι συνέπειες που μπορεί να έχει μια τέτοια πράξη (Κοντοπούλου, 2007).

Επίσης συμφώνα με τα όσο αναφέρονται από τη (Δημοπούλου-Λαγωνίκα,2009), μπορούμε να κάνουμε μια ακόμη προσέγγιση στον ορισμό της επιθετικότητας. Αρχικά, το φαινόμενο αυτό είναι πολύ-παραγοντικό και σύνθετο, επειδή βρίσκεται σε μια αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Το συγκρουσιακό περιβάλλον της κοινωνίας δεν αφήνει ανεπηρέαστη την σχολική κοινότητα, μέσα στην οποία τις περισσότερες φορές εκδηλώνονται συμπεριφορές βίας. Η επιθετικότητα στην παιδική όσο και στην εφηβική ηλικία είναι ένα φαινόμενο παγκόσμιο και υπάρχει από τότε που υπάρχει και άνθρωπος. Εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους και έχει ποικίλλει ανάλογα με την ηλικία, τα κίνητρα του καθενός αλλά και από τον σκοπό που έχει. Έχει την δυνατότητα να στρέφεται προς ένα τρίτο άτομο ή ακόμη και ως προς τον ίδιο του τον εαυτό.

Πιο αναλυτικά, ο όρος αυτός μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια περιγραφή συμπεριφοράς και όχι εξ' ολοκλήρου ως ένας συγκεκριμένος ορισμός. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας της πολυπλοκότητας του και πως μπορεί να ερμηνευτεί από τον εκάστοτε συγγραφέα. Παρ' όλα αυτά, η έννοια αυτή είναι γνωστή ότι αποτελεί κινητήρια δύναμη για να προχωρήσει η ανθρωπότητα μπροστά όταν γνωρίζουμε πως αυτή μπορούμε να την διαχειριστούμε με τον καλύτερο δυνατό τρόπο. (Δημόπουλου-Λαγωνίκα, 2009).

Καταλήγοντας, υπάρχουν ορισμένοι άνθρωποι οι οποίοι μιλούν γι' αυτό το θέμα και εκφέρουν την δική τους άποψη πάνω στην έννοια της επιθετικότητας. Οι Brown-Herrstein (1984) αναφέρουν πως « η επιθετικότητα είναι μια συμπεριφορά που στρέφεται εναντίον ζώων του ίδιου είδους, η οποία κατά κανόνα συνοδεύεται από μια ειδική έκφραση όπως οργή ή θυμό και παίρνει τη μορφή ενός όχι θανατηφόρου τελετουργικού αγώνα». Επίσης αναφέρουν πως η επιθετικότητα οδηγεί με φυσικές ή ψυχικές ζημιές ή ακόμη και σε πόνο αν κάνεις δε λάβει υπόψη του τις σκόπιμες πράξεις, όπως είναι οι απειλές.

Επίσης ο Buss (1961, 1971) και ο Feshbach (1970,1971) διακρίνουν την επιθετική συμπεριφορά σε τρεις : την εκφραστική που είναι τυχαία και άσκοπη, την εχθρική,

και την συντελεστική. Η εκφραστική επιθετικότητα έχει να κάνει με τις εκρήξεις θυμού ή οργής, η οποία δεν έχει κάποιο στόχο, είναι σύντομη στην διάρκεια όπως για παράδειγμα τα μικρά παιδιά που τους πιάνει κρίση πείσματος. Μετά έχουμε την εχθρική επιθετικότητα που γίνεται με απώτερο στόχο να προκαλέσει στο θύμα δυσάρεστη συνέπεια, δηλαδή να βλάψει το θύμα, και τέλος έχουμε και την συντελεστική όπου εδώ, η βλάβη του θύματος λειτουργεί ως ένα μέσο με σκοπό την εκπλήρωση κάποιου στόχου λόγω χάριν οι γονείς επιβάλλουν στα παιδιά κάποια ποινή για να επιτύχουν κάποιο στόχο αγωγής.

Με όσα αναφέρονται παραπάνω για την επιθετικότητα των παιδιών στην προσχολική ηλικία ενεργό και κυρίαρχο ρόλο παίζουν και οι γονείς. Εδώ ο ρόλος τους είναι σημαντικός για πολλούς λόγους. Αρχικά εκείνοι είναι αυτοί που ορίζουν ή καταλαβαίνουν ότι η συμπεριφορά του παιδιού τους ως προβληματική και πρέπει να το αντιμετωπίσουν άμεσα. Έπειτα όχι μόνο οι γονείς αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον είναι αυτοί που μπορούν να δημιουργήσουν ή ακόμα και να κατευνάσουν το πρόβλημα του παιδιού. Ένα ακόμα είναι πως οι ίδιοι οι γονείς είναι οι μόνοι που μπορούν να συμβάλλουν στην τροποποίηση ακόμα και στην βελτίωση της συμπεριφοράς αυτής.

4.4: Ο ρόλος της οικογένειας

Τα παιδιά τα οποία έχουν να κάνουν με τέτοιου είδους προβλήματα θα είναι πάρα πολύ ευνοϊκό αλλά και θετικό να υπάρχει η συμβολή της ίδιας της οικογένειας. Το να συμμετέχουν και οι γονείς σε αυτό, θα επιφέρει θετικά αποτελέσματα στο παιδί και θα το βοηθήσει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα που έχει. Για την κοινωνική προσαρμογή των παιδιών της συγκεκριμένης ηλικίας θα πρέπει οι ίδιοι οι γονείς να είναι αρκετά προσεκτικοί με το πώς θα χειριστούν το θέμα. Πιο αναλυτικά καλό θα ήταν οι γονείς να επιβραβεύουν τα παιδιά σε κάθε δημιουργικό επίτευγμα που κάνουν, ακόμα να το στηρίζουν και να καθοδηγούν.

Σημαντικό επίσης είναι να καταλαβαίνουν οι γονείς πως το κάθε παιδί είναι διαφορετικό και ταυτόχρονα ξεχωριστό στην προσωπικότητα του και να μη καταφεύγουν σε συγκρίσεις με άλλα παιδιά είτε είναι από το οικογενειακό περιβάλλον είτε από το φιλικό, γιατί εκεί είναι που κάνουν το λάθος. Αν γίνεται η

σύγκριση για παραδειγματισμό μπορεί να αποβεί μοιραία και να παίζει καταλυτικό ρόλο στην συμπεριφορά των παιδιών.

Σε τέτοιες καταστάσεις οι γονείς είναι εκείνοι που πρέπει να είναι δυναμικοί, ώστε να αντιμετωπίσουν τις όποιες δυσκολίες συναντήσουν με τα παιδιά τους. Ακόμα θα πρέπει να είναι δίπλα τους με το οποίο τίμημα, διαφορετικά χάνουν την εκτίμηση στα μάτια των παιδιών τους και κατά συνέπεια την διάθεση τους για αντιμετώπιση αλλά και βελτίωση της κατάστασης στην οποία βρίσκονται.

Για όλα όσα αναφέραμε παραπάνω για τους γονείς θα πρέπει και αυτοί με την σειρά τους να εφαρμόζουν οι ίδιοι την συμπεριφορά και τη στάση που απαιτούν από τα παιδιά, επίσης καλό θα ήταν οι γονείς με περιορίσουν τα αρνητικά σχόλια για τα παιδιά τους και να αυξήσουν τα θετικά χωρίς όμως υπερβολές. Να το ενθαρρύνουν αλλά όχι να το επαινούν γιατί με τον έπαινο δίνουν αξία στη συμπεριφορά, ενώ με την ενθάρρυνση αναγνωρίζεται η συμβολή και βοηθάει τα παιδιά να νιώσουν χρήσιμα. Και ένα ακόμα είναι πως οι γονείς θα πρέπει να ενθαρρύνουν το παιδί και να του μάθουν να λύνει μόνο του τα προβλήματα του, και μέσα από αυτό να το βοηθήσουν να δοκιμάσει τη σχέση ανάμεση στις πράξεις και στις συνέπειες του.

4.4.1: Συνεργασία της οικογένειας με το σχολείο

Με όσα αναφέρονται στις παραπάνω ενότητες σχετικά με το θέμα της επιθετικότητας που αντιμετωπίζουν τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας ενεργό ρόλο παίζει το οικογενειακό περιβάλλον, το οποίο συμβάλλει στο μεγαλύτερο μέρος. Βέβαια, χρειάζεται να τονίσουμε πως και το σχολείο με τη σειρά του επιδρά θετικά στο να βελτιώσει τη σχέση μεταξύ του παιδιού και της οικογένειας, γιατί σε κάποιες περιπτώσεις την ανάγκη στήριξης την έχουν περισσότερο ανάγκη οι γονείς απ' ότι το ίδιο το παιδί.

Για να υπάρχει μια σωστή συνεργασία θα πρέπει να υπάρχει κατανόηση και από της δυο πλευρές καθώς και αλληλοϋποστήριξη μεταξύ όλων των μελών. Ακόμα το σχολείο και η οικογένεια δεν θα πρέπει να έχουν ανταγωνιστικό ρόλο αλλά να συνεργάζονται για το καλό του παιδιού όσον αφορά την συμπεριφορά. Η επιθετικότητα που βγάζει το παιδί κάνοντας το θύμα σε οποία κατάσταση και να βρίσκεται είναι αυτό που χρήζει βοήθεια και πρέπει να λυθεί. Βέβαια σαν πρόβλημα μπορεί να υπάρχει και από την πλευρά των γονιών που μπορεί και εκείνοι να γίνουν

θύματα των ίδιων των παιδιών υποκύπτοντάς σε εκείνο θέλει, δηλαδή να του γίνονται τα «χατίρια» σε ότι εκείνο ζητάει (Μυλωνάκου, 2009).

Γι' αυτό καλό θα είναι το σχολείο με την σωστή ενημέρωση να βοηθήσει τους γονείς να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα με την συμπεριφορά του παιδιού τους, ώστε να υπάρχει πιο ισορροπημένη επικοινωνία. Ακόμα από την πλευρά του ίδιου του σχολείου μπορεί να διοργανώσει σεμινάρια ώστε να βοηθήσει τους γονείς για να μάθουν να διαχειρίζονται την συμπεριφορά του. Κάτι ακόμα είναι πως στα πλαίσια της συνεργασίας αυτής καλό θα ήταν οι γονείς να μάθουν να αποδέχονται το πρόβλημα στην συμπεριφορά του παιδιού τους, αλλά και να αποκτήσουν κάποιες στοιχειώδεις γνώσεις, όσον αφορά την ανάπτυξη αλλά και την εξέλιξη του παιδιού.

Καταλήγοντας, για να υπάρχει μια σωστή επικοινωνία μεταξύ σχολείου και οικογένειας θα πρέπει πρώτα οι γονείς να έχουν μια καλή επικοινωνία με τα παιδιά τους, και να γνωρίζουν τις ασχολίες τους ώστε να μπορούν να τους βοηθήσουν στα προβλήματα που μπορεί να έχουν (Herbert, 1996).

4.5: Προβλήματα στην μάθηση

Η έννοια της μάθησης που αποτελεί και την επιδίωξη κάθε διδασκαλίας έχει γίνει αντικείμενο μελέτης πολλών και αξιόλογων επιστημόνων, που προέρχονται τόσο από τον κλάδο της ψυχολογίας όσο και από της παιδαγωγικής. Βέβαια υπάρχουν και άλλοι κλάδοι όπως αυτοί της ιατρικής, της βιολογίας και άλλων πολλών. Πολλές θεωρίες έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί γύρω από την μάθηση και έχουν γίνει πολλές έρευνες για να γίνει πιο κατανοητός ο όρος μάθηση καθώς και η διαδικασία με την οποία λαμβάνει χώρα το φαινόμενο αυτό και που μέσα από αυτή αποκτάται η γνώση.

Σε όλο αυτό κάνει την εμφάνιση του και ο Freud ο οποίος εκφράζει την μάθηση ως μια ενόρμηση που γίνεται εμφανής από τα πρώιμα στάδια ανάπτυξης του παιδιού και αναφέρεται ως «επιστημοφιλία». Η επιστημοφιλία έχει να κάνει με την αναζήτηση γνώσης αλλά και την ανάπτυξη ικανότητας για μάθηση, όπου συνδέεται άμεσα με τις πρώιμες αλληλεπιδράσεις και την ποιότητα του συναισθηματικού δεσμού με την μητέρα. Για τη μάθηση όλα ξεκινούν από την βρεφική ηλικία, η οποία συνδέεται με τη λήψη τροφής και το χειρισμό των αμφιθυμικών συναισθημάτων που τη συνοδεύουν με σκοπό την επίλυση των εσωτερικών συγκρούσεων όπου αποτελούν

και προϋπόθεση για μάθηση. Μέτα περνάμε στο φαλλικό στάδιο που εδώ η ενόρμηση για γνώση σχετίζεται με τη σεξουαλικότητα και τις φαντασιώσεις γύρω από τη πρωταρχική σκηνή. Τα παιδιά σε αυτή την ηλικία που είναι εκφράζουν πάρα πολλά ερωτήματα σχετικά με τη λειτουργία διαφόρων αντικειμένων, φυσικών φαινομένων ακόμα και σχέσεων. Σε όλο αυτό οι αντιδράσεις των γονέων είναι αρκετά σημαντική γιατί ενδυναμώνουν και παροτρύνουν τα παιδιά για μάθηση.

Με τα αποτελέσματα της μαθησιακής διδασκαλίας κατά κάποιο τρόπο επηρεάζονται όχι μόνο οι παράγοντες ωρίμανσης αλλά και η ικανότητα του ίδιου του παιδιού να καταφέρει νικήσει με τους κατάλληλους αμυντικούς μηχανισμούς, στη συγκρουσιακή κατάσταση που δημιουργείται μεταξύ άγνοιας και γνώσης, επιθυμίας και απαγόρευσης, εξάρτησης από τους γονείς αλλά και ανεξαρτητοποίησης.

Πιο αναλυτικά, θα αναφερθούμε στα προβλήματα της μάθησης, το οποίο σαν θέμα είναι αρκετά πολύπλοκο και μπορούμε να πούμε πως έχει να κάνει με αλληλεπίδραση ποικίλων παραγόντων. Αυτού του είδους το πρόβλημα προκαλεί σύγχυση αλλά και αντιφάσεις σχετικά με την αιτιολογία και την αντιμετώπιση του. Συχνά αυτές οι διαταραχές μάθησης συνδέονται με ανεπάρκειες στη νόηση ή σε ειδικές αναπτυξιακές διαταραχές. Θα πρέπει όμως να λάβουμε υπόψιν πως υπάρχουν και ορισμένοι παράγοντες όπως οι οργανικοί, οι περιβαλλοντικοί αλλά και οι ψυχικοί που σχετίζονται άμεσα σε όλο αυτό και επιδρούν με αρνητικό τρόπο πάνω στο παιδί. (Κοντοπούλου, 2007).

Αρχικά, οι οργανικοί παράγοντες έχουν να κάνουν με κάποια δυσλειτουργία στις νοητικές λειτουργίες και κατ' επέκταση στην ικανότητα του παιδιού για μάθηση. Μπορεί να υπάρχουν δυσλειτουργίες στις αισθητηριακές λειτουργίες όπως για παράδειγμα στην ακοή ή στην όραση ακόμα και στην κινητικότητα που μπορούν και αυτά με την σειρά τους να δημιουργήσουν πρόβλημα στην διαδικασία μάθησης. Ακόμα η οργανική δυσλειτουργία μπορεί να έχει περισσότερο ή λιγότερο σοβαρές επιπτώσεις στην ικανότητα της μάθησης. Υπάρχουν όμως και περιπτώσεις σοβαρών διαταραχών που είναι πολύ πιθανό να εμπλέκεται ο οργανικός παράγοντας.

Από την άλλη πλευρά έχουμε και τους περιβαλλοντικούς παράγοντες όπου εδώ έχουμε να κάνουμε με μια ποικιλία ερεθισμάτων καθώς και κινήτρων τα οποία παρέχονται. Τα παιδιά τα οποία ζουν σε ένα περιβάλλον όπου η μάθηση δεν αξιολογείται και δυνατότητες τους είναι περιορισμένες, αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τα

ίδια τα παιδιά να παρουσιάζουν δυσκολίες στην μάθηση. Γι αυτό το λόγο οι περιβαλλοντικές συνθήκες πρέπει να θεωρούνται σημαντικές γιατί είναι αυτές που μπορούν να αναπληρώσουν ή να επιβαρύνουν πιθανές δυσκολίες του παιδιού.

Τέλος, περνάμε και στους ψυχικούς παράγοντες, όπου εδώ οι διαταραχές συνδέονται με το αν το παιδί θέλει να αποκτήσει γνώσεις. Βασικό κίνητρο του παιδιού είναι η ίδια του η επιθυμία να μάθει πράγματα και σιγά - σιγά να αυτονομηθεί. Βέβαια υπάρχουν και πολλά προβλήματα τα οποία ξεκινούν από στην πρώιμη παιδική, τα εξελικτικά χαρακτηριστικά, την προσωπικότητα του παιδιού. Η διαταραχή σε αυτές τις πρώιμες σχέσεις δημιουργεί μια «αποστερητική παθολογία», η οποία διαταράσσει όλη την ανάπτυξη της προσωπικότητας καθώς και της νοημοσύνης. Ακόμα ρόλο παίζει και η οικογένεια που πιέζουν τα παιδιά τους με ποίκιλλα ερεθίσματα με σκοπό να αποκτήσουν γνώσεις, με αποτέλεσμα την άρνηση του παιδιού και με τη στάση αυτή το ίδιο το παιδί δηλώνει την αυτονομία του. Έτσι όταν η μάθηση δεν αξιολογείται όπως πρέπει και στον βαθμό που πρέπει ή η ίδια η οικογένεια έχει προβλήματα η περιέργεια του παιδιού αναστέλλεται. Ο βαθμός επομένως αξιολογείται από τις σχέσεις του παιδιού με τους γονείς αλλά και από το παρελθόν και παρόν. Για όλη αυτή τη διαδικασία απαιτείται συλλογή στοιχείων σχετικά με το αναπτυξιακό ιστορικό του παιδιού, τη νοητική και ψυχική λειτουργία καθώς επίσης και από τις οικογενειακές σχέσεις (Κοντοπούλου, 2007).

Κεφάλαιο 5^ο: Παρέμβαση

5.1: Η αναγκαιότητα της παρέμβασης στην οικογένεια

Όπως έχει διαπιστωθεί, η συσχέτιση ανάμεσα στο οικογενειακό περιβάλλον και στην ανάπτυξη των παιδιών, είναι έντονα συνδεδεμένη με την ψυχική ισορροπία κάθε μέλους της ομάδας. Με βάση το ερευνητικό πλαίσιο που έχει εδραιωθεί για τη μελέτη του συγκεκριμένου αντικείμενου, προέκυψε ότι η οικογένεια είναι ο κύριος μηχανισμός που διαμορφώνει την προσωπικότητα του παιδιού. Το παιδί σχηματίζει με το γονέα μια σχέση, σύμφωνα με την οποία αναπτύσσεται η δυναμική της οικογένειας και η επιτυχής ανάπτυξη του κάθε μέλους. Επομένως το οικογενειακό σύνολο παίζει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα του παιδιού και στην προσφορά ενός σταθερού περιβάλλοντος διαβίωσης.

Τη σύγχρονη εποχή με βάση την κοινωνικά θεσμοθετημένη εικόνα της οικογένειας, το βάρος της ευθύνης, για την πρωταρχική διαπαιδαγώγηση των παιδιών μεταφέρεται στους γονείς. Αυτό σημαίνει ότι ο γονέας είναι υπεύθυνος για τη φροντίδα του παιδιού, για την εξασφάλιση ενός ψυχικά ισορροπημένου περιβάλλοντος, χωρίς να χάνει την ατομική του ταυτότητα. Επιπλέον μεριμνά για την λειτουργικότητα της συντροφικής σχέσης, εφόσον υφίσταται, ενώ παράλληλα ελέγχει πλήρως την επιρροή που δέχεται από εξωτερικούς αγχωτικούς παράγοντες, όπως οι επαγγελματικές υποχρεώσεις. Αναλαμβάνει την ευθύνη για την προσφορά ενός ουσιαστικού προτύπου συμπεριφοράς, που να περιέχει κοινωνικά αποδεκτή στάση. Για αυτό το έργο είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι δεν υφίσταται η αναπαραγωγή ενός λειτουργικού κοινωνικό- πολιτισμικού προτύπου, καθώς η κοινωνία βιώνει μια παρακμή αξιών και ιδεών. Αυτό οδηγεί στην αποδυνάμωση της αξίας της εξωτερικής διαπαιδαγώγησης και στην αύξηση της σημασίας ενδοοικογενειακής αγωγής. Ωστόσο, ο γονέας δεν είναι σε θέση να προετοιμαστεί επαρκώς για το φορτίο ευθύνης που αναλαμβάνει με την τεκνοποίηση. Οι γνώσεις που διαθέτει προέρχονται ως επί το πλείστον από εμπειρικές πληροφορίες του παρελθόντος, ενώ το πεδίο της ψυχικής και συναισθηματικής υγείας παραμένει αόριστο και ασαφές. Τις περισσότερες φορές οι ευθύνες που αναλαμβάνει έρχονται σε αντιστρόφως ανάλογη αντιστοιχία με τις ικανότητες του αλλά και την συναισθηματική του ανάπτυξη (Μπεχράκη, 2002). Είναι αξιόλογο αναφοράς ότι η σθεναρότητα του κάθε γονέα, δεν αναπτύσσεται σύμφωνα με κάποια συγκεκριμένη διαδικασία, με βάση κάποιου προτύπου συμπεριφοράς. Για

αυτό το λόγο και η αναζήτηση εναλλακτικών τρόπων συμπεριφοράς, είναι η πρακτική που προσφέρει αποδοτικά αποτελέσματα. Η ευελιξία και η προσαρμογή σε νέες ιδέες και καταστάσεις, είναι ένα χαρακτηριστικό που επηρεάζει θετικά το ρόλο του γονέα.

Σε αυτό το σημείο εμφανίζεται η ανάγκη για επαγγελματική παρέμβαση για τη διαχείριση του γονικού ρόλου, αλλά και την αντιμετώπιση προβλημάτων συμπεριφοράς από πλευράς του παιδιού. Η φροντίδα και διαπαιδαγώγηση των παιδιών είναι μια πρόκληση για τους γονείς, γι' αυτό το λόγο συχνά η παρέμβαση από ένα εξωτερικό πρόσωπο, προσφέρει μια αλλαγή της δυσλειτουργικής οικογενειακής εικόνας. Η εμφάνιση της προβληματικής συμπεριφοράς στα παιδιά, είναι μια βαθμιαία διαδικασία, η οποία έχει τις προοπτικές να εξελιχθεί σε ενίσχυση ή αποτροπή της στάσης. Οι γονείς διαθέτουν τη δυνατότητα να προσφέρουν ένα θετικό πρότυπο συμπεριφοράς και να συμβάλουν στην υιοθέτηση μιας αντίστοιχης στάσης από το παιδί. Όταν εμφανίζεται μια δυσλειτουργική συμπεριφορά, παρουσιάζεται η ανάγκη για αποκατάσταση της λειτουργικότητας της οικογένειας, γεγονός που αποτελεί κύρια αιτία για αναζήτηση μιας αποτελεσματικής λύσης (Severe, 2000).

Οι κύριοι στόχοι της παρέμβασης αφορούν την αποκατάσταση της ισορροπίας του ατόμου, την κατανόηση του προβλήματος και την εύρεση μιας αποτελεσματικής διαχείρισης για το μέλλον. Το άτομο που παρουσιάζεται ως προβληματικό, γίνεται συχνά το θύμα μιας ευρείς δυσλειτουργικής κατάστασης. Η αντίδραση αυτή είναι σημαντικό να αντιμετωπιστεί άμεσα με την συναισθηματική αποσυμφόρηση του ατόμου, τη διαχείριση των αρνητικών σκέψεων και την ενίσχυση της προσωπικότητας του. Είναι σημαντικό να κατανοηθεί ότι το άτομο που συμπεριφέρεται με άσχημο τρόπο, οφείλεται στην ανεπάρκεια της προσφοράς ενός αποτελεσματικού περιβάλλοντος διαβίωσης (Βεργέτη, 2009). Το περιβάλλον που συμβιώνουν τα άτομα, είναι ένα οργανικό σύστημα που έχει τη δυνατότητα να μεταδώσει θετικά και αρνητικά στοιχεία συμπεριφοράς σε κάθε μέλος. Η ενεργητική αυτή δραστηριότητα, παρουσιάζει τόσο την σημασία της οικογένειας, όσο την βαθύτερη αιτία εμφάνισης μιας προβληματικής κατάστασης.

Η συμπεριφορά που θα εμφανίσει το παιδί, αντικατοπτρίζει τη κατάσταση που επικρατεί και τα βιώματα που του προσφέρει το οικογενειακό του περιβάλλον. Μια προβληματική συμπεριφορά, υποδηλώνει μια ανεπάρκεια του οικογενειακού

συστήματος. Η αντιμετώπιση της κατάστασης αυτής, είναι σημαντικό να είναι άμεση, ώστε να ορισθεί ένα παραγωγικό πρότυπο οργάνωσης του συνόλου, να συνεχισθεί μια αποδοτική διαπαιδαγώγηση των παιδιών και να αναζητηθεί μια επιτυχής διαχείριση αντίστοιχων μελλοντικών ζητημάτων.

5.2: Θεωρίες παρέμβασης στην οικογένεια

Η ενότητα που θα αναλυθεί αφορά τη δυναμικότητα της δομής της οικογένειας, την δυσλειτουργικότητα και την επαναφορά του λειτουργικού συστήματος. Για την εξιδανικευμένη επαναφορά της κατάστασης, είναι σημαντική η ανάλυση κάποιων βασικών στοιχείων μελέτης.

Σύμφωνα με τους Nichols & Everett (1986), η οικογένεια οργάνωνεται με έναν μοναδικό τρόπο, που καθορίζει τη δομή, συνοχή και προσαρμογή της. Η οργάνωση της οικογένειας επηρεάζει τις σχέσεις που δημιουργούνται και τα σχήματα αλληλεπίδρασης που συνθέτονται. Ο Leslie (1988) προσθέτει ότι εξ' αιτίας της ολότητας του οικογενειακού συστήματος, οποιαδήποτε αλλαγή ανάμεσα στις σχέσεις των μελών επιδρά στη συμπεριφορά και την εικόνα του κάθε μέλους. Τα στοιχεία αυτά διαμορφώνουν μια εικόνα ενός ενεργού συστήματος που κάθε δράση έχει ατομική και συνολική αντίδραση (Goldenberg & Goldenberg, 2005).

Η οικογένεια όπως κάθε λειτουργικό σύστημα, διέπεται από κανόνες οι οποίοι ρυθμίζουν και συμβάλλουν στην σταθεροποίηση της στάσης του κάθε ατόμου. Οι κανόνες είναι συχνά άρρητοι και εκφράζουν τις προσδοκίες για κάθε μέλος, μεταδίδουν αξίες και μεταφέρουν πρακτικές που είναι δοκιμασμένες στο παρελθόν, ώστε να προσφέρουν μια κατάσταση με υψηλές πιθανότητες επιτυχίας. Η θεωρία αυτή, παρουσιάζει την επιτυχημένη λειτουργία της οικογένειας, που επιτυγχάνεται με την ολοκλήρωση των παραπάνω δράσεων. Ο πυρήνας της αποδεδειγμένης ολοκλήρωσης των δράσεων, βρίσκει στόχους και οικογενειακούς κανόνες που θέτονται από τα μέλη. Όταν μεταδίδονται δυσλειτουργικοί κανόνες, ή ακόμη και αν μεταδίδονται κανόνες με λανθασμένο τρόπο, τότε εμφανίζονται προβλήματα στην λειτουργία της οικογένειας. Η παραπάνω τοποθέτηση υποστηρίχθηκε από την Satir (1976), η οποία ασχολήθηκε ενεργά με την οικογενειακή θεραπεία, ενώ τα ευρήματα της έρευνάς της επηρέασαν το ευρύτερο πεδίο της κοινωνιολογίας της οικογένειας (Goldenberg & Goldenberg, 2005).

Για την διαδικασία της οικογενειακής θεραπείας, σημείο έναρξης μπορεί να θεωρηθεί η στιγμή όπου η οικογένεια αναζητά τη παρέμβαση από κάποιον επαγγελματία. Η έκκληση για θεραπευτική παρέμβαση, σημειώνεται με την υπόδειξη ενός μέλους που φέρει μια προβληματική συμπεριφορά και αναλαμβάνει την ταυτότητα του «ασθενή». Η οικογένεια επιθυμώντας την προστασία του συνόλου και τη στήριξη της δομής της, θέτει ως υπεύθυνο της κατάστασης το φερόμενο ως ασθενή. Ο θεραπευτής ακολουθεί τη διαδικασία της υιοθέτησης μιας θέσης στην οικογένεια, της υπόδειξης του πραγματικού προβλήματος στην οικογενειακή δομή και της διαμόρφωσης των συνθηκών που ευνοούν την αλλαγή (Minuchin, 2010). Κάθε επαγγελματίας έχει τη δυνατότητα να επιλέξει ένα μοντέλο παρέμβασης, που ανταποκρίνεται περισσότερο στις απαιτήσεις του συνόλου, αλλά και που έχει γίνει λεπτομερή μελέτη και ανάλυση από τον ίδιο. Για τα μοντέλα παρέμβασης έχει πραγματοποιηθεί μια λεπτομερή σειρά ερευνών, που επικεντρώνονται στις θεραπευτικές τεχνικές, στους στόχους και στην αποτελεσματικότητα της υλοποίησής τους.

Αρχικά, υπάρχει το ψυχοδυναμικό μοντέλο, σύμφωνα με το οποίο η δυσλειτουργική κατάσταση εμφανίζεται ως συνέπεια της ατομικής λεκτικής συμπεριφοράς του ατόμου. Ο θεραπευτής στοχεύει στην αλλαγή της συμπεριφοράς, στην ενίσχυση της λεκτικής έκφρασης, προσπαθεί να αποκαλύψει τις ενδόμυχες συγκρούσεις, για να προχωρήσει στην επίλυσή τους. Με αυτό τον τρόπο μειώνονται οι συγκρούσεις, επαναφέρεται η εμπιστοσύνη και τα μέλη δρουν με περισσότερη συνείδηση των πράξεών τους. Στη συνέχεια υπάρχει το εμπειρικό μοντέλο προβλέπει, την εκμείωση των καταπιεσμένων συναισθημάτων και παρορμήσεων που είναι τα κύρια αίτια της παθογόνου κατάστασης. Τα άτομα κατανοούν την ύπαρξη του προβλήματος, αναζητούν τρόπους έκφρασης με λειτουργικό τρόπο, αυξάνεται η επικοινωνία, η προβολή συναισθημάτων και ενισχύεται η προσωπική ανάπτυξη. Γίνεται εμβάθυνση στο παρελθόν, εξερευνώνται οι πτυχές που επίδρασαν στην δυσμένεια της κατάστασης συνύπαρξης. Ολοκληρώνοντας αυτό ο τύπος θεραπείας συμβάλει στην ατομική ανάπτυξη, στην αποκατάσταση της οικογένειας και στην υπερνίκηση των εμποδίων του παρελθόντος (Goldenberg & Goldenberg, 2005).

Έπειτα υπάρχει το διαγενεαλογικό μοντέλο, σε αυτή τη μορφή θεραπείας κύριο εργαλείο είναι το γονόγραμμα, το οποίο περιλαμβάνει τη δομή της οικογένειας και τις σχέσεις που συνάδουν. Δίνει μεγάλη έμφαση στο παρελθόν, τις σχέσεις που παρατηρούνται, αλλά και στον τρόπο σύνδεση με την παροντική κατάσταση. Οι

ολοκληρωτικοί στόχοι αφορούν την ελάττωση του άγχους, την διαχείριση των συμπτωμάτων, τη διαφοροποίηση των ατομικών χαρακτηριστικών με την αυτό-ενίσχυση, ενώ η θεραπευτική διαδικασία λήγει με τον αναπρογραμματισμό του οικογενειακού συστήματος. Ακολουθεί το δομικό μοντέλο το οποίο περιέχει, ως κύριο παράγοντα αλλαγής, την απεικόνιση της παρούσας οικογενειακής δομής ώστε να κατανοηθεί η επικρατούσα κατάσταση. Η θεραπεία γίνεται με την παρατήρηση της δράσης που δημιουργεί τη δυσλειτουργική κατάσταση, έπειτα γίνεται μια αναδόμηση της οργάνωσης του συνόλου, με αποτέλεσμα να πραγματοποιηθεί η επαναφορά του λειτουργικού συστήματος. Με αυτό τον τρόπο η αλλαγή επιφέρει συλλογική μεταβολή των χαρακτηριστικών της οικογένειας, καθώς και ατομικό περιορισμό των συμπτωματικών στοιχείων. Άλλη μια υπάρχουσα παρέμβαση είναι η στρατηγική – ενεργή – διαχειριστική, όπου γίνεται ενασχόληση με το υπάρχον ζήτημα που απασχολεί το οικογενειακό σύστημα. Σε αυτή την κατηγορία θεραπειάς, διερευνάται μια συστηματικά καταστροφική κατάσταση που επιδρά στη λειτουργία της οικογένειας, αναζητούνται οι συμπεριφορές, οι δράσεις αλλά και οι λύσεις που χρησιμοποιήθηκαν σε μια απόπειρα αλλαγής. Για τη δράση της αποκατάστασης, χρησιμοποιείται η επικοινωνία ως κύρια στρατηγική, γίνεται εμβάθυνση στην επίλυση της κρίσης για την αποκατάσταση της οικογενειακής ευημερίας (Goldenberg & Goldenberg, 2005).

Άλλη μια κατηγορία παρεμβάσεων είναι το μοντέλο του Μιλάνου, στο οποίο σχηματίζονται συμμετοχικά με τον θεραπευτή συστημικές υποθέσεις που αφορούν την υπάρχουσα κατάσταση. Ο θεραπευτής λειτουργεί με άξονα την αλλαγή των πεποιθήσεων της οικογένειας, για να διαμορφωθούν νέα χαρακτηριστικά δράσης, που θα φέρουν την ουσιαστική αλλαγή. Η άμεση συμμετοχή της οικογένειας επιδρά στην απουσία της διαμεσολάβησης για την διακοπή των δυσλειτουργικών πράξεων, στην ουσιαστική κατανόηση των στοιχείων που συμβάλουν στο πρόβλημα και στην αποτελεσματική επαναφορά και πρόληψη για την νέα αναδιαμορφωμένη κατάσταση. Ακολουθεί το γνωστικό – συμπεριφορικό μοντέλο παρέμβασης, ο πυρήνας του οποίου αφορά την διδασκαλία νέων τεχνικών διαχείρισης του προβλήματος και αλλαγής της συμπεριφοράς. Ο θεραπευτής υιοθετεί πρακτικές επιβράβευσης/ αποδοκίμασίας των λειτουργιών που υφίστανται, με στόχο την μεταβολή των δυσμενών στοιχείων. Με αυτό τον τρόπο κατανοείται η εσφαλμένη κατάσταση, διαμορφώνεται μια νέα πρακτική, προσαρμόζεται το κάθε μέλος στις νέες συνθήκες,

οι οποίες είναι επιβεβαιωμένες από το θεραπευτή και σταδιακά μεταβάλλεται η οικογενειακή δυναμική. Άλλη μια παρέμβαση βασίζεται στο κοινωνικό – κονστρουξιονιστικό μοντέλο, το οποίο λειτουργεί με άξονα την αποκατάσταση της οικογενειακής ευημερίας και την εύρεση λύσης του προβλήματος. Δημιουργείται μια ανάπλαση των λανθασμένων στοιχείων, διδάσκονται νέες αντιλήψεις και ακολουθείται μια διαφορετική στάση αντιμετώπισης των πιθανών συγκρούσεων. Δεν διερευνάται η αιτία του προβλήματος, αντίθετα μέσω μιας σειράς τεχνικών διερευνάται η λύση που θα εξαλείψει τις ανεπιθύμητες συνθήκες διαβίωσης (Goldenberg & Goldenberg, 2005)

Οι παραπάνω τύποι παρεμβάσεων θεωρούνται οι πιο κλασσικές – παραδοσιακές μέθοδοι, που προσαρμόζονται στις εκάστοτε καταστάσεις. Ωστόσο η οικογενειακή θεραπεία έχει εξελιχθεί και επαναπροσδιοριστεί με βάση τις νεώτερες – μεταγενέστερες προσεγγίσεις της οικογένειας. Πιο συγκεκριμένα, έχουν διαμορφωθεί νέα μοντέλα παρεμβάσεων όπως η αφηγηματική προσέγγιση, η εφαρμογή της θεωρίας του δεσμού και η εφαρμογή της θετικής ψυχολογίας ως θεραπευτικό πλάνο της οικογένειας. Η αφηγηματική προσέγγιση στηρίζεται στην ειλικρίνεια, την εμπιστοσύνη και στη συνεργασία. Κάθε μέλος της οικογένειας έχει τη δυνατότητα να μοιραστεί την ιστορία του μέσα από την αφήγηση της δικής του πλευράς. Αυτό δίνει τη δυνατότητα στο κάθε άτομο να λάβει την ευθύνη της διατύπωσης της άποψής του, εκφράζοντας συναισθήματα και προσφέροντας τη δυνατότητα της αντανάκλασης και αναδόμησης της ιστορίας. Για την κάθε ιστορία προσδίδεται μια εξήγηση, ενώ οι ημιτελείς ιστορίες συμπληρώνονται από τα υπόλοιπα μέλη και τον σύμβουλο. Η θεραπεία που είναι εστιασμένη στη θεωρία του δεσμού, βασίζεται στη διερεύνηση των συμπεριφορών προσκόλλησης ανάμεσα σε παιδί και γονέα. Τα στάδια της διαδικασίας της αναπλαισίωσης της σχέσης περιλαμβάνουν, την επανατοποθέτηση της σχέσης, την δημιουργία συμμαχίας με το παιδί, την ουσιαστική αλλαγή της σημασίας του δεσμού και τέλος την ανάπτυξη ικανοτήτων διαχείρισης μελλοντικών ζητημάτων στην οικογένεια. Βασίζεται στο έργο του Bowlby (1973, 1980, 1988), υιοθετείται ως παρέμβαση για αντιμετώπιση θεμάτων ψυχικής διαταραχής, όπως ψυχώσεις και κατάθλιψη στην εφηβική ηλικία. Ολοκληρώνοντας, υπάρχει η θεραπεία της οικογένειας με κατεύθυνση στη θετική ψυχολογία, πρόκειται για μια μορφή παρέμβασης που βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο. Κύριος στόχος του θεραπευτή είναι η ενίσχυση του αισθήματος της ελπίδας σε όλα τα μέλη της οικογένειας, δίνετε έμφαση

στην υπενθύμιση ευχάριστων αναμνήσεων και στην στήριξη για δημιουργία νέων. Ο επαγγελματίας εμπλέκεται προσωπικά, προβάλλοντας καλή διάθεση και χιούμορ, κατευθύνοντας την οικογένεια στο θετικό συναίσθημα. Με μια σειρά τεχνικών, όπως η αναπλαισίωση, η οικογένεια σταδιακά μεταλλάσσεται σε ένα λειτουργικό σύνολο, με θετικά συναισθήματα και αποτελεσματική παρουσία (Κουνενού, 2010).

Οι τύποι θεραπείας που αναφέρθηκαν, είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθούν από οποιοδήποτε επαγγελματία που έχει ειδικευτεί στον αντίστοιχο τομέα. Για παράδειγμα, όπως έχει διαπιστωθεί η οικολογική – συστημική θεραπεία, είναι η πιο διαδεδομένη στον κλάδο της κοινωνικής εργασίας. Το συγκεκριμένο μοντέλο παρέμβασης, εξετάζει τη σημασία του περιβάλλοντος στην ατομική εξέλιξη του κάθε μέλους, θεωρείται ότι υπάρχει μια σχέση αλληλεπίδρασης που επηρεάζει κάθε άξονα της οικογένειας. Ο επαγγελματίας διαμορφώνει μια συμμαχική σχέση με την οικογένεια, ενισχύει την επικοινωνία, αποπειράται να κατανοήσει τις σχέσεις, τη δομή και τα σχήματα που υφίσταται και θέτει τα θεμέλια για τη διαμόρφωση νέων ορίων, συμπεριφορών και ιεραρχίας μέσα στο ευρύτερο σύστημα (Πιλήσης, 2010).

Ολοκληρώνοντας όπως αναφέρθηκε ο κάθε επαγγελματίας έχει τη δυνατότητα να επιλέξει οποιαδήποτε σχολή παρέμβασης επιθυμεί. Οι περιορισμοί για την επιλογή αυτή θέτονται από τον ίδιο, από την οικογένεια που συνεργάζεται και από τον χώρο εργασίας τον οποίο αντιπροσωπεύει. Για την αποτελεσματική παρέμβαση παίζει σημαντικό ρόλο, η ειδίκευση και η αυτό-αξία του επαγγελματία για τις δυνατότητες του στην προσφορά καθοδήγησης.

5.3 Ο ρόλος του θεραπευτή

Η θεραπευτική παρέμβαση, είναι πιθανό να λάβει πολλές μορφές ανάλογα με το μοντέλο και το θεωρητικό υπόβαθρο που θα επιλέξει ο εκάστοτε επαγγελματίας. Κάθε θεραπευτής έχει τη δυνατότητα να ορίσει το μοντέλο που θα ακολουθήσει ακολουθώντας μια συγκεκριμένη πορεία. Αρχικά καταγράφει αναλυτικά την εκάστοτε θεραπευτική παρέμβαση, ακολουθεί ο ορισμός των μεθόδων για την αξιολόγηση της παρέμβασης. Έπειτα παρουσιάζονται οι αλλαγές που προβλέπεται να επέλθουν στην οικογενειακή δυναμική, ενώ συμπληρώνεται η αποτελεσματικότητα και η αξία του εκάστοτε πλάνου στην αποκατάσταση της λειτουργικότητας του συστήματος. Μια θεραπεία κρίνεται ως αποτελεσματική όταν προσφέρει τη

δυνατότητα να ωφελήσει τους ενδιαφερόμενους, με άξονα τις ικανότητες του συνόλου και τα προνόμια της συγκεκριμένης παρέμβασης. Με τους παραπάνω άξονες ορίζεται η ωφέλιμη μορφή παρέμβασης στην οποία ο θεραπευτής είναι σε θέση να εκπροσωπώσει (Κουνενού, 2010).

Εφόσον ο επαγγελματίας ορίσει την θεραπευτική παρέμβαση που θα ακολουθήσει, προχωρά στον τομέα της πρώτης συνάντησης με την οικογένεια. Σε πρώτο επίπεδο πραγματοποιείται μια αρχική αξιολόγηση της οικογένειας, με την κριτική της λειτουργικότητας ή της δυσλειτουργικότητάς της. Μια λειτουργική οικογένεια έχει την ικανότητα να ανταπεξέρχεται επαρκώς στις εκάστοτε ανάγκες των μελών της. Αντίθετα, σε μια δυσλειτουργική οικογένεια παρατηρούνται στοιχεία όπως, συναισθηματικό αδιέξοδο, αδυναμία των ατόμων να επιτύχουν ορισμένους στόχους, αλλά και συμπτωματολογική συμπεριφορά ενός μέλους. Ο βαθμός και το είδος της αναγκαίας παρέμβασης καθορίζεται από τα επίπεδα λειτουργικότητας του συνόλου (Κουνενού, 2010).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο κατατάσσεται η διαγνωστική συνέντευξη, στην οποία ορίζονται τα πιο βασικά σημεία θεραπείας. Το επίπεδο αυτό διαχωρίζεται σε τρία στάδια το κοινωνικό, το στάδιο της πολυδιάστατης διερεύνησης και το στάδιο της διερεύνησης της δομής και της ανάπτυξης της οικογένειας. Στο κοινωνικό στάδιο ξεκινά η διαδικασία του διαλόγου και επιτυγχάνεται το λεγόμενο «σπάσιμο του πάγου», στο οποίο με ουδέτερα – επιφανειακά θέματα συζήτησης εξαλείφεται η αμηχανία. Στο στάδιο της πολυδιάστατης διερεύνησης αναλύεται το πρόβλημα που παρότρυνε την οικογένεια σε θεραπευτική αναζήτηση, σε αυτό το σημείο μοιράζονται όλα τα μέλη εξίσου την οπτική τους σχετικά με το παρόν ζήτημα. Είναι σημαντικό να παρατηρηθούν τα μη λεκτικά μηνύματα, να διαχειριστούν οι αντιστάσεις του γονέα και η ανάγκη του για κατεύθυνση και χειραγώγηση της κατάστασης, ενώ παράλληλα ο θεραπευτής δημιουργεί τα όρια ανάμεσα στον ίδιο και την οικογένεια, κερδίζοντας τη θέση του στο υπόλοιπο της θεραπευτικής διαδικασίας. Στο στάδιο της διερεύνησης της δομής και της ανάπτυξης της οικογένειας, παρατηρούνται οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στα μέλη και οι σχέσεις που υπάρχουν (Κουνενού, 2010).

Σε ένα τρίτο επίπεδο μπορεί να καταταχθεί το κλείσιμο της πρώτης συνάντησης. Σε αυτό το σημείο καταχωρούνται όλα τα δεδομένα που παρατηρήθηκαν στη διάρκεια της συνάντησης. Ο ειδικός παρουσιάζει τα βασικά σημεία που αφορούν το μέλος που

εμφανίζει την προβληματική συμπεριφορά, είναι σημαντικό να προβάλλει τα κύρια θετικά στοιχεία. Με αυτό τον τρόπο προσφέρεται ένα αίσθημα αισιοδοξίας για αλλαγή, ανακούφισης για την αντιστρεψιμότητα της κατάστασης και αυτοπεποίθησης για την έναρξη της θεραπευτικής διαδικασίας (Κουνενού, 2010).

Όπως αναφέρθηκε ένα μέρος της επιτυχημένης παρέμβασης, στηρίζεται στην σταθερότητα της θεραπευτικής συμμαχίας, ανάμεσα στον επαγγελματία και την οικογένεια. Κάθε παρέμβαση στηρίζεται σε ένα συνεργατικό μοντέλο, που προϋποθέτει την συνεργασία ανάμεσα σε γονείς και θεραπευτή. Η διαδικασία απαιτεί ανοιχτή επικοινωνία, έκφραση συναισθημάτων και σκέψεων, ειλικρίνεια και εμπιστοσύνη. Σύμφωνα με την συνεργατική προσέγγιση η θεραπευτική συνδιαλλαγή ορίζεται από μια σειρά σταδίων, η ολοκλήρωση των οποίων εξασφαλίζει την μεταβολή της παρούσας κατάστασης. Σε αρχικό επίπεδο, εμφανίζεται η φάση της διαπραγμάτευσης, που περιλαμβάνει την διευκρίνιση των στόχων και σκοπών της θεραπευτικής διαδικασίας. Σε αυτό το σημείο θέτονται τα όρια και οι βάσεις της συνεργασίας, τα οποία διαμορφώνονται από κοινού με τον επαγγελματία και θέτουν τα χαρακτηριστικά της θεραπευτικής συμμαχίας. Έπειτα υπάρχει το στάδιο της εκπαίδευσης, όπου περιέχει την επεξήγηση ορισμένων στοιχείων που αφορούν την παρούσα εικόνα που βιώνουν, με αυτό τον τρόπο απομακρύνεται ο φόβος του αγνώστου και ενισχύεται το αίσθημα της αισιοδοξίας για αλλαγή. Έχει παρατηρηθεί ότι πολλές φορές οι γονείς μεγαλοποιούν τα ζητήματα που αντιμετωπίζουν, η πληροφόρηση από την πλευρά του ειδικού, καλλιεργεί την ασφάλεια υπό την καθοδήγησή του. Στη συνέχεια ακολουθεί η φάση της παρατήρησης, στην οποία οι εξυπηρετούμενοι καλούνται να εξετάσουν τις μεθόδους διαπαιδαγώγησης που χρησιμοποιούν και να κρίνουν την επιτυχία ή την αποτυχία τους. Ακόμη υπάρχει το στάδιο της άσκησης συμπεριφοράς, στο οποίο υπό την καθοδήγηση του θεραπευτή και σε ένα ελεγχόμενο περιβάλλον, εξασκούνται σε δεξιότητες διαχείρισης των ζητημάτων που προκύπτουν. Αυτό προκύπτει μέσω τεχνικών χαλάρωσης, διαχείρισης θυμού ή άγχους, ελέγχου των πρωταρχικών ενστικτωδών αντιδράσεων απέναντι στα παιδιά τους, που οδηγεί στην διδασκαλία ενός αποτελεσματικού τρόπου χειρισμού των παιδιών. Ακολουθεί η φάση της άσκησης στην ομιλία με τον εαυτό, όπου στηρίζονται στην έκφραση θετικών δηλώσεων, που ενισχύουν την αυτοπεποίθηση και αντίληψη της αξίας τους ως γονείς. Συμπληρωματικά υπάρχει το στάδιο της αναζήτησης υποστήριξης, στο οποίο ο γονέας αναζητά την υποστήριξη από

εξωτερικά ή άλλα μέλη της οικογένειας, για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στις πολλαπλές ευθύνες που έχουν στην καθημερινότητά τους. Ολοκληρώνοντας, η τελική φάση αφορά την απομυθοποίηση ορισμένων προσδοκιών ή φόβων των γονέων σχετικά με την ανατροφή και διαπαιδαγώγηση του παιδιού τους. Η επιτυχία του συνεργατικού μοντέλου εξαρτάται από το ξεκάθαρο ορισμό των θεμάτων που θα τεθούν υπό αναδόμηση, από τον διάλογο και την ειλικρίνεια. Τα στοιχεία αυτά διαμορφώνονται σε συνεργασία με την οικογένεια, ωστόσο το βάρος ευθύνης για την υλοποίησή τους στέφεται στον επαγγελματία (Herbert, 2009).

Ο θεραπευτής βρίσκεται σε μία μοναδική θέση υπεροχής, στην οποία οφείλει να ακολουθήσει κάποια όρια για να προστατέψει το εύαλωτο οικογενειακό σύστημα. Είναι υπεύθυνος για την εξιχνίαση της παρούσας κατάστασης, την ανίχνευση του προβλήματος που υποβόσκει, την προσεκτική ακρόαση των αιτημάτων των γονέων, την παρατήρηση του παιδιού και την προσφορά της κατάλληλης παρέμβασης. Υπάρχει ένα σύνολο θεμάτων που πρέπει να έχει υπόψη του όπως, η υπερβολική ενασχόληση με το κρινόμενο ως «ασθενή», η εστίαση στη ψυχική διαταραχή και όχι στο οικογενειακό σύνολο, δεοντολογικά ζητήματα αλλά και θέματα ηθικής που απασχολούν κάθε πάροχο συμβουλευτικής θεραπείας (Παπαγεωργίου, 2006).

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο, σχετικά με τον επαγγελματία, αφορά την συνεχή εκπαίδευση και ενημέρωση που αφορά το αντικείμενο εργασίας του. Είναι εξαιρετικά αποδοτικό, να υπάρχει ένα ανοιχτό δίκτυο επικοινωνία, με καταρτισμένους επαγγελματίες. Η ύπαρξη του δικτύου αυτού έχει διττή σημασία. Αρχικά ο επαγγελματίας έχει τη δυνατότητα παραπομπής κάποιας οικογένειας, ώστε να δημιουργηθεί μια αποδοτική συνεργασία. Από την άλλη πλευρά ο θεραπευτής έχει το περιθώριο να συμβουλευτεί ο ίδιος, σχετικά με το μοντέλο παρέμβασης και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που το προσδιορίζουν. Η συνεχή εκπαιδευτική διεργασία του θεραπευτή είναι πολύτιμη, για την προσφορά αποτελεσματικής παρέμβασης, αλλά και για την απομυθοποίηση του ρόλου του ως αυθεντία. Με αυτό τον τρόπο έχει τη δυνατότητα να αντιλαμβάνεται τα λάθη του αλλά και να διορθώνει την προσέγγιση που ακολουθεί όσον αφορά την θεραπευτική διαδικασία (Κουνενού, 2010).

Ολοκληρώνοντας, η επιτυχημένη θεραπευτική διαδικασία, ορίζεται από την ικανότητα της οικογένειας να ανταπεξέλθει στις ανάγκες των μελών της, χωρίς την άμεση εμπλοκή ενός επαγγελματία. Μια θεραπευτική συμμαχία, διαλύεται σταδιακά

εφόσον κριθεί ως λειτουργική η παρουσία του συστήματος. Η οικογένεια επαναφέρεται με την καθοδήγηση του συμβούλου, σε ένα επίπεδο αποτελεσματικής δραστηριοποίησης. Για αυτό το λόγο ο ρόλος του θεραπευτή είναι πολυδιάστατος, καθώς απαιτεί την προσοχή και μεριμνά σε πολλούς διαφορετικούς άξονες που αφορούν την θεραπευτική διεργασία. Ωστόσο είναι σημαντικό να σημειωθεί, ότι οι γονείς όταν αισθάνονται ότι δεν είναι σε θέση να υλοποιήσουν τα καθήκοντά τους, ή όταν δεν έχουν την ικανότητα να διαχειριστούν κάποιες καταστάσεις, προκύπτει κατ' ανάγκη η παραπομπή σε κάποιο θεραπευτικό πρόγραμμα παρέμβασης.

5.4 Σχολές γονέων – Ατομικά και Ομαδικά προγράμματα εκπαίδευσης οικογένειας

Οι σχολές γονέων είναι ένας θεσμός, που διαμορφώθηκε με μέριμνα στη βελτίωση των ενδοοικογενειακών σχέσεων. Τη σύγχρονη εποχή που μεταβάλλονται και εξελίσσονται διαρκώς τα δεδομένα που αφορούν στην καθημερινότητα της οικογένειας, οι σχολές γονέων προσφέρουν τη αναγκαία σταθερότητα και υποστήριξη. Οι σχολές γονέων κατατάσσονται στο επίπεδο της μη ειδικής πρωτογενούς πρόληψης, καθώς προσφέρουν ένα έργο που αφορά το γενικότερο πληθυσμό των γονέων. Απευθύνεται σε κηδεμόνες που επιθυμούν την ενημέρωση, την καθοδήγηση και τη διευκρίνιση σχετικά με την εύρεση ενός αποτελεσματικού τρόπου διαπαιδαγώγησης. Οι γονείς λαμβάνουν καθημερινά πολλαπλά μηνύματα και συμβουλές, γεγονός που δημιουργεί το αίσθημα της σύγχυσης σχετικά με την διαχείριση της εκάστοτε κατάστασης. Η βασική αξία λειτουργίας της σχολής των γονέων, είναι η προστασία της ψυχικής υγείας του ευρύτερου οικογενειακού συνόλου. Αυτό πραγματοποιείται με την δομημένη συνεργασία μέσα σε μία ομάδα γονέων, υπό την επίβλεψη και κατεύθυνση της πορείας, από κάποιον εξειδικευμένο επαγγελματία (Πανελλήνιος σύνδεσμος σχολών γονέων, 2015).

Οι θεματικές ενότητες που αναφέρονται σε μια ομάδα σχολής γονέων, εξαρτάται με τα εκάστοτε μέλη, τα αιτήματα των γονέων και την ηλικία των παιδιών. Οι γονείς έχουν τη δυνατότητα να συμμετέχουν σε ομάδες ανάλογα με το στάδιο ανάπτυξης των παιδιών τους. Με αυτό το διαχωρισμό υπάρχουν οι σχολές γονέων με παιδιά, νηπιακής ηλικίας (0-6), σχολικής ηλικίας (6-12), προεφηβικής ηλικία (12-18), καθώς και υποψήφιους γονείς για την προετοιμασία και υποστήριξή τους για τον ρόλο που θα αναλάβουν (Πανελλήνιος σύνδεσμος σχολών γονέων, 2015).

Η παρουσία των σχολών των γονέων θεσπίστηκε σταδιακά παγκόσμια, προσφέροντας στήριξη σε εκατομμύρια ενδιαφερόμενους. Το σημείο κατατεθέν για την ιστορική εξέλιξη των σχολών γονέων, πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του 1964 με την ίδρυση της Διεθνούς Ομοσπονδία για την Εκπαίδευση των γονέων. Επρόκειτο για έναν μη κερδοσκοπικό οργανισμό, που εξαπλώθηκε παγκοσμίως, προσφέροντας σημαντικό εκπαιδευτικό έργο, ενώ είναι αξιόλογη η παρούσα λειτουργία του. Πιο αναλυτικά κύριος σκοπός του οργανισμού είναι η καθοδήγηση του γονέα στην εκπλήρωση των υποχρεώσεων που προβλέπει ο ρόλος του. Είναι σημαντικό να σημειωθεί το ερευνητικό έργο που πραγματοποιείται, είτε πρόκειται για διαπολιτισμικές έρευνες που καλύπτουν τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της εκάστοτε οικογένειας, είτε αφορά την ωφελιμότερη παρέμβαση και τεχνική για τις σχολές γονέων. Ολοκληρώνοντας εκπληρώνει το ρόλο του συντονισμό των σχολών γονέων και των ινστιτούτων σε τοπικό και παγκόσμιο επίπεδο (Μπεχράκη, 2002).

Η ομοσπονδία εκπαίδευσης γονέων, έδωσε το έναυσμα της οργάνωσης και υπόλοιπων ομάδων. Πιο αναλυτικά στην Ολλανδία βρίσκεται η έδρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης Γονέων, στην οποία υπάρχουν καταγεγραμμένες όλες οι ενώσεις γονέων στην Ευρώπη. Προσφέρει μια καθοδήγηση και οργάνωση των ομάδων των γονέων αλλά και εκπαιδευτικό υλικό για την ανατροφή των παιδιών και την σημασία της διεπιστημονικής συμμετοχής στο παραπάνω έργο. Την παρούσα χρονική στιγμή, γίνεται απόπειρα και στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, για ενίσχυση της ενασχόλησης της οικογένειας στην αγωγή των παιδιών. Αυτό επιτυγχάνεται με την ενίσχυση της συνεργασίας ανάμεσα στο σχολικό και οικογενειακό περιβάλλον με προγράμματα όπως «No child left behind», που τονίζει τη σημασία της προσφοράς στήριξης για το παιδί. Συμπληρωματικά έχουν διαδοθεί τα προγράμματα «Parent action groups», όπου στηρίζουν την δημιουργία ομάδων γονέων σε τοπικό επίπεδο, ώστε να υπάρχει μια αμοιβαία συνδιαλλαγή απόψεων και συνεργασία ανάμεσα στους γονείς, με άξονα την προστασία και αποτελεσματική αγωγή των παιδιών τους (Γιώτσα, Μακρή, Κούτελου, Σταματελάτου, & Χαρβεδάκη, 2011).

Για την ελληνική πραγματικότητα, η πρώτη σχολή γονέων δημιουργήθηκε με πρωτοβουλία της Χουρδάκη το 1962, η οποία βασιζόμενη στις αρχές της Ομοσπονδίας εκπαίδευσης γονέων, μετέφερε το σύστημα στα δεδομένα της κοινότητας. Η μέθοδος η οποία χρησιμοποίησε και μετάδωσε βασίζεται στο εξελικτικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο οι γονείς ενημερώνονται στις βασικές

θεωρίες της εξελικτικής ανάπτυξης του παιδιού του. Συμπληρωματικά το σύστημα αποπειράται να μετατρέψει και να ανανεώσει τις στάσεις των γονέων σχετικά με τα ζητήματα που αφορούν τα οικογενειακά υποσυστήματα. Η Χουρδάκη, διατήρησε την εποπτεία και μετέφερε τις βασικές αρχές οργάνωσης και περιεχομένου της κάθε υποομάδας που λειτουργεί ανά περιοχή. Στη συνέχεια, το ανωτέρω έργο απέκτησε αναγνώριση καθώς, η Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ίδρυσε το 1998 και έθεσε σε λειτουργία σε όλες τις περιοχές της χώρας Σχολές Γονέων. Η λειτουργία τους στηρίζεται από το Ινστιτούτο Διαρκούς Εκπαίδευσης Ενηλίκων και από τη Γενική Γραμματεία Εκπαίδευσης Ενηλίκων (Γιώτσα και συν., 2011). Η εξέλιξη συνεχίζεται, καθώς προβλέπεται ότι η μελέτη του αντικειμένου και της λειτουργίας των σχολών γονέων, θα δηλωθεί ως ξεχωριστό επιστημονικό πεδίο. Η προβολή και το ενδιαφέρον από τους γονείς, τα σχολεία, τα ΜΜΕ και από την ευρύτερη κοινωνία, θέτει ως ανάγκη την εμβάθυνση και ειδίκευση στον τομέα που αφορά την εκπαίδευση της οικογένειας (Μπεχράκη, 2002).

Σε μια τοπική κοινότητα για να στελεχωθεί και να οργανωθεί η λειτουργία μια σχολής γονέων, διατηρείται μια τυπική διαδικασία. Αρχικά την πρωτοβουλία για την διεκπεραίωση της ίδρυσης μιας σχολής γονέων, την λαμβάνει ένας φορέας που έχει ενημερωθεί και κρίνει τη λειτουργία της ομάδας ως απαραίτητη. Έπειτα προχωρά στην καταγραφή μιας λεπτομερούς περιγραφής της μεθοδολογίας, των στόχων και σκοπών που επιθυμεί να υλοποιηθούν. Στη συνέχεια διαμορφώνει μια συνεργασία με τις τοπικές αρχές, αναζητά έναν έμπειρο επαγγελματία για να αναλάβει το συντονισμό και την λειτουργία της ομάδας και προχωρά στην υλοποίηση του έργου. Τέλος ορίζει μια ανοιχτή, για την κοινότητα, συνάντηση που παρουσιάζει το έργο και τα προνόμια που προσφέρει η λειτουργία ενός προγράμματος εκπαίδευσης γονέων (Μπεχράκη, 2002).

Η διαδικασία συνεχίζεται με την εκκίνηση της εκπαιδευτικής συνεργασία ανάμεσα στην ομάδα γονέων και τον επαγγελματία. Το ρόλο του συντονιστή αναλαμβάνει ένας ειδικευμένος επαγγελματίας ψυχικής υγείας, που είναι σε θέση να διαχειριστεί την καθοδήγηση και ενημέρωση των γονέων. Αποκτά την ευθύνη για την επαρκή πληροφόρηση, ενίσχυση και ενδυνάμωση του ρόλου του γονέα, ώστε να μπορέσει να ανταπεξέλθει επιτυχώς στις διαρκώς αυξανόμενες ανάγκες του παιδιού του. Οι ομάδες των σχολών γονέων αποτελούνται συνήθως από 10-12 άτομα, με τα οποία

έχει οριστεί σταθερά το πρόγραμμα, η διάρκεια και το πλάνο που αφορούν την μεταξύ τους συνεργασία (Πανελλήνιος σύνδεσμος σχολών γονέων, 2015). Η λειτουργία της κάθε ομάδας βασίζεται στις αξίες της συνεργασίας, αλλά και της αποδοτικής θεραπευτικής διαδικασίας που λαμβάνει το χαρακτηρισμό της επαναφοράς και ακμάζουσας ανάδειξης του ρόλου του γονέα.

Στην Ελλάδα σε αντίθεση με άλλες χώρες, όπως το Ηνωμένο Βασίλειο, οι συμμετέχοντες στις σχολές γονέων δεν υποχρεούνται να καταβάλουν κάποιο χρηματικό ποσό. Αυτό το χαρακτηριστικό είναι ιδιαίτερος σημαντικό, διότι προσφέρεται η δυνατότητα στην ουσιαστική ενημέρωση και εκπαίδευση των γονέων, χωρίς να υπάρχει άγχος για το οικονομικό κόστος. Οι ομάδες που δημιουργούνται έχουν συνήθως, συγκεκριμένη διάρκεια 6- 22 εβδομάδων, με εβδομαδιαίες συναντήσεις 1-2 ωρών. Η θεματολογία διαμορφώνεται ανάλογα με τις γνωστικές ανάγκες των γονέων, τον χαρακτήρα της ομάδας και ορίζεται από τις πρώτες συναντήσεις σύμφωνα με την καθοδήγηση του συντονιστή (Κωνσταντινίδης, 2011).

Η κάθε ομάδα έχει ξεχωριστά χαρακτηριστικά που εξελίσσονται σε αντιστοιχία με τον θεωρητική προσέγγιση και τον πληθυσμό στον οποίο απευθύνονται. Όσον αφορά τον πληθυσμό στόχο στον οποίο απευθύνονται υπάρχουν τρεις κατηγορίες ομάδων, ενώ στο παρόν στάδιο δεν περιλαμβάνεται ο διαχωρισμός που προαναφέρθηκε για την ηλικία των παιδιών. Στην πρώτη κατηγορία, βρίσκονται οι γονείς που ενδιαφέρονται να ενισχύσουν και να εμπλουτίσουν τις γνώσεις τους σχετικά με τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, ώστε να ενισχύσουν το περιεχόμενο και την αξία του ρόλου τους. Στη δεύτερη κατηγορία, περιέχονται τα «εκλεκτικά προγράμματα», που αφορούν γονείς που έχουν κάποια συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, όπως είναι διαζευγμένοι ή έχουν υιοθετήσει το παιδί τους ή έχουν χαμηλό εισόδημα, που αναζητούν μηχανισμούς διαχείρισης προβλημάτων που αντιμετωπίζουν καθημερινά. Στην τελική κατηγορία, περιλαμβάνονται ειδικά προγράμματα, που απευθύνονται σε γονείς των οποίων τα παιδιά εμφανίζουν ή υπάρχουν ενδείξεις παρουσίας κάποιας συμπτωματικής συμπεριφοράς, που αφορά είτε την ψυχική τους υγεία, είτε την προσωπικότητά τους, για παράδειγμα επιθετικότητα. Όσον αφορά τη θεωρητική προσέγγιση της κάθε ομάδας, αφορούν τα προγράμματα εκπαίδευσης που λειτουργούν σε αντιστοιχία με το μοντέλο που εκπροσωπούν. Με αυτό τον χαρακτηρισμό προκύπτουν τα προγράμματα συμπεριφορικής κατεύθυνσης, τα γνωστικής- συμπεριφορικής, τα προγράμματα σύνθεσης διαφόρων θεωρητικών

κατευθύνσεων, τα συμπεριφορικής ανθρωπιστικής προσέγγισης, τα λογικό- θυμικής κατεύθυνσης και τα προγράμματα Αντλεριανής κατεύθυνσης (Κωνσταντινίδης, 2011).

Σε παγκόσμιο επίπεδο τα πιο διαδεδομένα ομαδικά εκπαιδευτικά προγράμματα είναι τα εξής, Incredible years, Triple P, Step, Pet, Active parenting, OSLC και GDVM. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα Incredible years, ασχολείται με την αντιμετώπιση της προβληματικής συμπεριφοράς, την επαρκή κοινωνική ένταξή του, την συναισθηματική ισορροπία και την σχολική ένταξη και επίδοση του παιδιού. Απευθύνεται σε γονείς με παιδιά ηλικίας 0-12, το πρόγραμμα λειτουργεί σε 5 εκπαιδευτικά επίπεδα, με διάρκεια 8-20 συναντήσεων, ενώ οι ομάδες είναι έως δεκατεσσάρων ατόμων που καθοδηγούνται με εξειδικευμένο επαρκώς καταρτισμένο επαγγελματία. Το πρόγραμμα Triple p (positive parenting program), έχει παρόμοια χαρακτηριστικά με το προαναφερθέν, με σημαντική διαφοροποίηση την εμβάθυνση στην προληπτική διεργασία. Ασχολείται κυρίως, με την πρόληψη της εμφάνισης προβληματικής συμπεριφοράς στα παιδιά, ενώ πρόσφατα έγινε η διεύρυνση του προγράμματος σε γονείς με παιδιά ηλικίας 12-16 ετών. Το πρόγραμμα Step (systematic training of effective parenting), ασχολείται με την πρόληψη της εμφάνισης δυσλειτουργικής συμπεριφοράς, ενδυναμώνει την γονική παρουσία και μεριμνά για την ευημερία της οικογένειας. Λειτουργεί με τη μορφή εργαστηρίου, απευθύνεται σε γονείς παιδιών ηλικίας 0-12 και 13-19, ενώ εμφανίζεται και στην Ελλάδα. Το πρόγραμμα Pet (Parent Effectiveness training), βασίζεται στην βασική θεώρηση του ιδρυτή του Gordon (1962), όπου κύριος στόχος είναι η εκπαίδευση των γονέων σε δεξιότητες επικοινωνίας και όχι η τροποποίηση της συμπεριφοράς των παιδιών τους. Το συγκεκριμένο πρόγραμμα έχει διάρκεια έως και 30 ώρες, χρησιμοποιείται και στην Ελλάδα και μεριμνά για την αλλαγή της στάσης των γονέων απέναντι στο παιδί, για να επιτευχθεί η αλλαγή του οικογενειακού συστήματος. Το πρόγραμμα Active parenting, βασίζεται στην Αντλεριανή θεώρηση για την αλλαγή της συμπεριφοράς, στοχεύει στην διδασκαλία μεθόδων διαχείρισης καταστάσεων και σταδιακής αλλαγής της συμπεριφοράς του παιδιού. Απαρτίζεται από συμμετέχοντες γονείς με παιδιά ηλικίας 2 -12 ετών, η συνεργασία μέσα στην ομάδα ολοκληρώνεται σε 6 συναντήσεις, όπου επιτρέπουν στον κηδεμόνα να κατέχει τα απαραίτητα γνωστικά εφόδια για τη διαχείριση της συμπεριφοράς του παιδιού (Κωνσταντινίδης, 2011). Στη συνέχεια, έχει σημειωθεί καινοτόμος πρωτοπορία στην

αποτελεσματικότητα του ερευνητικού έργου του Patterson και συνεργατών του, στη διαχείριση διαφόρων μορφών αντικοινωνικής συμπεριφοράς του παιδιού. Με βάση του έργου αυτού διαμορφώθηκε το πρόγραμμα OSLC, στο οποίο οι γονείς συλλέγουν πληροφορίες και εκπαιδεύονται σε τεχνικές επίλυσης της σύγκρουση με αποδοτικό τρόπο, ανακτούν το έλεγχο και εν τέλει είναι σε θέση να διαχειριστούν τη συμπεριφορά του παιδιού. Άλλο ένα πρόγραμμα είναι το GDVM, στο οποίο με τη μέθοδο της μίμησης προτύπου, τη χρήση οπτικοακουστικού υλικού και τη καθοδήγηση του θεραπευτή επιτυγχάνεται σταδιακά η αλλαγή. Ο στόχος του προγράμματος είναι η κατανόηση και απομυθοποίηση του ρόλου του γονέα, παρατηρώντας τα λάθη και τις στάσεις ατόμων που αντιμετωπίζουν αντίστοιχες καταστάσεις. Είναι ένα πρόγραμμα που είναι πιθανό να χρησιμοποιηθεί σε ατομικό και ομαδικό επίπεδο, ενώ είναι αξιόλογο να σημειωθεί ότι η λειτουργία του έχει προσφέρει σημαντικά αποτελέσματα στην πρόληψη εμφάνιση προβληματικής συμπεριφοράς στα παιδιά (Herbert, 2009).

Τα παραπάνω προγράμματα, προσφέρουν μια εικόνα στις δυνατότητες που υπάρχουν για την εύρεση ενός αποδοτικού τρόπου αλλαγής της ενδοοικογενειακής κατάστασης. Σε γενικές γραμμές έχει σημειωθεί μεγάλο ενδιαφέρον για την συμμετοχή και παρακολούθηση προγραμμάτων εκπαίδευσης γονέων, πιο συγκεκριμένα παρατηρείται ένα συγκεκριμένο προφίλ γονέων που επιθυμούν να παραβρίσκονται σε μια τέτοιου τύπου ομάδα. Αρχικά τις περισσότερες φορές απευθύνονται οικογένειες μεσαίας τάξης, συγκεκριμένα μητέρες, που νιώθουν ότι χρειάζονται στήριξη για τη διαχείριση της διαπαιδαγώγησης του παιδιού, οι πατεράδες σπάνια λαμβάνουν παρόμοια πρωτοβουλία. Σημαντικοί άξονες ενδιαφέροντος είναι το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων, η στήριξη από το ευρύτερο περιβάλλον για την επιθυμία τους για ένταξη σε ομάδα, τα επίπεδα της συμπεριφοράς του παιδιού και η πιθανότητα να γνωρίζουν άτομο που να έχει βιώσει την αλλαγή που προσφέρει το πρόγραμμα. Αντίθετα όπως έχει παρατηρηθεί σημαντικοί παράγοντες εγκατάλειψης της ομάδας είναι ο φόβος για το άγνωστο, η αδυναμία διαχείρισης του προγράμματος λόγω φόρτου εργασίας, αλλά όπως φαίνεται η όσο δυσκολότερη είναι η κατάσταση και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι γονείς, τόσες περισσότερες πιθανότητες υπάρχουν να μην ολοκληρώσουν το πρόγραμμα (Κωνσταντινίδης, 2011)

Για την επιτυχημένη αλλαγή της συμπεριφοράς του παιδιού, δεν υπάρχει εξακριβωμένη και πιστοποιημένη φόρμουλα. Αντίθετα υπάρχουν επιλογές που

ενισχύουν τις πιθανότητες και προοπτικές για σταδιακή επαναδιαμόρφωση της οικογενειακής δυναμικής. Όπως έχει αναφερθεί η προβληματική συμπεριφορά του παιδιού, εμφανίζεται λόγω κάποιας δυσλειτουργίας στο εσωτερικό του γονικού προτύπου. Η αλλαγή βασίζεται στην αναγνώριση του προβλήματος, στην επιθυμία για διαχείριση και στην εφαρμογή νέων τεχνικών δεξιοτήτων που θα επιφέρουν τις βάσεις για μια ολική επαναφορά της κατάστασης.

5.5 Νέες δεξιότητες – Αλλαγή συμπεριφοράς

Για τα εκπαιδευτικά προγράμματα γονέων και τις σχολές γονέων, κύριο μέλημα είναι η επαναδιαμόρφωση της εικόνας της οικογένειας. Η λειτουργία της οικογένειας αναστέλλεται ως προς την αποτελεσματικότητά της, όταν ένα από τα παιδιά εμφανίζει μια δυσάρεστη συμπεριφορά που δεν είναι δυνατόν να διαχειριστεί. Ο στόχος του προγράμματος και της θεραπευτικής παρέμβασης είναι η διδασκαλία των γονέων στη διερεύνηση του προβλήματος και στην επιλογή μιας λύσης που θα μεταβάλει την εικόνα των παιδιών. Σε αυτό το κεφάλαιο θα διερευνηθούν οι μεταβολές στο χαρακτήρα του γονέα, που επέρχονται από τη διδασκαλία των προγραμμάτων, καθώς και οι τεχνικές που ορίζουν την καινούργια κατάσταση εντός του οικογενειακού περιβάλλοντος.

Τα παιδιά κατά τη διάρκεια της αναπτυξιακής εξέλιξής τους, μαθαίνουν τα βασικά στοιχεία συμπεριφοράς, τους κανόνες και τις πρέπουσες κινήσεις, παρακολουθώντας τα μηνύματα που μεταδίδονται από τους γονείς. Στο πέρας της ηλικίας τους, λαμβάνουν από το περιβάλλον τους σημαντικά εφόδια που θα ενισχύσουν τις ικανότητες τους για κοινωνικοποίηση, ταύτιση με αξίες και αρχές αλλά και συναισθηματικής ισορροπίας. Μια προβληματική συμπεριφορά αναπτύσσεται σε αντιστοιχία ενός λανθασμένου γονικού χειρισμού. Για αυτό το λόγο οι γονείς οφείλουν να ελέγχουν και να δείχνουν προσοχή στο ρόλο και στη συμπεριφορά τους, ώστε να αποφύγουν να δημιουργήσουν ένα κακό πρότυπο συμπεριφοράς (Severe, 2000).

Ένα από τα βασικά στοιχεία, που μαθαίνουν να εκτιμούν και να χειρίζονται οι γονείς είναι η πειθαρχία. Κατά κανόνα υπάρχουν τρεις μορφές πειθαρχίας η αυταρχική, η επιτρεπτική και η δημοκρατική, η πιο αποδοτική συμερίζεται τον συναισθηματικό κόσμο του παιδιού, τους στόχους και τα θέματα που το απασχολούν, καθώς και την

εικόνα της καθημερινότητάς του. Είναι σημαντικό να γίνει κατανοητό ότι η πειθαρχία έχει αρνητική, θετική και λειτουργική σημασία, ανάλογα με τον τρόπο και το λόγο που χρησιμοποιείται από τους γονείς. Η πειθαρχία δεν είναι τρόπος επίδειξη δύναμης, δεν έχει πάντοτε τιμωρητέο χαρακτήρα και δεν εγκλωβίζει και πιέζει τα παιδιά. Με την ενημέρωση και απομυθοποίηση σχετικά με την πειθαρχία, επίσης με την εύρεση ενός τρόπου εφαρμογής που ευνοεί την αναπτυξιακή διαδικασία του παιδιού, δημιουργούνται ευνοϊκά αποτελέσματα. Τα όρια που θέτονται από τους γονείς είναι επιθυμητό, να αποτελούν μια ισορροπία ανάμεσα στις αμοιβαίες απαιτήσεις που υπάρχουν στην οικογένεια. Είναι ωφέλιμο να λαμβάνεται υπόψη οι επιθυμίες και οι δυνατότητες κάθε μέλους, ώστε να διοχετευτούν στο ορισμό της επιτρεπτής και μη συμπεριφοράς. Όταν εμφανίζεται μια αρνητική- ανεπιθύμητη συμπεριφορά, η αποτελεσματική τακτική περιλαμβάνει την υπενθύμιση των ορίων και την υπόδειξη των επιδράσεων που θα επέλθουν. Είναι αξιοσημείωτη το γεγονός ότι πρέπει να υπάρχει μια συμμαχία και αλληλοϋποστήριξη ανάμεσα στους γονείς, ώστε να προβάλουν μια κοινή πορεία πλεύσης στην αλλαγή της κατάστασης. Ακόμη πρέπει να αναμένονται ρεαλιστικά αποτελέσματα και όχι μη εφικτές προσδοκίες, όπως η άμεση αλλαγή και συμμόρφωση του παιδιού. Ολοκληρώνοντας η πειθαρχία συμπεριλαμβάνει πολλά στοιχεία όπως τα όρια, την τιμωρία και τον έλεγχο, για την εφαρμογή της η σταθερότητα και η ισορροπία που θέτουν οι γονείς, επιδρά θετικά στο τελικό πρότυπο συμπεριφοράς, που μεταδίδεται στο παιδί (Herbert, 2009).

Ένα ακόμη σημαντικό δεδομένο εκμάθησης είναι η χρήση και αξία του επαίνου, τόσο για την αλλαγή της δυσλειτουργικής συμπεριφοράς, όσο για την ενίσχυση της θετικής. Ο έπαινος κατασκευάζεται με βάση κάποιων συγκεκριμένων αξόνων όπως, η ξεκάθαρη περιγραφή της επιθυμητής συμπεριφοράς, η εύρεση τρόπου ενισχυτικής επιβράβευσης, η σταθερότητα στα όρια, η αποφυγή της συγχώνευσης της τιμωρίας με την αμοιβή. Αυτό σταδιακά οδηγεί στην απομάκρυνση των υλικών αμοιβών και στην υιοθέτηση της θετικής συμπεριφοράς, ως καθημερινής συνεχής στάσης. Με την επιβράβευση οι γονείς θέτουν το πρότυπο μίμησης, κατευθυνθούν στην πορεία που οδηγεί στον έπαινο και αναμένουν την σμίλευση του χαρακτήρα του παιδιού με βάση των ερεθισμάτων που προσέφεραν. Ο έπαινος και οι αμοιβές είναι τα βασικά εργαλεία, που στοχεύουν στην κατασκευή μιας προσωπικότητας που δείχνει κατανόηση στις επιδράσεις των πράξεων και στην ουσιαστική σημασία της σταθερότητας και αποδοχής (Herbert, 2009).

Σε γενικές γραμμές, το ευρύτερο μήνυμα που είναι αξιόλογο να αναφερθεί είναι η στάση των γονέων απέναντι στο παιδί. Η ιδανική εικόνα του γονέα περιλαμβάνει τη συμπεριφορά με βάση το διάλογο, την ανοιχτή επικοινωνία, την εμπιστοσύνη, την προσφορά ανιδιοτελούς αγάπης, με τη δημιουργία ενός ασφαλούς – σταθερού – ισορροπημένου περιβάλλοντος. Είναι ωφέλιμο να γίνει αντιληπτό ότι κάθε άτομο κερδίζει μια θέση στην οικογένεια, ορίζοντας σταδιακά το ρόλο, τις προσδοκίες και υποχρεώσεις του. Στο περάς του χρόνου το παιδί μαθαίνει και σέβεται την προσπάθεια των γονέων στην δημιουργία ενός ευνοϊκού περιβάλλοντος διαβίωσης και εξελίσσεται στην μεταφορά, εφαρμογή και μετάδοση των παραπάνω χαρακτηριστικών στην ενήλικη ζωή του.

Αναμφίβολα ένα σημαντικό μάθημα, που θα λάβουν οι γονείς είναι στην προσωπική ανάμειξή τους με την συναισθηματική έκφραση. Όπως είναι κατανοητό είναι πιθανό πολλές φορές, η επίδραση της αρνητικής συμπεριφοράς του παιδιού να προξενήσει, αισθήματα φόβου, θυμού και ενοχής στο γονέα. Η διαχείριση των συναισθημάτων, είναι μια ιδιαίτερα δύσκολη διαδικασία, καθώς το άτομο δέχεται άγχος και επιρροές από πολλούς παράγοντες, με αποτέλεσμα να υπάρχει δυσκολία εύρεσης μιας εποικοδομητικής αντίδρασης. Σε αυτή την προσπάθεια οι γονείς λαμβάνουν το μήνυμα, αντιδρώντας χωρίς συναίσθημα παρά μόνον με την λογική. Η τακτική αυτή έχει αρνητικές επιδράσεις, καθώς τα παιδιά μαθαίνουν να δρουν υπερβολικά συγκροτημένα σε κάθε πράξη τους και οι γονείς καταπιέζουν τα συναισθήματά τους. Σε αυτή την περίπτωση οι γονείς αναζητούν την μέση λύση, εκφράζοντας μετριασμένα τα συναισθήματά τους για την κάθε περίπτωση, χωρίς να γίνονται έρμια συγκινησιακών ξεσπασμάτων (Severe, 2000) .

Ολοκληρώνοντας ο γονικός ρόλος, αποτελεί μια σύνθετη εικόνα με εκτενή, περίπλοκα και πολυδιάστατα χαρακτηριστικά, που συχνά περιπλέκουν την ουσιαστική του αξία. Το κύριο μέλημα είναι η κατασκευή ενός ισορροπημένου οικογενειακού περιβάλλοντος, η διαπαιδαγώγηση και διδασκαλία των παιδιών, μέσα σε ένα κλίμα αγάπης και φροντίδας. Αυτό είναι και το κύριο μήνυμα των προγραμμάτων εκπαίδευσης αλλά και των θεραπευτικών οικογενειακών παρεμβάσεων.

5.6 Προϋποθέσεις επιτυχίας και αλλαγής της παρούσας κατάστασης

Η αλλαγή της κατάστασης επιφέρεται με μια σταδιακή εργασία, που απαιτεί χρόνο, υπομονή και κατανόηση. Το πρώτο σημαντικό μέρος της μεταβολής της ενδοοικογενειακής συνθήκης, πραγματοποιείται με την κριτική βλέψη του φαινομένου και τη γέννηση της ανάγκης για ουσιαστική επαναφορά της δυναμικής. Η απόφαση για αναζήτηση της επιστημονικής παρέμβασης, που έχει είτε θεραπευτικό, είτε εκπαιδευτικό χαρακτήρα, είναι το θεμελιώδες σημείο έναρξης.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης επαφής με τα προαναφερόμενα προγράμματα, ο ορθός χειρισμός της ομάδας και του συντονιστή, θα είναι να ενθαρρύνει ή να αποθαρρύνει το νέο υποψήφιο μέλος. Το μέλος βιώνει αισθήματα όπως νευρικότητα, άγχος, ανησυχία, προβληματισμό και συνήθως εμφανίζουν μια καταθλιπτική συμπεριφορά. Η κύρια κατάσταση αποτελείται από τον ιδεασμό της απουσίας του ελέγχου στη ζωή τους, θεωρούν ότι δεν μπορούν να διευθετήσουν τα ζητήματα που τους απασχολούν, φέρνοντας στην επιφάνεια ένα αίσθημα αποτυχίας. Ο ειδικός πρέπει να δείξει προσοχή στο χειρισμό των πολύπλοκων συναισθημάτων, κατασκευάζοντας ένα κλίμα ασφάλειας και αποδοχής, που θα κερδίσει την εμπιστοσύνη του νέου μέλους (Κωνσταντινίδη, 2011).

Με την αρχική παραμονή στο πρόγραμμα, έρχονται στην επιφάνεια τα χαρακτηριστικά γνώρισμα που αυτό περιλαμβάνει. Τα στοιχεία αυτά διαμορφώνουν τις πιθανότητες επιτυχίας ή αποτυχίας της επίτευξης του ευρύτερου στόχου της οικογενειακής ευημερίας.

Αρχικά με την εκκίνηση της συνεργασίας των γονέων και του συμβούλου, είναι σημαντικό να διατυπωθεί ένας σαφής ορισμός των σκοπών που θα επιτευχθούν στο πέρας της λειτουργίας της ομάδας. Είναι ωφέλιμο να βρεθεί μια ισορροπία ανάμεσα στις απαιτήσεις των γονέων και των στόχων του θεραπευτή. Οι γονείς πολλές φορές δεν έχουν ξεκάθαρη εικόνα των δεδομένων που θα καλυφτούν, γι' αυτό το λόγο είναι παραγωγικό να παρουσιαστούν κάποια βασικά ενημερωτικά στοιχεία. Άλλο ένα δύσκολο μέρος, ως προς τη συνεργασία, είναι η διαφορετικότητα του κάθε γονέα και η μοναδικότητα της κάθε κατάστασης. Κάθε πρόβλημα που παρουσιάζεται είναι ξεχωριστό, ωστόσο υπάρχει ως κοινός παράγοντας η διαπίστωση της απουσίας του

και η ανάγκη για αλλαγή. Σε αυτό το σημείο η ανοικτή επικοινωνία, η διατύπωση αποριών και η ενημέρωση των γονέων, θέτουν θετικές ενδείξεις για την εξέλιξη (Λαμπριανίδου, 2012).

Στη συνέχεια για τη λειτουργία της ομάδας και την εξασφάλιση θετικών αποτελεσμάτων, ένα μερίδιο ευθύνης μεταφέρεται στον επαγγελματία. Κάθε ομάδα για να εκπληρώσει τους σκοπούς της, βασίζεται στην καθοδήγηση και κατευθυντήρια γραμμή που θέτει ο ειδικός. Για αυτό το λόγο έχει σημασία, η ύπαρξη ενός εξειδικευμένου, εμπειριστατωμένου επαγγελματικού προσωπικού, που βρίσκεται σε συνεχή επαφή με τις υπάρχουσες θεωρίες και τεχνικές παρέμβασης. Η εκπαίδευση ξεκινά από την κατάρτιση του ειδικού και στη συνέχεια εξελίσσεται στη διδασκαλία των ενδιαφερόμενων (Λαμπριανίδου, 2012).

Σε γενικές γραμμές, η επιτυχία κάθε συνεργασίας βασίζεται στην εμπιστοσύνη, στο σεβασμό και στην αλληλοκατανόηση. Η εμπιστοσύνη καλλιεργείται σταδιακά, όμως η παρουσία της εισάγεται, με την απουσία της επικριτικής τιμωρητέας στάσης, από την πλευρά των υπόλοιπων μελών και του επαγγελματία. Ο σεβασμός είναι λειτουργικός να είναι αμοιβαίος, τόσο για την προσπάθεια των γονέων και των σκοπών που έχουν επιδείξει, όσο για την παρουσία και την απόπειρα του επαγγελματία για καθοδήγηση. Τέλος η κατανόηση είναι μια ιδιότητα, που θα προσφέρει έμφαση στην ανάδειξη περαιτέρω θετικών στοιχείων στην υπάρχουσα συνεργασία (Λαμπριανίδου, 2012).

Κάθε απόπειρα για αλλαγή, είναι μια γενναία επιλογή για τη μεταβολή μιας δυσλειτουργικής και συμπτωματικής κατάστασης. Η αλλαγή δεν αφορά μόνον τη συμπεριφορά του παιδιού, αλλά και των γονέων και της οικογένειας. Όταν οι γονείς αντιλαμβάνονται την επιβλαβή κατάσταση και αναζητούν την παρέμβαση του ειδικού, αναδεικνύουν ενδιαφέρον και μέριμνα για την ευημερία της οικογένειά τους. Οποιαδήποτε και αν είναι η μορφή της παρέμβασης, είτε έχει ατομικό ή ομαδικό περιεχόμενο, θεραπευτικό ή εκπαιδευτικό χαρακτήρα, η ευρύτερη αξία είναι κοινή, η ανάγκη για αλλαγή και η επαναφορά της οικογενειακής λειτουργικότητας. Για την εκκίνηση της συνεργασίας, είναι σημαντικό τα αμφότερα άτομα να επικεντρώνονται στον αρχικό αυτό σκοπό και να εξακολουθούν διαρκώς να ενδιαφέρονται για την υλοποίησή του.

Μέρος Β: ΈΡΕΥΝΑ

Κεφάλαιο 6^ο : Μεθοδολογία της έρευνας

Έπειτα από εκτενή μελέτη της βιβλιογραφίας, προέκυψαν δεδομένα που αφορούν την επίδραση της οικογένειας στην προσωπικότητα του παιδιού. Τα στοιχεία αποδεικνύουν την σχέση ανάμεσα στην συμπεριφορά του γονέα και την αντίδραση του παιδιού. Την σύγχρονη εποχή, σημειώθηκαν μεγάλες αλλαγές στους θεσμούς και τις αξίες της εκάστοτε κοινωνίας. Ο θεσμός στον οποίο παρατηρήθηκαν σημαντικές τροποποιήσεις, ήταν της οικογένειας. Η οικογένεια έχει γίνει αντικείμενο μελέτης για τη πληθώρα των ερευνητικών κλάδων, τα δεδομένα για τη διαπαιδαγώγηση του παιδιού έχουν πολλαπλασιαστεί, ενώ κάθε μελετητής προσφέρει μια ξεχωριστή οπτική στο αντικείμενο της αγωγής των παιδιών. Ο κάθε γονέας έχει τη δυνατότητα να εφαρμόσει με έναν μοναδικό τρόπο το ρόλο του και να συμβάλει στην οικοδόμηση μιας υγιούς προσωπικότητας.

Η κατανόηση του ρόλου του κάθε γονέα και η συσχέτιση που έχει με την προσωπικότητα του παιδιού, είναι ένα ζήτημα που θα αναλυθεί εκτενώς με την παρούσα έρευνα. Για την απεικόνιση των παραπάνω θεμάτων, θα πραγματοποιηθεί μια έρευνα που θα παριστά την εικόνα της σύγχρονης μορφής διαπαιδαγώγησης των νέων.

6.1 Σκοπός και στόχοι της έρευνας

Όπως προαναφέρθηκε, ο κύριος σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση του βαθμού με τον οποίο η οικογένεια επιδρά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Οι στόχοι που περιλαμβάνει η έρευνα είναι, η αναζήτηση του τρόπου διαπαιδαγώγησης, του βαθμού επίδρασης της συμπεριφοράς των γονέων σε συσχέτιση με τη συμπεριφορά των παιδιών και η ποιότητα της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. Για να μελετηθεί η απόλυτη επίδραση του γονικού περιβάλλοντος, χρησιμοποιήθηκαν γονείς με παιδιά ηλικίας 3-6ετών. Με αυτό τον τρόπο δεν εμπλέκεται η επίδραση του σχολικού και εξωτερικού περιβάλλοντος, ενώ απεικονίζεται η σημασία του γονικού ρόλου και της οικογένειας.

6.2 Ερευνητικά ερωτήματα

Για την κατηγοριοποίηση των ευρημάτων που αναζητούνται, ορίστηκαν ορισμένα ερωτήματα ως προς το ευρύτερο θέμα μελέτης.

Αρχικά ποίο είναι το προφίλ του γονέα; Σε αυτή την κατηγορία περιλαμβάνονται γενικά στοιχεία όπως δημογραφικά στοιχεία (π.χ. εργασία), η ευρύτερη συμπεριφορά απέναντι στο παιδί, ο τρόπος διαπαιδαγώγησης, η διαμόρφωση ορίων και ο βαθμός συναναστροφής με το παιδί. Είναι αξιόλογο παρατήρησης οι τυχόν διαφοροποιήσεις, που είναι πιθανό να παρατηρηθούν, ανάμεσα στο ρόλο της μητέρας και του πατέρα. Πιο αναλυτικά θα διερευνηθεί με κύριο άξονα το φύλο, ο τρόπος που αξιολογείται η εκάστοτε συμπεριφορά του πατέρα και της μητέρας.

Το επόμενο ερώτημα είναι πως αξιολογείται η σύνθεση της συμπεριφοράς του παιδιού; Σε αυτό το σημείο τέθηκαν θέματα όπως, στάση του παιδιού, σχέση με το εξωτερικό περιβάλλον και σχέση με τους γονείς. Τα παραπάνω ζητήματα τέθηκαν υπό τον άξονα της παρουσίας του γονέα. Πιο συγκεκριμένα το αντίκτυπο που έχει ο χρόνος που αφιερώνει ο γονέας, στην εμφάνιση της εκάστοτε συμπεριφοράς του παιδιού.

Το τελικό ερώτημα είναι: Υπάρχει κάποια εξωτερική πηγή από την οποία αντλούνται πληροφορίες σχετικά με τη αγωγή των παιδιών; Σε αυτή την ενότητα διερευνούνται οι εναλλακτικές πηγές συμβουλών και ενημέρωσης που είναι πιθανό να χρησιμοποιήσει ο γονέας σχετικά με την εκπλήρωση του ρόλου του. Η κατηγορία αυτή τέθηκε, ώστε να ερευνηθεί η ποιότητα της ενημέρωσης που δέχονται οι γονείς και το ενδιαφέρον για εκτενή μελέτη του αντικειμένου.

6.3 Δείγμα

Το δείγμα το οποίο χρησιμοποιήθηκε απαρτίζεται από γονείς με παιδιά ηλικίας 3 έως 6 ετών. Πραγματοποιήθηκε μια, μη πιθανοτική δειγματοληψία βασισμένη σε διαθέσιμα υποκείμενα. Επί του πρακτέου, αυτό σημαίνει ότι ο πληθυσμός ο οποίος χρησιμοποιήθηκε ορίστηκε με άξονα τους γονείς που θα παραβρεθούν σε συγκεκριμένους παιδικούς σταθμούς, σε προκαθορισμένο διάστημα χρόνου. Τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν σε τρεις παιδικούς σταθμούς στον Α, τον Ι και τον Η και δόθηκαν κατά προσέγγιση 25 ερωτηματολόγια έκαστος. Συνολικά μοιράστηκαν 75 ερωτηματολόγια και η έρευνα διήρκησε 2 εβδομάδες από 1 Ιουλίου έως 15 Ιουλίου. Τα στοιχεία των συμμετεχόντων παρέμειναν απόρρητα, ενώ διατηρήθηκαν οι αρχές της ανωνυμίας, εχεμύθειας και εμπιστευτικότητας σχετικά με τις απαντήσεις τους.

6.4: Υποθέσεις της έρευνας

Πριν την διεξαγωγή της έρευνας τέθηκαν κάποιες εικασίες σχετικά με τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Αρχικά θεωρείται ότι οι γονείς ενδιαφέρονται για την οριοθέτηση και εδραιώνουν μια μορφή πειθαρχίας που ενισχύει ή απορρίπτει την εκάστοτε συμπεριφορά. Έπειτα είναι πιθανό να υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην συμπεριφορά των γονέων και την αντίδραση των παιδιών

Ολοκληρώνοντας είναι πιθανό η μορφή της οικογένειας να συνδέεται άμεσα με τον τρόπο διαπαιδαγώγησης, οριοθέτησης και πειθάρχησης του παιδιού. Σε αυτό το σημείο τίθεται η εξερεύνηση της έκφρασης των συναισθημάτων της αγάπης και στοργής, με άξονα την κατηγορία της οικογένειας στην οποία είναι μέλος.

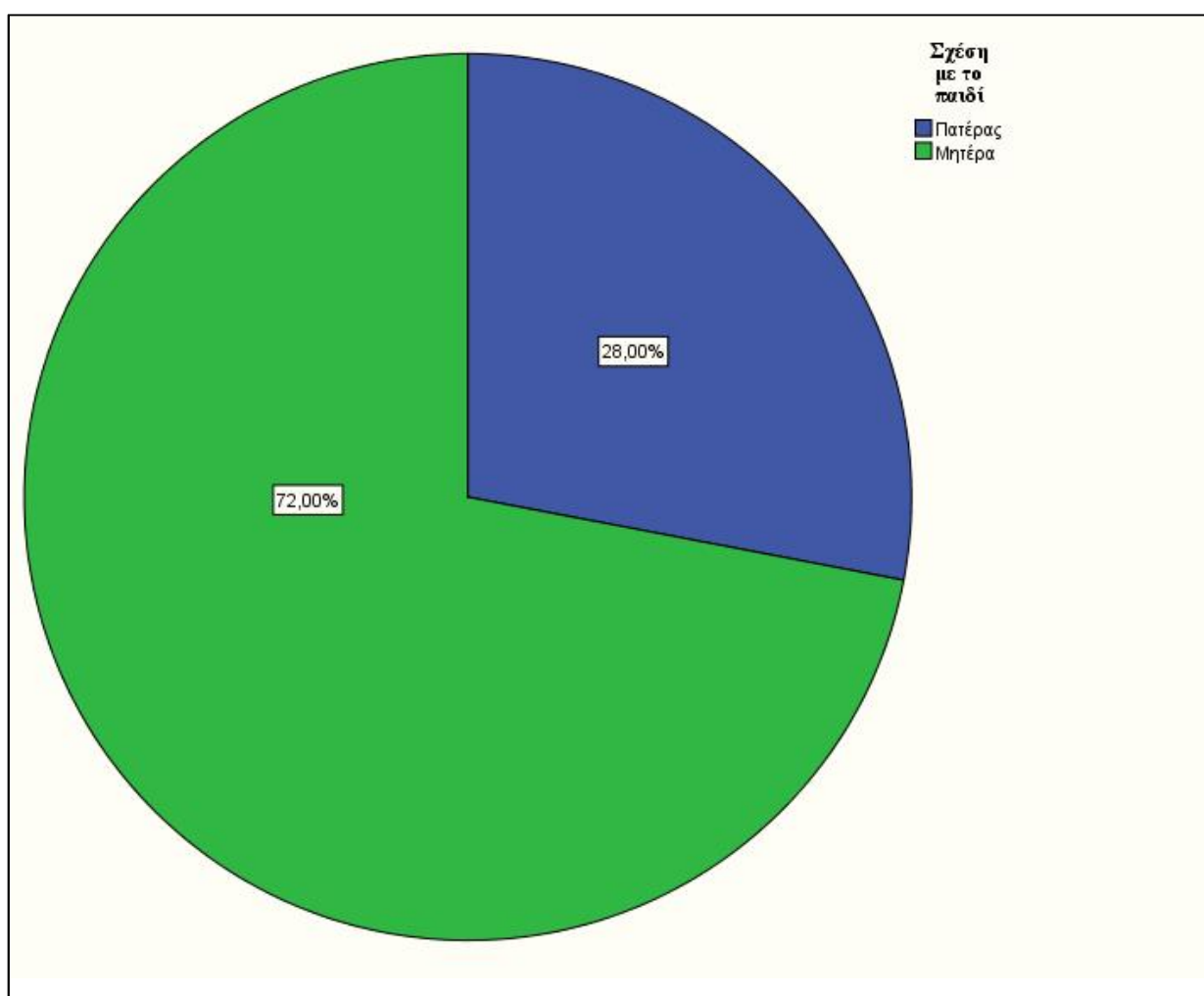
6.5: Ανάλυση δεδομένων της έρευνας

Έπειτα από τη συγκέντρωση και κατηγοριοποίηση των συλλεγόμενων ερωτηματολογίων, δρομολογήθηκε η ανάλυση των δεδομένων. Τα δεδομένα αναλύθηκαν με τη χρήση του SPSS, που είναι μια εφαρμογή στατιστικής ανάλυσης.

Τα δεδομένα κατηγοριοποιήθηκαν ανάλογα με τα ερευνητικά ερωτήματα που απαντούσαν.

6.5.1 Δεδομένα που απεικονίζουν τα χαρακτηριστικά του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε

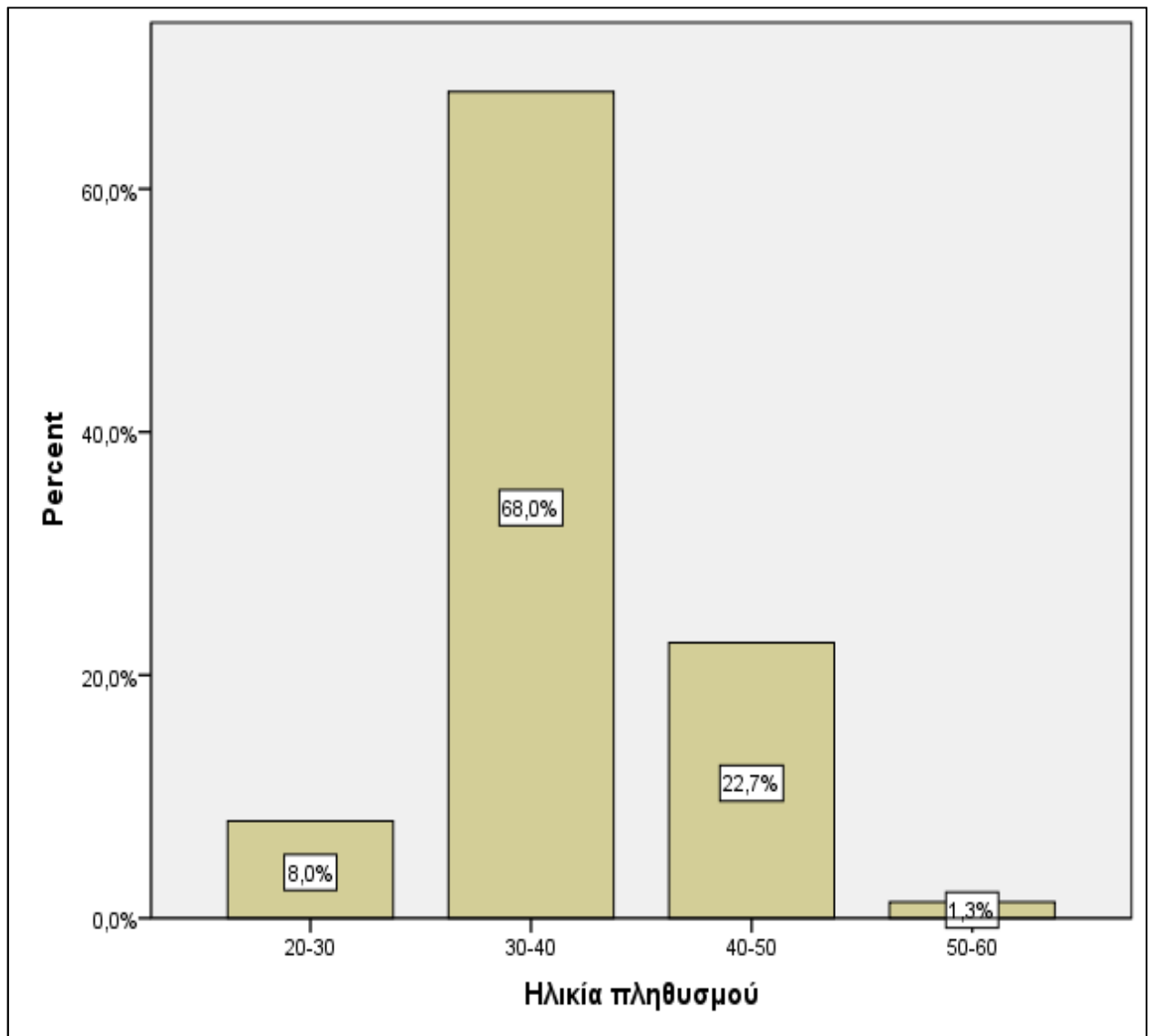
Αρχικά ως προς το φύλο, το 72% του δείγματος, συγκεκριμένα τα 51 από τα 75 άτομα, είναι μητέρες. Ενώ το υπόλοιπο 28% και τα 21 άτομα είναι οι πατέρες των παιδιών.

Γράφημα 1: Ποσοστιαία σύγκριση του φύλου των συμμετεχόντων της έρευνας

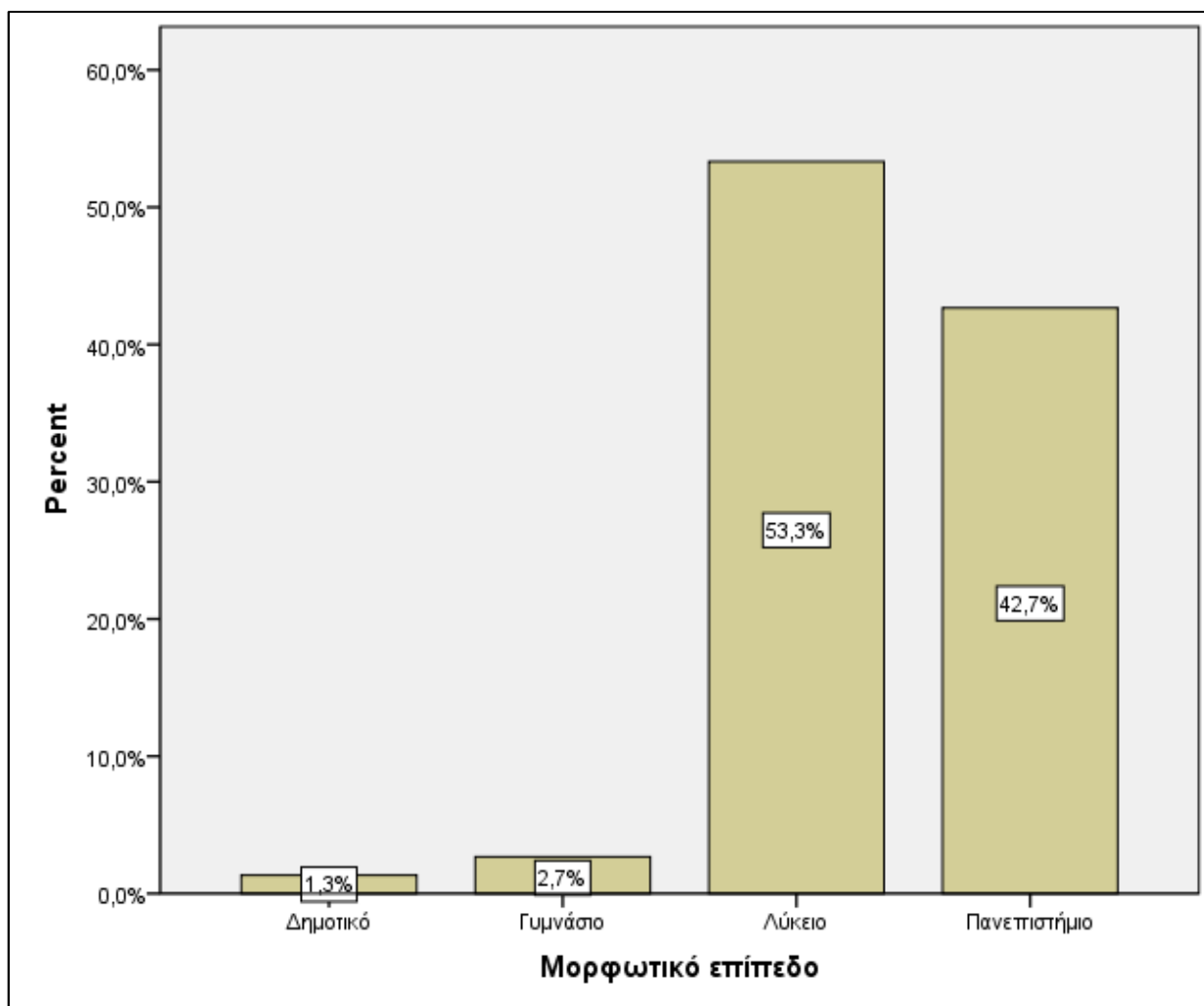

Έπειτα αναλύθηκαν τα δεδομένα που αφορούν, την ηλικία και την εκπαίδευση του δείγματος. Σχετικά με την ηλικία, τα δεδομένα ομαδοποιήθηκαν σε ηλικιακές κατηγορίες. Αυτό που προέκυψε είναι ότι το κύριο μέρος του δείγματος, απαρτίζεται από γονείς ηλικίας 30-40 ετών (68%). Ενώ οι ηλικίες 20-30 αντιπροσωπεύονται με ποσοστό 8% και οι ηλικίες 50-60 με ποσοστό 1,3%. Στοιχείο που παρουσιάζει την μέση ηλικία των γονέων με παιδιά προσχολικής ηλικίας.

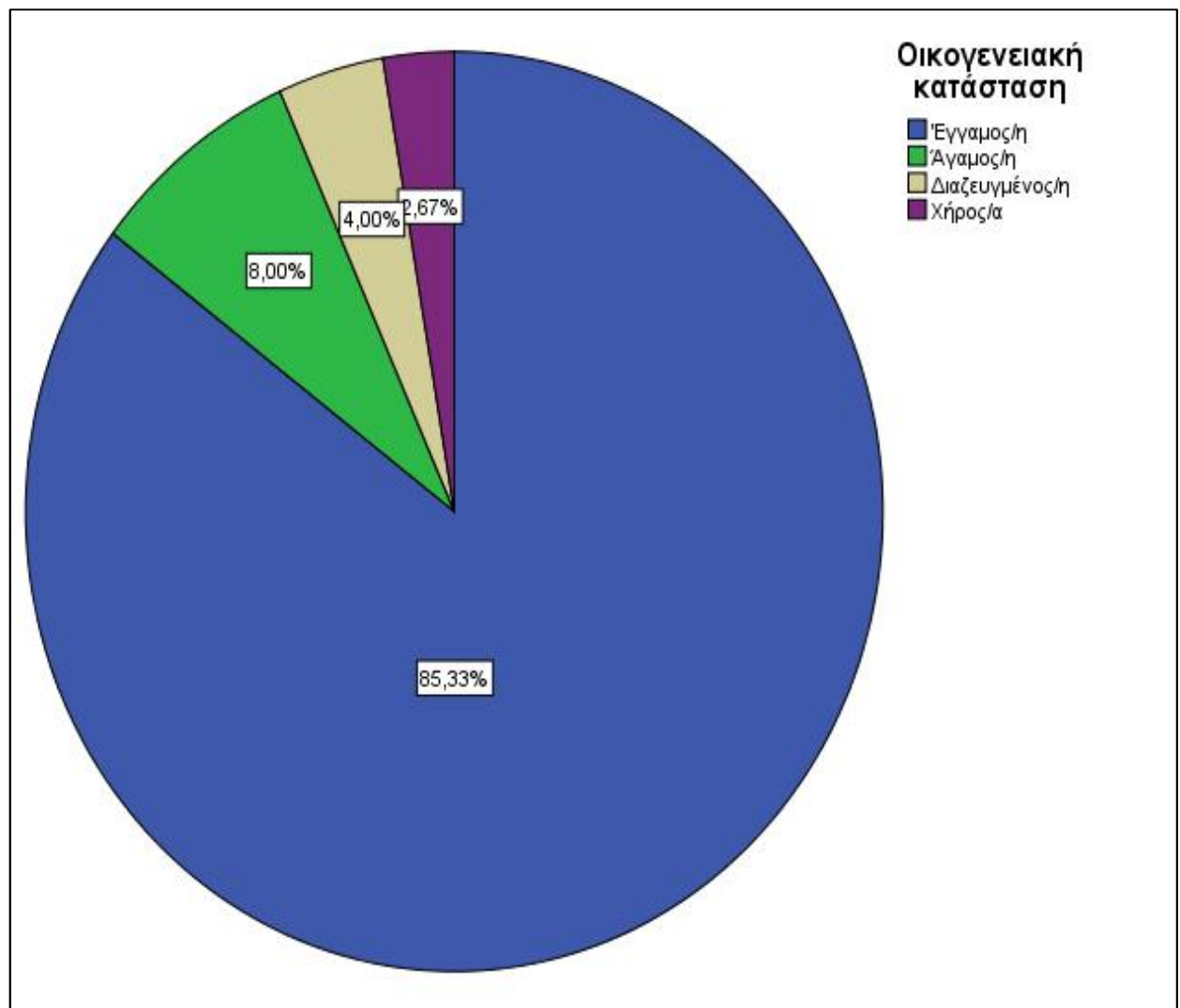
Γράφημα 2: Η ηλικιακή κατηγοριοποίηση του δείγματος

Ακόμη σχετικά με την εκπαίδευση του μελετώμενου πληθυσμού προέκυψε ότι το 53,3% των ατόμων διαθέτουν δευτεροβάθμια γνωστική κατάρτιση, ενώ το 42,7% διαθέτει τριτοβάθμια. Τα ποσοστά στις βαθμίδες του Δημοτικού και Γυμνασίου ήταν όπως φαίνεται πολύ πιο μικρά σε σύγκριση με το υπόλοιπο δείγμα.

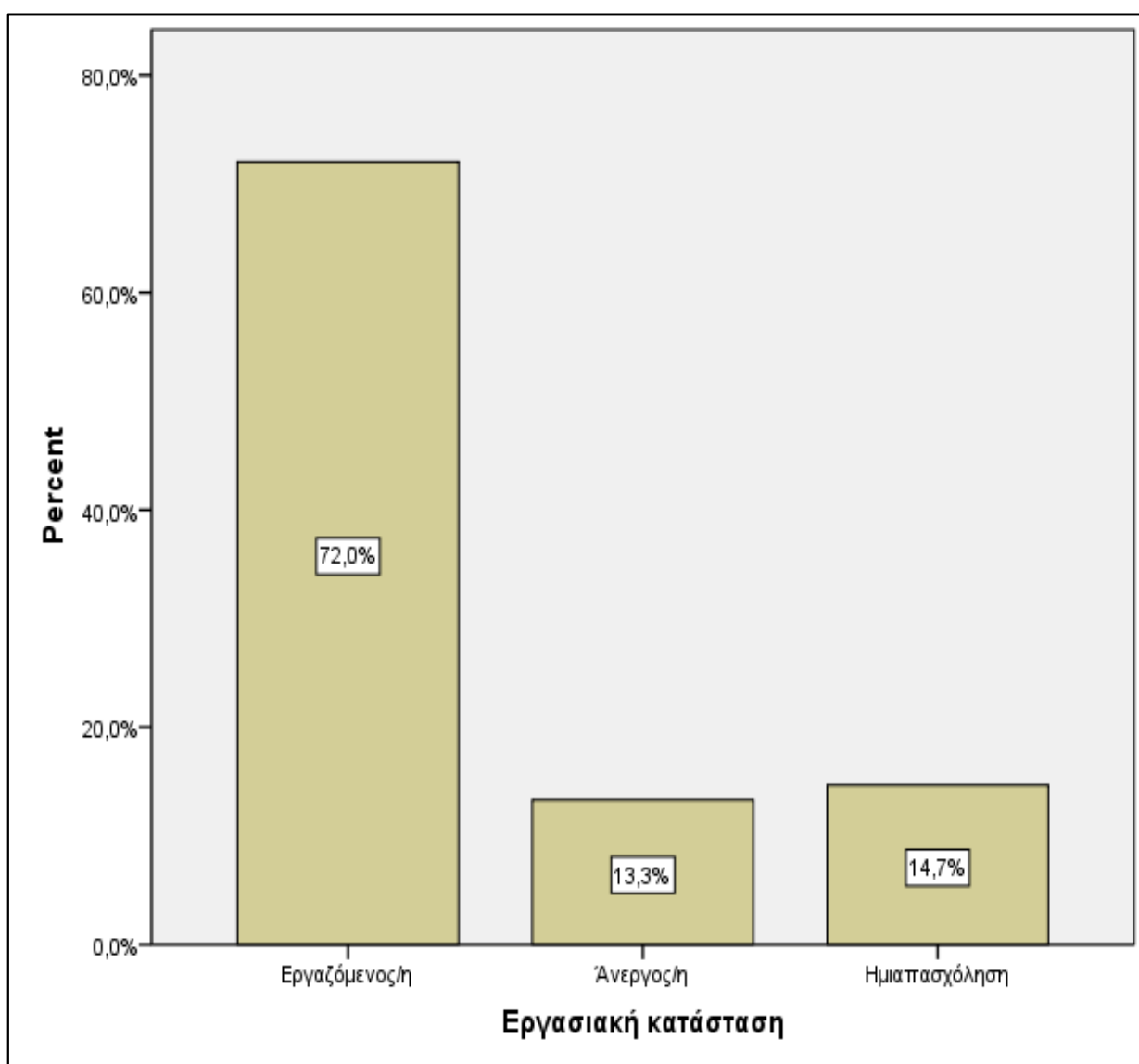
Γράφημα 3: Η μορφωτική κατάρτιση των συμμετεχόντων

Ακολούθησε η ανάλυση και αποτύπωση της οικογενειακής κατάστασης, όπου τέθηκαν οι επιλογές που αντικατοπτρίζουν περισσότερο την σχέση ανάμεσα στους γονείς. Όπως διαπιστώθηκε το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος, αποτελείται από γονείς που είναι παντρεμένοι (85,3%). Αυτό οδηγεί στην απόρριψη της πιθανότητας της επίδρασης της ενδοοικογενειακής αστάθειας στο ψυχισμό του παιδιού, για την παροντική έρευνα.

Γράφημα 4: Η οικογενειακή κατάσταση των συμμετεχόντων της έρευνας

Στη συνέχεια ακολούθησε η εργασιακή κατάσταση όπως παρουσιάστηκε στο δείγμα των γονέων. Με τα δεδομένα που προέκυψαν, το κύριο μέρος του πληθυσμού αποτελείται από γονείς που εργάζονται (72%). Ενώ τα ποσοστά της ανεργίας, στην συγκεκριμένη ομάδα, είναι κατά πολύ χαμηλότερα, συγκεκριμένα μόνον το 13,3%. Αυτό το δεδομένο, οδηγεί στην απόρριψη της περίπτωσης της μελέτης της επίδρασης της εργασιακής αστάθειας, στην ποιότητα της διαπαιδαγώγησης.

Γράφημα 5: Η παρουσίαση της εργασιακής απασχόλησης των ερωτώμενων

6.5.2 Δεδομένα που συνθέτουν την απάντηση για το πρώτο ερευνητικό ερώτημα

Έχοντας ορίσει τα κύρια χαρακτηριστικά του δείγματος που χρησιμοποιήθηκε, το επόμενο βήμα αφορά την αξιολόγηση των δεδομένων σχετικά με τα αναζητούμενα στοιχεία. Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, αφορούσε τον τρόπο με τον οποίο συμβάλει το φύλο (πατέρας- μητέρα), στην εμφάνιση ορισμένων χαρακτηριστικών στο γονικό ρόλο. Για να διερευνηθεί αυτό, τέθηκαν ορισμένα ερωτήματα, που θα αναλυθούν με άξονα το φύλο.

Η πρώτη ερώτηση αφορά, κατά πόσο ο ερωτώμενος και η/ο σύντροφός του/της, συζητούν θέματα που αφορά την πειθαρχία του παιδιού. Για την ανάλυση της αναφερόμενης παραμέτρου, έγινε συσχέτιση με το φύλο για να ερευνηθούν τυχόν διαφορές στις απαντήσεις. Όπως βλέπουμε οι απαντήσεις δεν έχουν μεγάλες διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα δύο φύλα. Πιο αναλυτικά περίπου το 57% των απαντήσεων των πατέρων έχει κλίση προς την απάντηση «Πάρα Πολύ». Αντίστοιχα για τις μητέρες το 50% απάντησε «Πάρα πολύ».

		Ερώτηση 1			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Σχέση με το παιδί	Πατέρας	12	9	0	21
	Μητέρα	27	23	4	54
Σύνολο		39	32	4	75

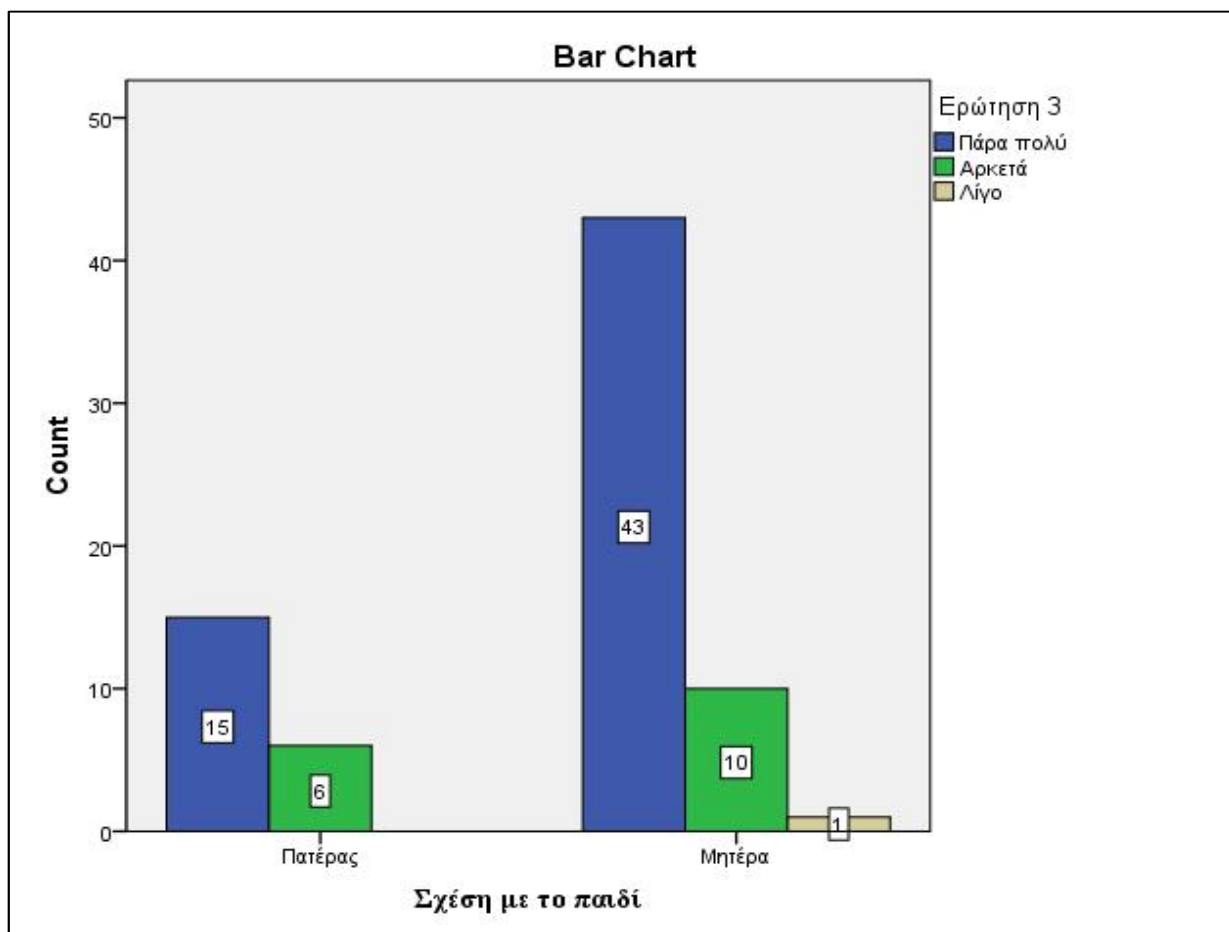
Πίνακας 1: Συσχέτιση ανάμεσα στο φύλο και στο χρόνο που αφιερώνουν για να συζητήσουν για θέματα οριοθέτησης του παιδιού τους.

Η επόμενη ερώτηση αφορά την ενασχόληση του γονέα με την κάλυψη των προσωπικών αναγκών του παιδιού. Πάλι με άξονα το φύλο, παρατηρήθηκε μια διαφορά στις απαντήσεις, καθώς η μητέρα ασχολείται σε μεγάλο βαθμό με την κάλυψη ενώ δεν υπάρχει η απάντηση λίγο. Συγκεκριμένα η συντριπτική πλειοψηφία, του ύψους 81,48%, απάντησε «πάρα πολύ». Ο πατέρας παρουσιάζει μεγαλύτερη ποικιλία στις απαντήσεις και πάλι όμως το μεγαλύτερο ποσοστό ύψους 57,14%, απάντησε «Πάρα πολύ». Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι κανένα από τα άτομα απάντησε καθόλου.

		Ερώτηση 2			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Σχέση με το παιδί	Πατέρας	12	7	2	21
	Μητέρα	44	10	0	54
Σύνολο		56	17	2	75

Πίνακας 2: Συσχέτιση ανάμεσα στο φύλο και στη μέριμνα για την κάλυψη των προσωπικών αναγκών του παιδιού.

Η επόμενη ερώτηση αφορά την έκφραση στοργής προς το παιδί. Όπως έχει αναφερθεί στη βιβλιογραφική ανασκόπηση, είναι πολύ σημαντική έκφραση αγάπης και θετικών συναισθημάτων προς το παιδί. Καθώς συμβάλουν στην σύνθεση δυναμικής σχέσης αλλά και ενισχύουν την δημιουργική και ποιοτική διεύρυνση του ψυχισμού του παιδιού. Σύμφωνα με τα δεδομένα οι αναλογίες είναι παρόμοιες, σε αντιστοιχία με τον δείγμα. Όπως παρατηρήθηκε το 71,42% για τους πατέρες και το 79,62% για τις μητέρες, απάντησαν «πάρα πολύ».

Διάγραμμα 1: Συσχέτιση του φύλου των γονέων με την έκφραση αγάπης και θετικών συναισθημάτων προς το παιδί.

Ακολούθησε το ερώτημα σχετικά με την έκφραση συναισθημάτων από την πλευρά των γονέων, μπροστά στα παιδιά τους. Τα συναισθήματα συγκεκριμενοποιήθηκαν σε θυμός, στεναχώρια και άγχος. Η αιτία της παρουσίασης των δεδομένων αυτών, οφείλεται στη διερεύνηση της ουσιαστικής ανοιχτής επικοινωνίας ανάμεσα σε παιδιά και γονείς. Υπάρχει μια διαφορούμενη άποψη σχετικά με την παραπάνω κατάσταση, από τη μία πλευρά δημιουργείται ένα κλίμα ασφαλής έκφρασης οποιασδήποτε αισθήματος και ενισχύεται η προβολή όλων των συναισθηματικών ειδών. Από την άλλη πλευρά θεωρείται πως απομυθοποιείται η εικόνα του γονέα και δημιουργείται ένα κλίμα έντασης στην οικογένεια. Πρακτικά τα δεδομένα της έρευνας αποδεικνύουν την επικράτηση της τελευταίας άποψης, καθώς φαίνεται ότι η επικρατέστερη απάντηση και στα δύο φύλα είναι ο άξονας με κλίμακα Λίγο. Οι πατέρες με ποσοστό 38,09% και οι μητέρες με ποσοστό 38,88% τοποθετήθηκαν στην απάντηση «Λίγο». Ακόμη τα ποσοστά 28,57% και 24,07% για πατέρες και μητέρες αντίστοιχα, δήλωσαν «Πάρα πολύ». Το συμπέρασμα που διαμορφώθηκε είναι ότι οι γονείς αποφεύγουν να εκφράζουν αρνητικά συναισθήματα, ενώ είναι παρόν το παιδί τους.

		Ερώτηση 4				Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Σχέση με το παιδί	Πατέρας	6	7	8	0	21
	Μητέρα	13	19	21	1	54
Σύνολο		19	26	29	1	75

Πίνακας 4: Συσχέτιση ανάμεσα σε φύλο και εκδήλωσης αρνητικών συναισθημάτων, ενώ είναι παρόν το παιδί.

Στη συνέχεια μελετήθηκε η ενότητα της οριοθέτησης, πιο συγκεκριμένα εάν έχουν οριστεί συγκεκριμένοι κανόνες και όρια προς το παιδί. Αυτή η κατηγορία αναδεικνύει σημαντικά δεδομένα, σχετικά με την ποιότητα της διαπαιδαγώγησης που προσφέρεται. Η δημιουργία σταθερών κανόνων και ορίων συμπεριφοράς, συμβάλουν στην θεμελίωση ενός θετικού προτύπου, σύμφωνα με το οποίο σταδιακά το παιδί κατανοεί και σέβεται. Στην έρευνα παρατηρήθηκαν σημαντικά ποσοστά και στα δύο φύλα σχετικά με το βαθμό οριοθέτησης. Οι πατέρες με ποσοστό 61,9% και για τις μητέρες με ποσοστό 70,4% , δηλώσαν «Αρκετά». Όπως φαίνεται και τα δυο φύλα προσπαθούν να δημιουργήσουν τις προδιαγραφές για τη συμπεριφορά του παιδιού τους.

		Ερώτηση 5			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Σχέση με το παιδί	Πατέρας	4	13	4	21
	Μητέρα	16	38	0	54
Σύνολο		20	51	4	75

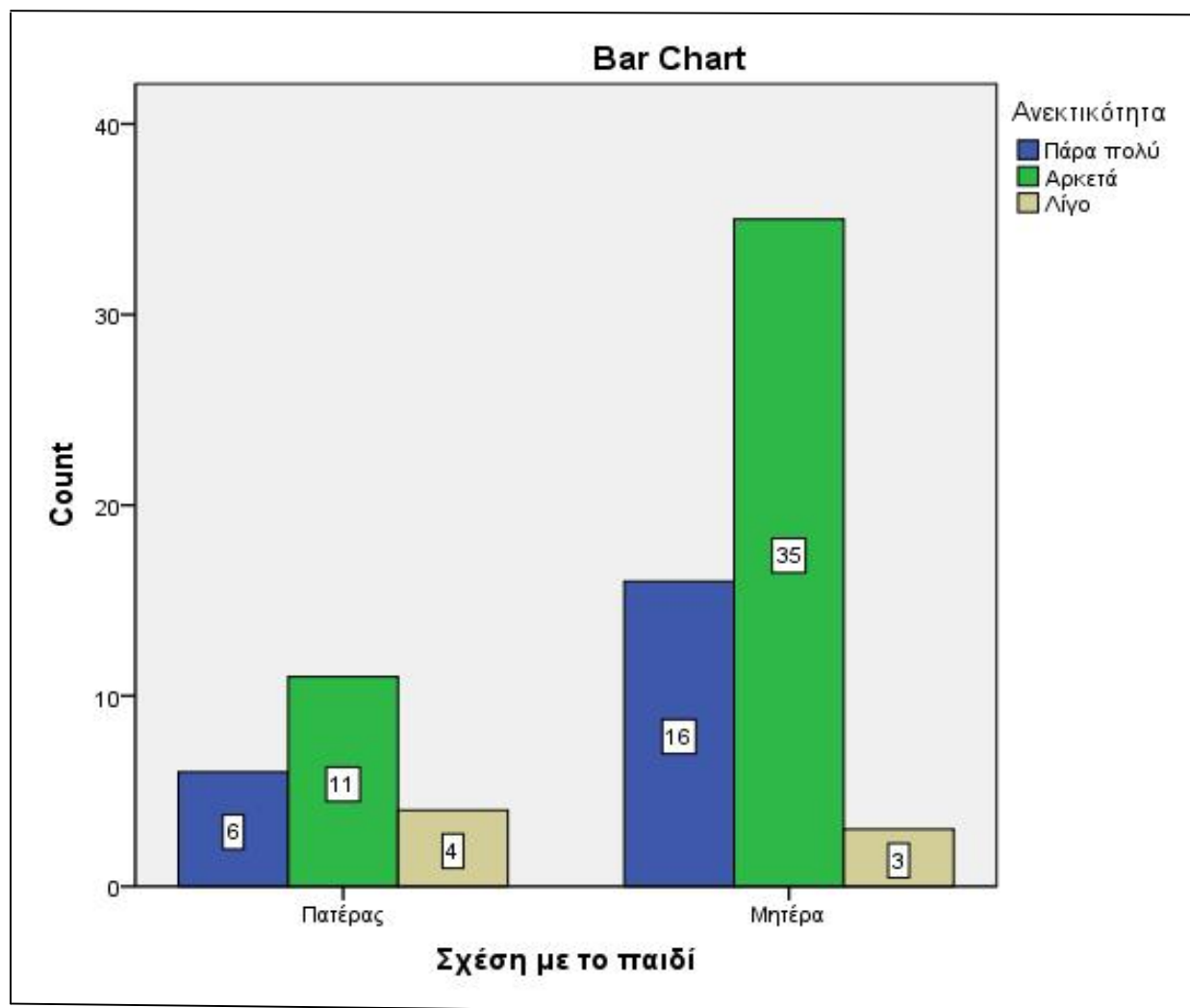
Πίνακας 5: Συσχέτιση ανάμεσα σε φύλο για την οριοθέτηση και τους κανόνες των γονέων.

Με την παραπάνω διαπίστωση συνδέεται και η επόμενη μεταβλητή μελέτης. Η μετέπειτα ερώτηση αφορά την ενεργή συμμετοχή στην πειθαρχία και συμμόρφωση του παιδιού, με κέντρο δράσης τους κανόνες που έχουν διαμορφωθεί. Με βάση τα δεδομένα παρατηρείται ότι, τα δύο φύλα ενδιαφέρονται για την πειθαρχία των παιδιών, με πιο έντονη ενασχόληση από την πλευρά της μητέρας. Όπως φαίνεται και στον πίνακα με μέτρο το «Πάρα πολύ» οι πατέρες με ποσοστό 38% και για τις μητέρες με ποσοστό 55% να μεριμνά για την ουσιαστική εφαρμογή της τιμωρίας, με κύριο εκπρόσωπο την μητέρα.

		Ερώτηση 6				Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Σχέση με το παιδί	Πατέρας	8	8	5	0	21
	Μητέρα	30	18	5	1	54
Total		38	26	10	1	75

Πίνακας 6: Συσχέτιση ανάμεσα σε φύλο σχετικά με την ενεργή συμμετοχή στην πειθαρχία και συμμόρφωση προς το παιδί.

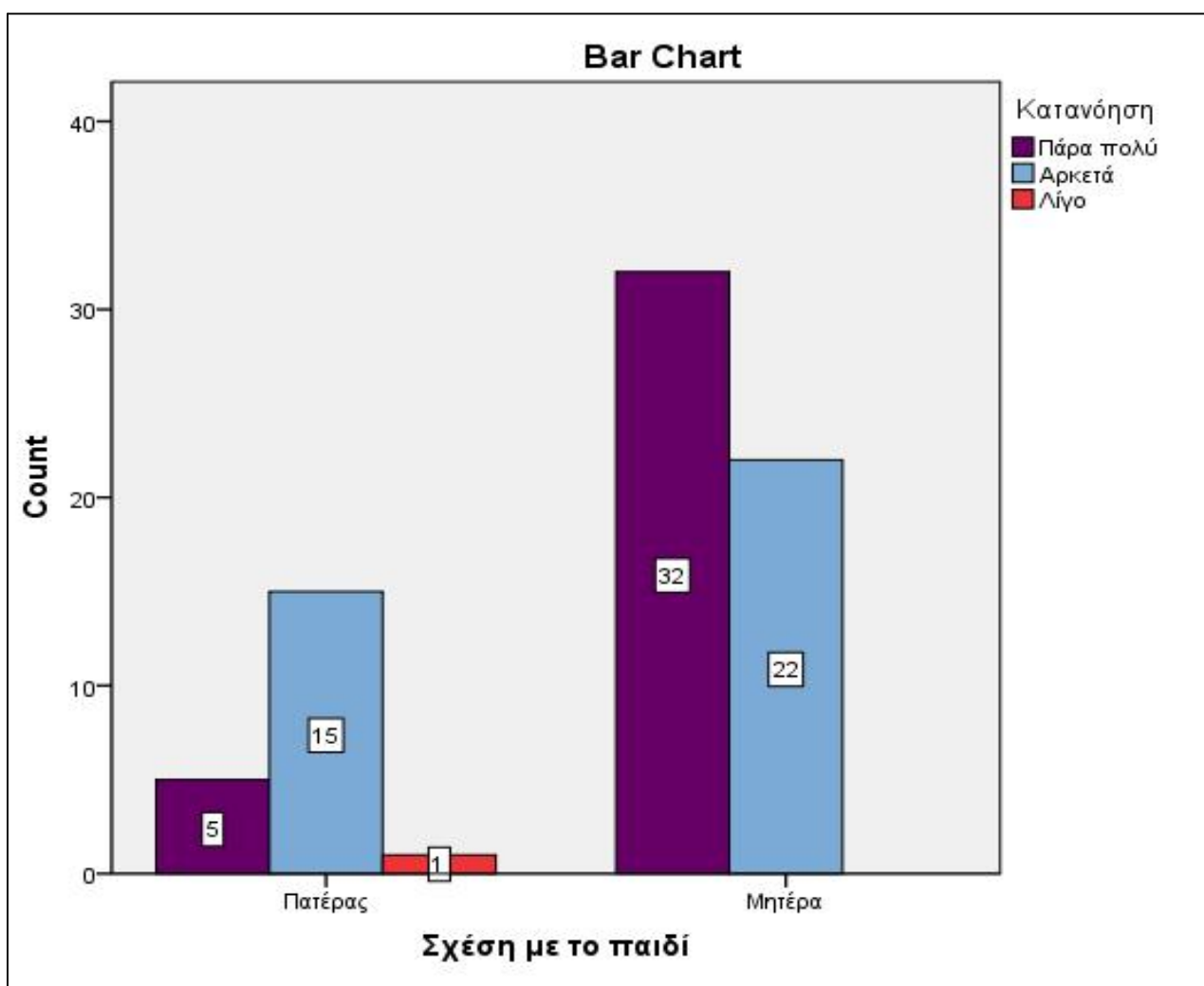
Η ακολουθούσα ερευνητική μεταβλητή, αφορά την διαβάθμιση ορισμένων χαρακτηριστικών που διαθέτει αντίστοιχα το κάθε φύλο. Σε αυτό το σημείο οι ερωτώμενοι κλήθηκαν να αναγνωρίσουν τα αναφερόμενα χαρακτηριστικά και να αξιολογήσουν το βαθμό στον οποίο αντιπροσωπεύουν το ρόλο τους ως γονείς. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν ποικίλουν για κάθε χαρακτηριστικό.

Διάγραμμα 2: Συσχέτιση του φύλου του γονέα σχετικά με την ανεκτικότητα που δείχνουν ως προς το παιδί.

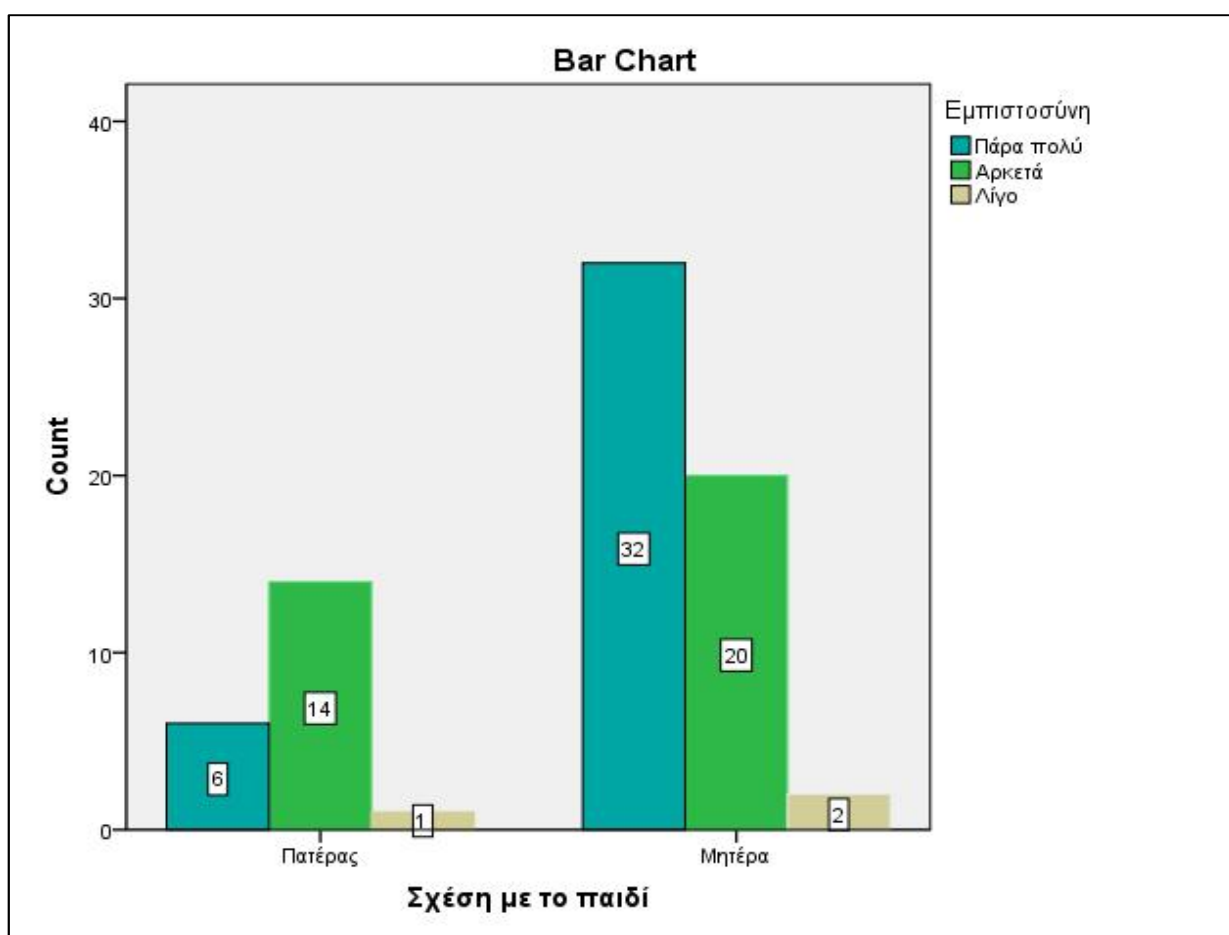
Στο διάγραμμα παραπάνω διακρίνονται σημαντικά ποσοστά εμφάνισης ανεκτικότητας και στα δύο φύλα. Για τους πατέρες με ποσοστό 52.3% , και για τις μητέρες με 64,8% που απάντησαν «Αρκετά». Ενώ κανένα από τα άτομα δεν αρνήθηκε την παρουσία για το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό.

Το επόμενο χαρακτηριστικό της κατανόησης, εμφανίζεται σε μεγαλύτερο, συγκριτικά, βαθμό στις μητέρες σε ποσοστό 59,2%. Όπου ο βαθμός εμφάνισης είναι κυρίως «Πάρα Πολύ» αλλά και απουσιάζουν οι ετικέτες «Λίγο» και «Καθόλου». Σε αντίθεση με του πατέρες όπου επέλεξαν περισσότερο την κατηγορία «Αρκετά» με ποσοστό 71.4%.

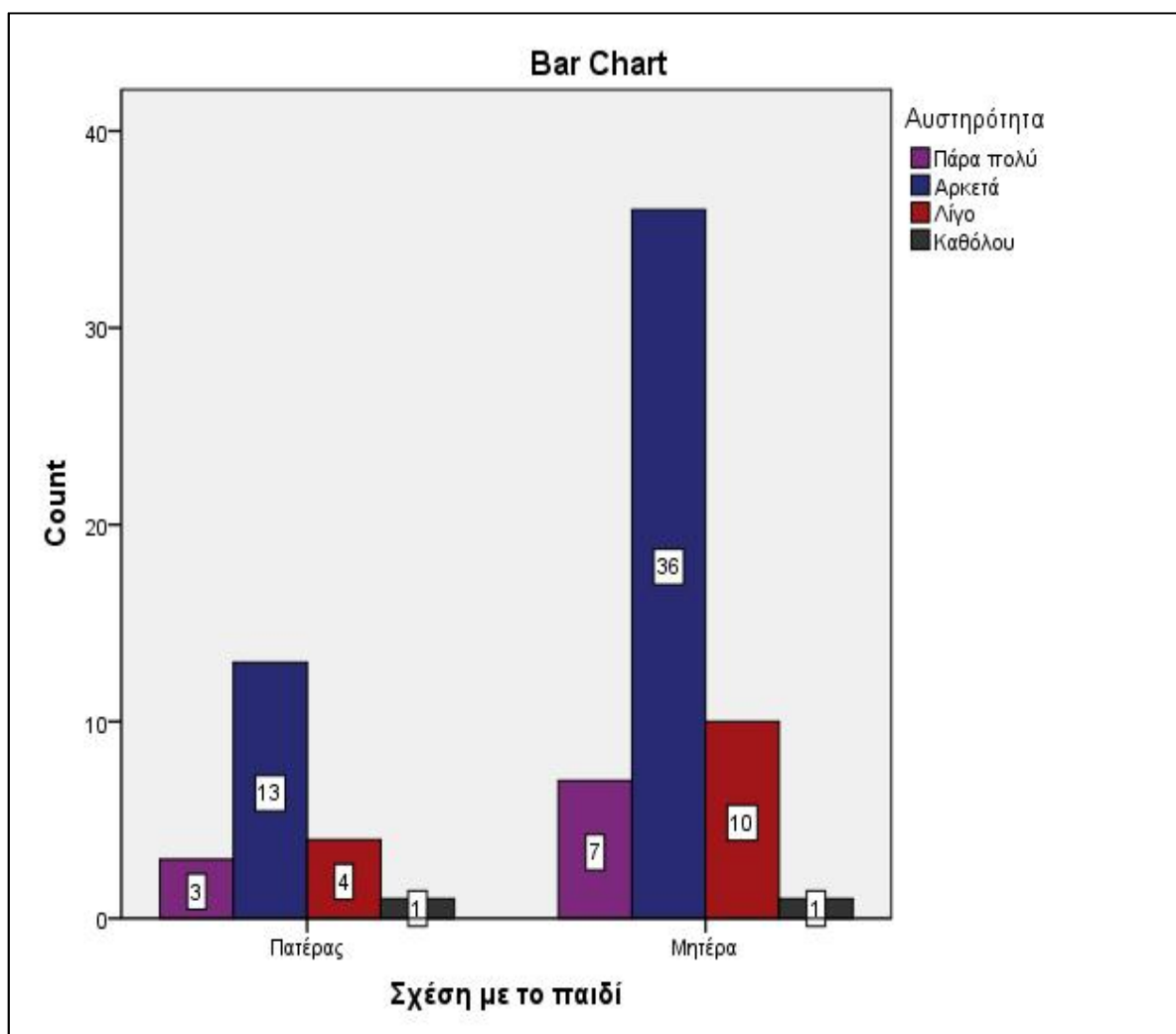

Διάγραμμα 3: Συσχέτιση του φύλου του γονέα σχετικά με την κατανόηση που δείχνουν προς το παιδί.

Το επόμενο χαρακτηριστικό της εμπιστοσύνης παρουσιάζεται με μεγάλα ποσοστά και στα δύο φύλα. Ωστόσο είναι σημαντική αλλαγή ο βαθμός που θεωρούν ότι την εκφράζουν. Όπως παρουσιάζεται οι μητέρες επέλεξαν περισσότερο την επιλογή «Πάρα Πολύ», ενώ οι πατέρες την «Αρκετά». Με αυτό τον τρόπο προέκυψαν τα ποσοστά 59,2% και 28,6%, για μητέρες και πατέρες αντίστοιχα στην απάντηση «Πάρα Πολύ», ενώ για την απάντηση «Αρκετα», τα ποσοστά 37% και 66,6%, τοιουτοτρόπως.

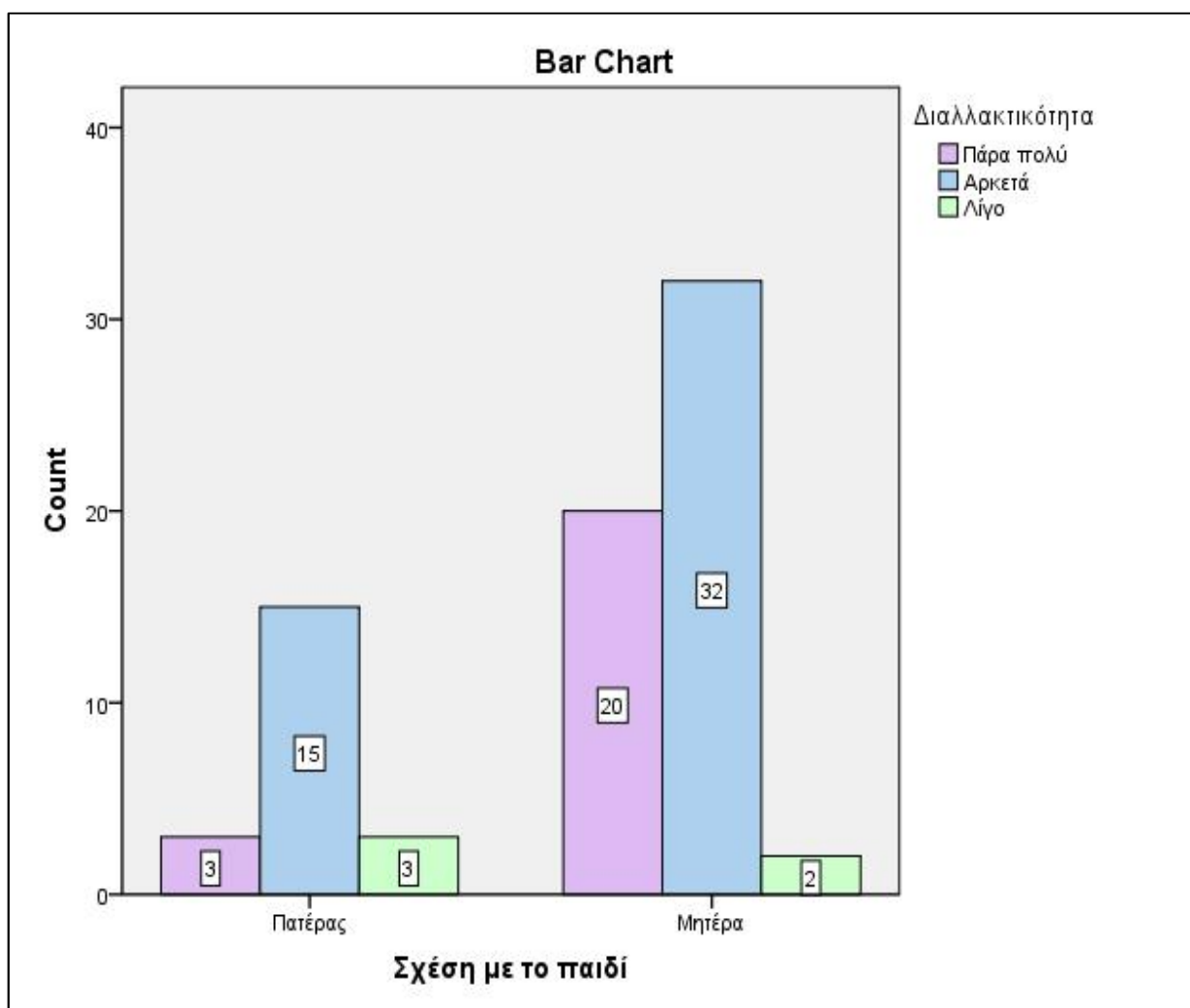
Διάγραμμα 4: Συσχέτιση του βαθμού έκφρασης εμπιστοσύνης προς το παιδί, με το φύλο του γονέα.

Διάγραμμα 5: Συσχέτιση βαθμού αυστηρότητας απέναντι στο παιδί, ανάλογα με το φύλο του γονέα.

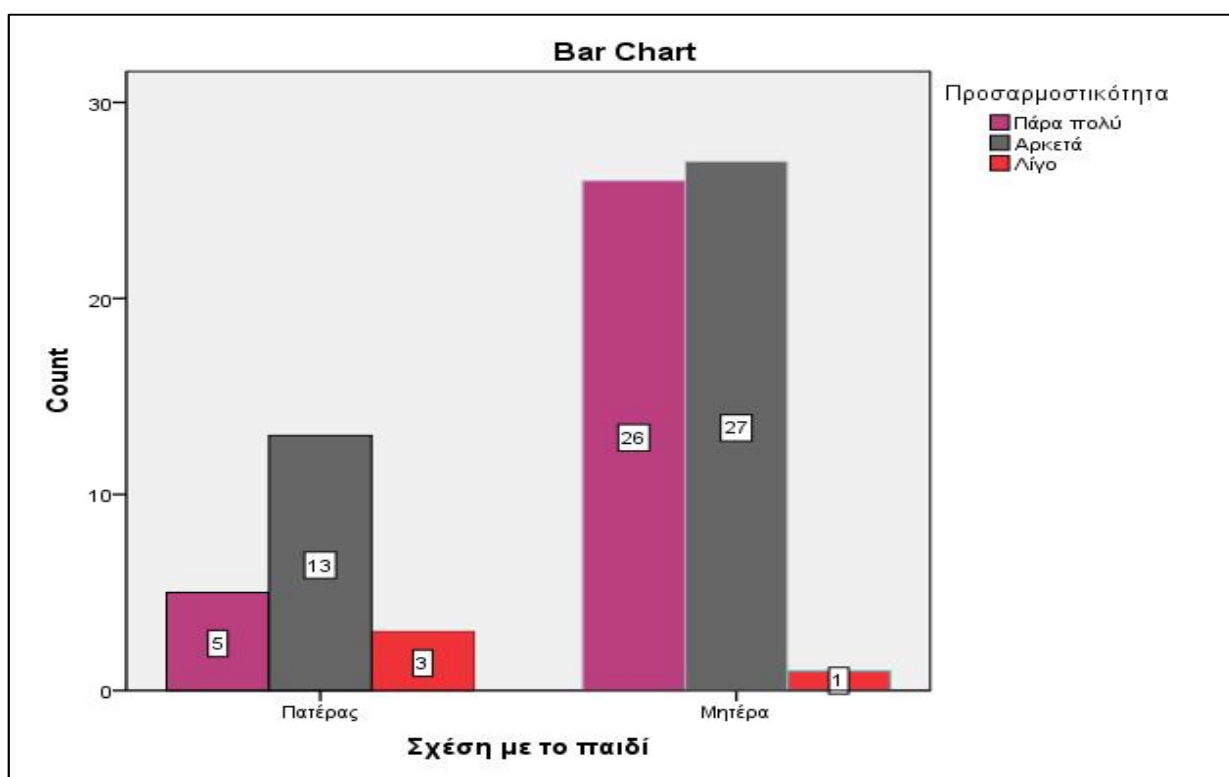
Το παραπάνω χαρακτηριστικό της αυστηρότητας, παρουσιάζεται τοιουτοτρόπως και στα δύο φύλα. Οι κυμάνσεις είναι ελάχιστες, ενώ φαίνονται ομοιότητες σε αντιστοιχία με τον αριθμό των συμμετεχόντων. Πιο αναλυτικά και οι δύο γονείς επέλεξαν την απάντηση «Αρκετά», για να περιγράψουν το προαναφερθέν χαρακτηριστικό. Οι πατέρες με ποσοστό 61,9% και οι μητέρες με ποσοστό 66,6%, επέλεξαν το συγκεκριμένο βαθμό αυστηρότητας. Αυτό θα μπορούσε να δηλώνει το γεγονός ότι αποφεύγουν να ασκούν ακραίες μορφές έκφρασης αυστηρότητας, που φαίνεται και από την αποφυγή της χρήσης της απάντησης «καθόλου».

Σχετικά με το στοιχείο της διαλλακτικότητας, υπάρχουν μικρές αλλαγές σε ένα μέρος των απαντήσεων. Πιο συγκεκριμένα για τους πατέρες με ποσοστό 71,4%, υπερίσχυσε η απάντηση πάρα πολύ, τοιουτοτρόπως για τις μητέρες με ποσοστό 59,3%. Όπως φαίνεται το θέμα της διαλλακτικότητας παρουσιάζει σε ένα βαθμό μια διάκριση καθώς ένα σημαντικό ποσοστό ύψους 37% για τις μητέρες, ανέφερε ότι εκφράζει «πάρα πολύ» διαλλακτικότητα.

Διάγραμμα 6: Συσχέτιση του φύλου του γονέα με το βαθμό διαλλακτικότητας που παρουσιάζει προς το παιδί του.

Το τελικό χαρακτηριστικό αναφοράς σχετικά με το γονικό τρόπο διαπαιδαγώγησης, αφορά την προσαρμοστικότητα και ευελιξία του γονέα. Σε αυτή την περίπτωση τα δεδομένα δεν έχουν μεγάλες αποκλείσεις στα δύο φύλα. Όπως παρατηρείται ο πατέρας με ποσοστό 61,9% επέλεξε την απάντηση «Αρκετά», ενώ οι απαντήσεις των μητέρων μοιράστηκαν ανάμεσα σε «πάρα πολύ» και «αρκετά». Το κύριο ποσοστό 50% των μητέρων επέλεξε την απάντηση «αρκετά». Σε κάθε περίπτωση ο βαθμός προσαρμοστικότητας φαίνεται να αξιολογείται με διαφορετικό τρόπο στα δύο φύλα.

Διάγραμμα 7: Συσχέτιση βαθμού προσαρμοστικότητας στις απαιτήσεις και ανάγκες του παιδιού, σε σχέση με το φύλο του γονέα.

Εφόσον κατεγράφησαν κάποια στοιχεία του ρόλου του γονέα και του βαθμού εμφάνισης, η επόμενη ερώτηση περιελάμβανε την εμπιστοσύνη που αισθάνεται ο κάθε γονέας στην ικανότητα διαπαιδαγώγησης των παιδιών του.

		Ερώτηση 8				Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Σχέση με το παιδί	Πατέρας	9	9	3	0	21
	Μητέρα	17	33	3	1	54
Σύνολο		26	42	6	1	75

Πίνακας 7: Αξιολόγηση βαθμού εμπιστοσύνης στις ικανότητές των συμμετεχόντων να ανταπεξέλθουν στην διαπαιδαγώγηση του παιδιού τους, ανάλογα με το φύλο τους

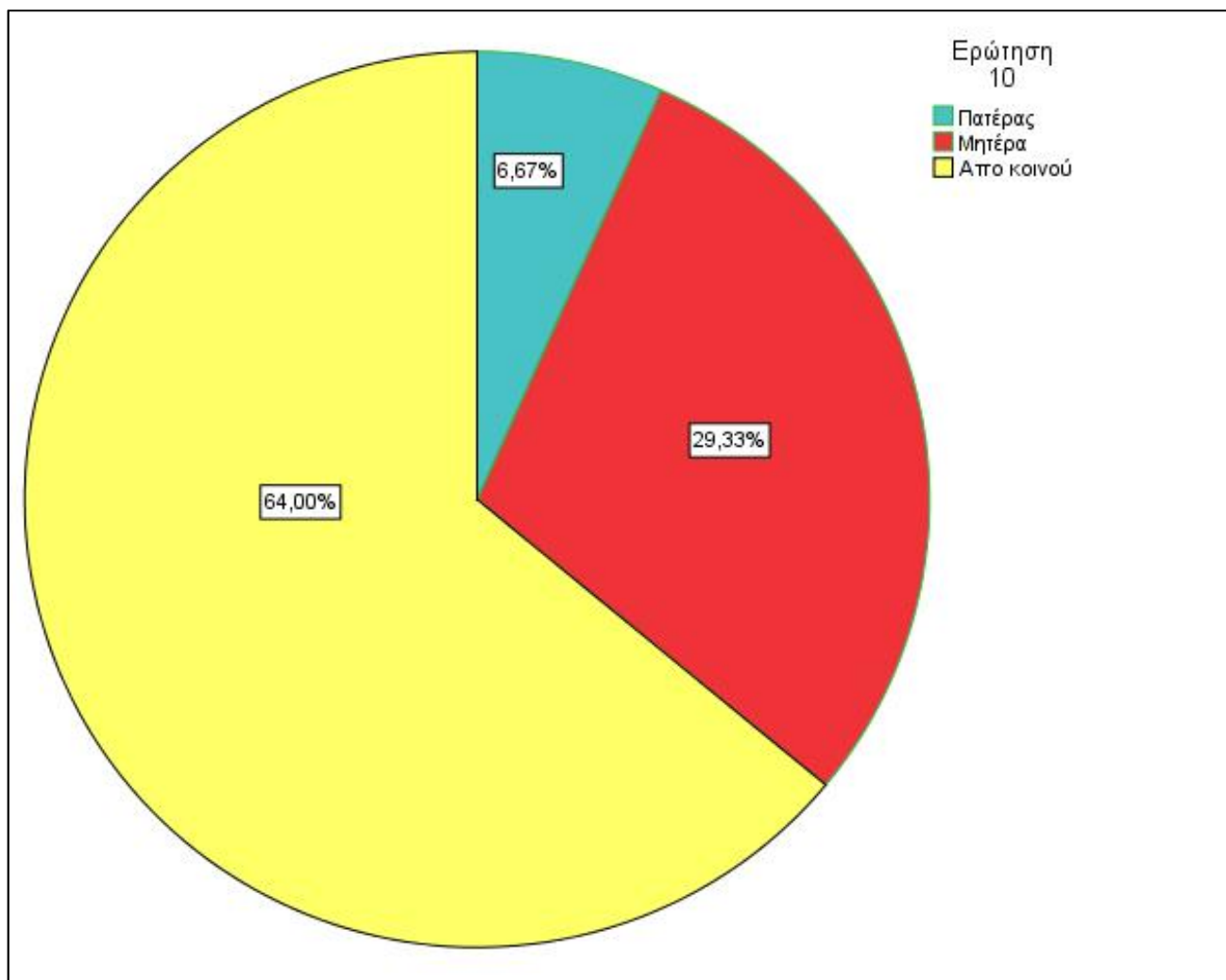
Στη συγκεκριμένη ερώτηση παρουσιάστηκαν σημαντικές αλλαγές ως προς τον βαθμό εμπιστοσύνης που αισθάνεται το κάθε φύλο. Για τις μητέρες κυριάρχησε η βαθμίδα του «Αρκετά» με ποσοστό 61%, ενώ για τους άνδρες δεν υπήρχε σαφές προβάδισμα κάποιας από τις κατηγορίες. Οι απαντήσεις των πατέρων παρουσιάζουν ίδιο βαθμό με ποσοστό 42,8% για τις επιλογές «Πάρα πολύ» και «Αρκετά». Θεωρητικά η μητέρα έχει μια πιο ξεκάθαρη εικόνα των απαιτήσεων και της ικανότητας να ανταπεξέλθει στο ρόλο της ως γονέας.

Για να συμπληρωθεί πλήρως η προαναφερόμενη μεταβλητή, ερωτήθηκε κατά πόσο αισθάνονται άνεση οι γονείς με τον ρόλο τους. Στη συγκεκριμένη κατηγορία και στις δύο περιπτώσεις, η κυρίαρχη απάντηση ήταν «Πάρα πολύ», με ποσοστά 65% για τους πατέρες και 62,3% για τις μητέρες. Σημαντικό δεδομένο αποτελεί η απουσία μελών του δείγματος στην συμπλήρωση της παρούσας ερώτησης. Από το ευρύτερο δείγμα 2 άτομα δεν απάντησαν την συγκεκριμένη ερώτηση. Όποια και αν είναι η αιτία της ανεπάρκειας της συμπλήρωσης της ερώτησης, το γενικότερο αποτέλεσμα είναι ότι οι γονείς έχουν ξεκάθαρη εικόνα του ρόλου τους. Αυτό που πιθανώς ισχύει είναι ότι το κάθε άτομο έχει μια μοναδική οπτική αντίληψη του κάθε ρόλου. Ωστόσο η άνεση που έχει προς αυτόν και η εμπιστοσύνη που νιώθει στις ικανότητές του, είναι δύο μη συσχετιζόμενοι παράγοντες.

		Ερώτηση 9			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Σχέση με το παιδί	Πατέρας	13	5	2	20
	Μητέρα	33	17	3	53
Σύνολο		46	22	5	73

Πίνακας 8: Αξιολόγηση βαθμού άνεσης και προσαρμογής με το γονικό ρόλο ανάλογα με το φύλο του κάθε συμμετέχοντα.

Το τελικό μέρος, που αφορά το πρώτο ερευνητικό ερώτημα, περιλαμβάνει τη επιλογή του μέλους που λαμβάνει τις κύριες αποφάσεις σχετικά με τη φροντίδα του παιδιού. Σε αυτή την κατηγορία ανάλυσης έχει σημασία να δοθεί έμφαση στο ευρύτερο σύνολο των απαντήσεων ανεξαρτήτου φύλου, ώστε να αποδοθεί πλήρως η ευρύτερη εικόνα του δείγματος.

Διάγραμμα 8: Αξιολόγηση της διανομής ευθύνης για τις αποφάσεις που αφορούν τη ζωή του παιδιού

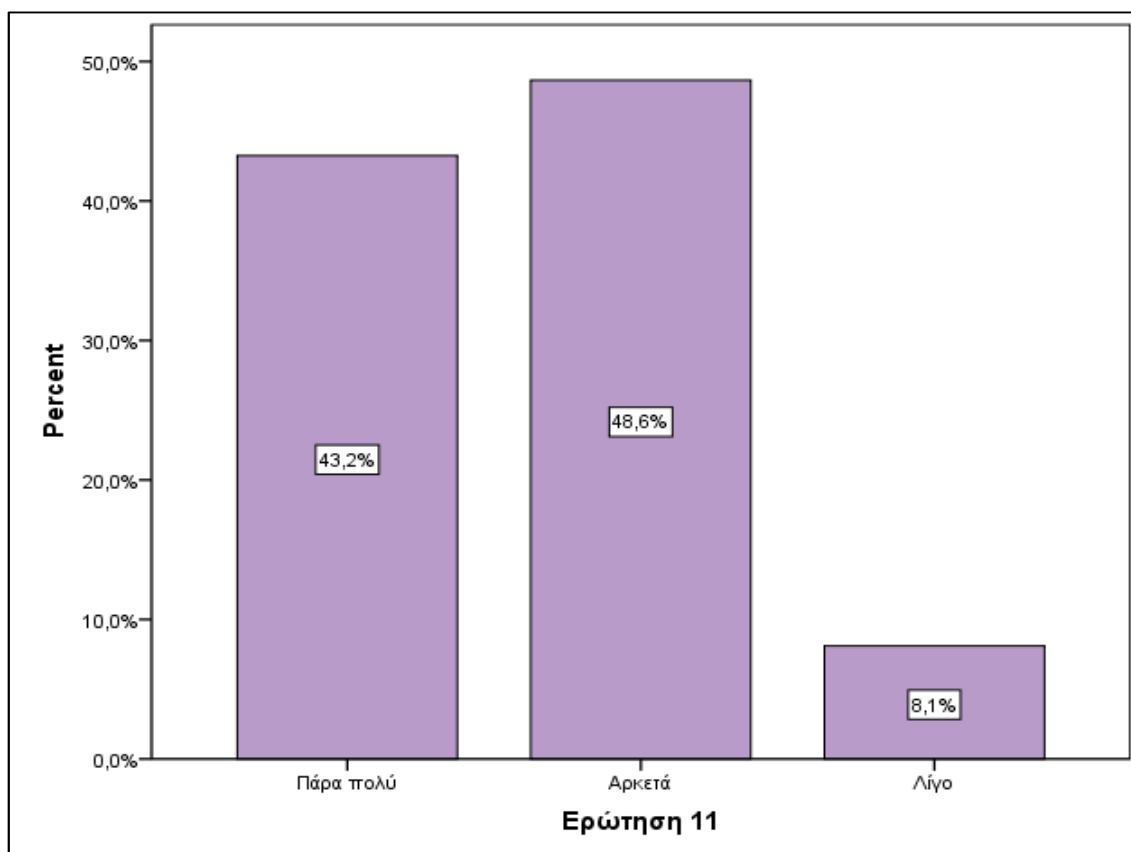
Όπως παρουσιάζεται από το ευρύτερο μέρος του δείγματος, το 64% , υποστηρίζει στην από κοινού λήψη των αποφάσεων. Η παραπάνω αντίληψη είναι μια άκρως δημοκρατική, που αλλάζει τα δεδομένα του παρελθόντος, για την πλήρη ανάληψη ευθύνης από την πλευρά της μητέρας. Συμπληρωματικά, όπως φαίνεται ακόμη και το ποσοστό που αφορά την μεμονωμένη ευθύνη της μητέρας είναι σχετικά μικρό. Ακόμη είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι δεν επιλέχθηκε η επιλογή της παρέμβασης ενός εξωτερικού μέλους. Γεγονός που δηλώνει την υποστήριξη της

ενδοοικογενειακής λειτουργικότητας και την θέσπιση ενός περιβάλλοντος επικοινωνίας ανάμεσα στους γονείς.

Ανακεφαλαιώνοντας τα δύο φύλα παρουσιάζουν αρκετά διαφορετικές αντιλήψεις σχετικά με τον τρόπο διαπαιδαγώγησης και τα απαραίτητα στοιχεία για την αγωγή του παιδιού. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό το γεγονός ότι ασχολούνται ενεργά και οι δύο γονείς, σε διάφορα θέματα (π.χ. πειθαρχία). Επιπροσθέτως, η από κοινού – συμμαχική προσέγγιση των ζητημάτων, δημιουργεί το αίσθημα της ενοποίησης και ομάδας. Τα δεδομένα αυτά καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι, παρόλο που υπάρχουν πολλές διαφορές ανάμεσα στο ρόλο του πατέρα και της μητέρας, το τοπίο της μονομελούς ενασχόληση με το παιδί, έχει αλλάξει οριστικά.

6.5.3 Δεδομένα που αφορούν το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα

Ο επόμενος άξονας μελέτης, όπως ορίστηκε από τα αρχικά ερευνητικά ερωτήματα, αφορά την επίδραση της αφιέρωσης ποιοτικού χρόνου με το παιδί, στην προσωπικότητα που αυτό αναπτύσσει. Για την αξιολόγηση της αναφερόμενης τοποθέτησης, διαμορφώθηκε μια σειρά ερωτήσεων που σχετίζονται με την απεικόνιση της παρούσας συμπεριφοράς του παιδιού. Τα δεδομένα που συλλέχτηκαν, αξιολογούνται με κύριο άξονα τις απαντήσεις των γονέων στην ερώτηση 11. Η ερώτηση 11, περιέχει το κατά πόσο οι γονείς αφιερώνουν χρόνο να συζητήσουν και να παίξουν με τα παιδιά τους.

Γράφημα 1: Αξιολόγηση του ποιοτικού χρόνου που αφιερώνει ο γονέας στο παιδί του.

Όπως διαπιστώθηκε, ως επί το πλείστον επιλέχθηκε η απάντηση «Αρκετά» με ποσοστό 48,6%, ενώ κανένα άτομο δεν προτίμησε την επιλογή «καθόλου». Η συγκεκριμένη μεταβλητή, θα προσέφερε πιο σημαντικά αποτελέσματα για την επίδραση της γονικής εικόνας, εάν υπήρχαν πιο ποικιλόμορφες απαντήσεις. Με το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, θα κριθεί περισσότερο ο τρόπος με τον οποίον λειτουργεί η ενεργή παρουσία των γονέων στο ψυχισμό του παιδιού.

Για την παρουσίαση των στοιχείων της συμπεριφοράς των παιδιών, ζητήθηκε η αξιολόγηση ορισμένων χαρακτηριστικών και του βαθμού εμφάνισης από τους γονείς.

Το αρχικό χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η παρουσία της επιθετικότητας στη συμπεριφορά του παιδιού. Σε γενικές γραμμές δεν είναι εμφανής σημαντικές ενδείξεις της επιθετικότητας ως χαρακτηριστικό στοιχείο. Σημαντικό δεδομένο είναι ότι η πιθανότητα εμφάνισης επιθετικότητας, είναι ίδια ανεξαρτήτου του χρόνου που αφιερώνει ο γονέας στο παιδί. Καθώς για τα άτομα που αφιερώνουν λίγο χρόνο στα παιδιά τους, φαίνεται να επικρατεί η τιμή της χαμηλής επιθετικότητας. Για να αποτυπωθούν τα δεδομένα σε ποσοστιαία μορφή, θα παρουσιαστεί με άξονα την απάντηση «Αρκετά». Πιο συγκεκριμένα βλέπουμε ότι οι γονείς που απάντησαν ότι αφιερώνουν αρκετό χρόνο με τα παιδιά τους, η συμπεριφορά που αναπτύσσουν είναι «Λίγο» ή «Καθόλου» επιθετική. Το 47,2% παρουσιάζει την παρούσα απάντηση, τοιουτοτρόπως για τους γονείς που αφιερώνουν «πέρα πολύ» χρόνο με τα παιδιά τους, το 46,8% εμφανίζει λίγη επιθετικότητα, ως στοιχείο της συμπεριφοράς των παιδιών

		Επιθετικότητα				Σύνολο
		Πέρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Ερώτηση 11	Πέρα πολύ	0	5	15	12	32
	Αρκετά	1	7	17	11	36
	Λίγο	0	2	3	1	6
Σύνολο		1	14	35	24	74

Πίνακας 1: Συσχέτιση της εμφάνισης επιθετικότητας στη συμπεριφορά του παιδιού, ανάλογα με το χρόνο που του αφιερώνουν οι γονείς του.

Το επόμενο στοιχείο, σχετίζεται με την εμφάνιση υπευθυνότητας στο παιδί. όπως φαίνεται η κύρια απάντηση ήταν το Αρκετά. Το συγκεκριμένο στοιχείο εμφάνισης δεν παρουσιάζει κυμάνσεις ανάλογα με την ποιότητα χρόνου που αφιερώνει ο γονέας στο παιδί, καθώς σε όλες τις περιπτώσεις, υπάρχει μία κυρίαρχη τιμή. Αυτό αποδεικνύεται από το γεγονός ότι οι γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο στα παιδιά τους, έχουν το ποσοστό 62,5% εμφάνισης υπευθυνότητας, αλλά και για τους γονείς που αφιερώνουν αρκετό χρόνο, το ποσοστό είναι 72,2 %. Που σημαίνει ότι γενικότερα το στοιχείο της υπευθυνότητας εμφανίζεται ανεξαρτήτως του χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς στα παιδιά τους. η υπευθυνότητα είναι στοιχείο της ιδιοσυγκρασίας καθενός από τα παιδιά, όπως αναφέρουν οι ερωτώμενοι γονείς τους.

		Υπευθυνότητα			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	9	20	3	32
	Αρκετά	6	26	4	36
	Λίγο	1	4	1	6
Σύνολο		16	50	8	74

Πίνακας 2: Συσχέτιση του ποιοτικού χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς, στην εμφάνιση υπευθυνότητας στην προσωπικότητα του παιδιού.

Έπειτα μελετήθηκε το στοιχείο της ανησυχίας και εκνευρισμού στην προσωπικότητα του παιδιού. Τοιούτοτρόπως με τα προαναφερόμενα χαρακτηριστικά, υπήρξε μία κυρίαρχη απάντηση «το Λίγο». Δεν παρατηρήθηκαν διαφοροποιήσεις ανάλογα με τη διάρκεια χρόνου που αφιερώνει ο γονέας, καθώς σε κάθε περίπτωση το κύριο αποτέλεσμα είναι κοινό. Όπως παρατηρείται για τους γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο με τα παιδιά τους, εμφανίζεται κατά 43,75% λίγο εκνευρισμός και ανησυχία. Αντίστοιχα για τους γονείς που αφιερώνουν αρκετό χρόνο με τα παιδιά τους, το ποσοστό είναι 66,6% για λίγη ανησυχία. Σε γενικές γραμμές οι περισσότερες απαντήσεις βρίσκονται στη βαθμίδα «Λίγο», ωστόσο ο χρόνος φαίνεται να επηρεάζει το φάσμα των απαντήσεων.

		Ανησυχία- Εκνευρισμός				Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	0	9	14	9	32
	Αρκετά	2	8	24	2	36
	Λίγο	0	3	3	0	6
Σύνολο		2	20	41	11	74

Πίνακας 3: Συσχέτιση του ποιοτικού χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς, με την εμφάνιση ανησυχίας και εκνευρισμού στο παιδί τους.

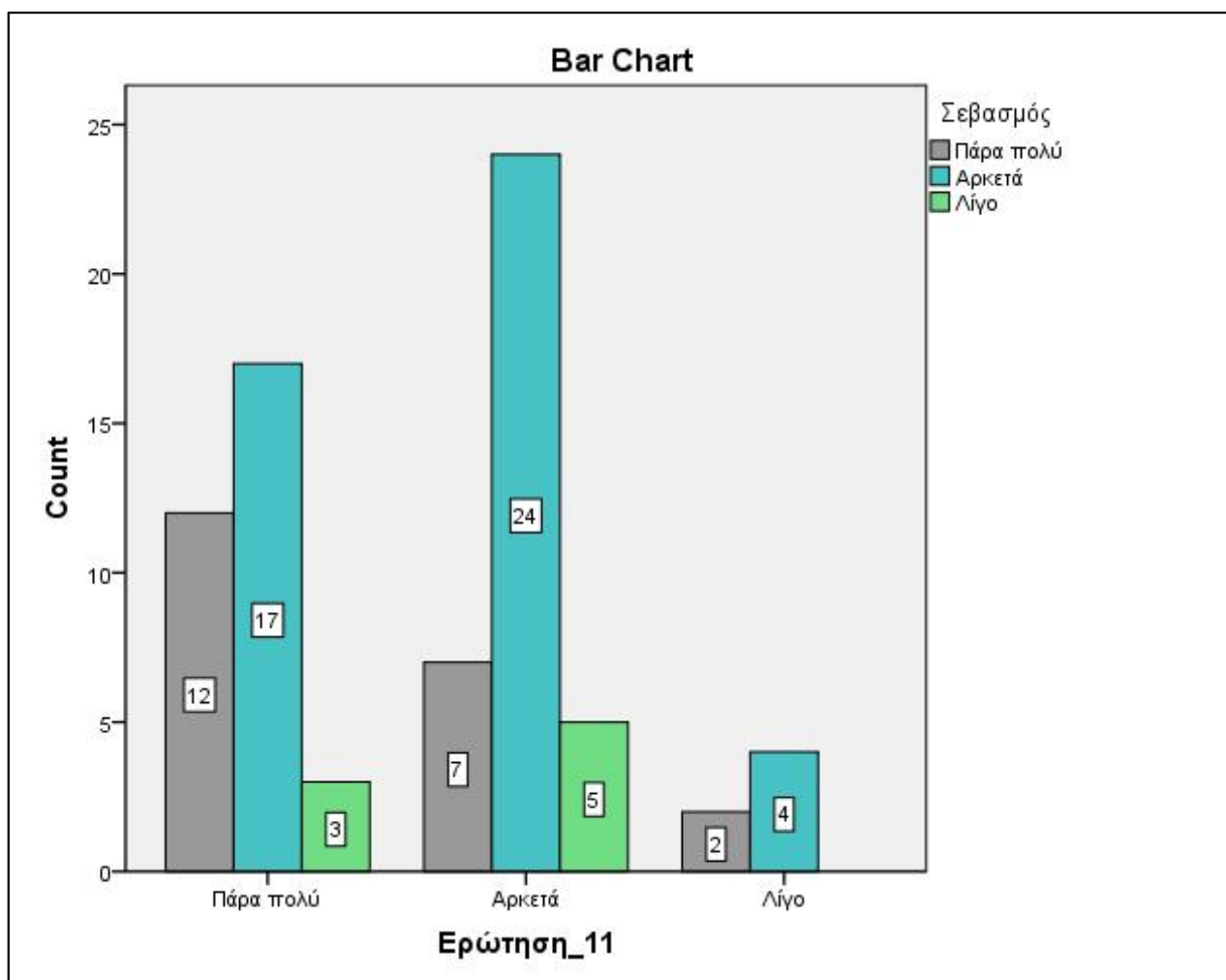

Στη συνέχεια διερευνήθηκε η παρουσία του άγχους στην ιδιοσυγκρασία του παιδιού. Τα αποτελέσματα είναι όμοια, όπως τα προαναφερόμενα. Συγκεκριμένα τα ποσοστά για τους γονείς που αφιερώνουν πολύ χρόνο με το παιδί τους, το οποίο δεν εμφανίζει άγχος είναι 43,7%, αντίστοιχα για τους γονείς που αφιερώνουν αρκετό χρόνο τα παιδιά εμφανίζουν κυρίως λίγο άγχος είναι 50%. Τα ποσοστά αποδεικνύουν ότι υπάρχει μια μικρή διάκριση επίδρασης του χρόνου καθώς οι κύριες απαντήσεις διαφοροποιούνται. Στη συγκεκριμένη ερώτηση το κυρίαρχο στοιχείο είναι η ελάχιστη εμφάνιση άγχους στα παιδιά, γεγονός που παραπέμπει στην θετική επίδραση της διαπαιδαγώγησης των γονέων.

		Άγχος				Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	1	7	10	14	32
	Αρκετά	2	4	18	12	36
	Λίγο	0	2	2	2	6
Σύνολο		3	13	30	28	74

Πίνακας 4: Συσχέτιση βαθμού άγχους στη συμπεριφορά του παιδιού, ανάλογα με το χρόνο που του αφιερώνουν οι γονείς του.

Ακολούθησε η μελέτη της παρουσίας του σεβασμού, στον τρόπο συμπεριφοράς του παιδιού. Σε αυτή την περίπτωση τα αποτελέσματα ήταν όμοια, με κύρια απάντηση το Αρκετά. Όπως βλέπουμε οι γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο με τα παιδιά τους, παρατηρούν σημαντική εμφάνιση σεβασμού στην προσωπικότητα του παιδιού τους. Συγκεκριμένα το θεωρεί ότι έχουν αρκετό σεβασμό τα παιδιά τους, με ποσοστό 53%. αντίστοιχα οι γονείς που αφιερώνουν αρκετό χρόνο στα παιδιά τους, ανιχνεύουν ποσοστό της τάξεως 66,6% αρκετού σεβασμού.

Διάγραμμα 2: Εμφάνιση σεβασμού στην προσωπικότητα του παιδιού, ανάλογα με την ποιότητα χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς τους.

Στο παρακάτω στοιχείο της ευαισθησίας, φαίνεται να παρουσιάζεται μια μικρή διαφοροποίηση, ανάμεσα στους γονείς που αφιερώνουν Πάρα πολύ και αρκετό χρόνο με τα παιδιά τους και σε αυτούς που αφιερώνουν λίγο. Όπως φαίνεται οι πρώτοι γονείς διαπιστώνουν πάρα πολύ μεγάλο βαθμό ευαισθησίας στα παιδιά τους, ενώ οι δεύτεροι γονείς παρατηρούν μια βαθμίδα χαμηλότερου βαθμού ευαισθησίας. Με ποσοστά 53,2% και 50% αντίστοιχα οι γονείς διέκριναν τους προαναφερθέντες βαθμούς ευαισθησίας.

		Ευαισθησία			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	17	13	2	32
	Αρκετά	19	15	2	36
	Λίγο	2	3	1	6
Σύνολο		38	31	5	74

Πίνακας 5: Συσχέτιση βαθμού ευαισθησίας του παιδιού, ανάλογα με τον χρόνο που του αφιερώνει ο γονέας του.

Ακόμη μια αξιόλογη διαφοροποίηση παρουσιάζεται στον άξονα της κοινωνικότητας, όπως φαίνεται για τους γονείς που αφιερώνουν περισσότερο χρόνο με το παιδί τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση τα παιδιά τους αναδεικνύουν περισσότερη κοινωνικότητα, ενώ κανένα από αυτά δεν ανήκει στην κατηγορία λίγο. Το στοιχείο αυτό φανερώνει την θετική επίδραση της αυξημένης αλληλεπίδρασης ανάμεσα στα εμπλεκόμενα άτομα. Όπως φαίνεται για τους γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο στα παιδιά τους, το 56,2% θεωρεί ότι τα παιδιά τους εκφράζουν «πάρα πολύ» κοινωνικότητα. Αντίθετα για τους γονείς που αφιερώνουν «λίγο» ποιοτικό χρόνο, η πλειοψηφία της τάξεως 66,6%, θεωρεί ότι τα παιδιά τους είναι αρκετά κοινωνικά.

		κοινωνικότητα			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	18	14	0	32
	Αρκετά	16	17	3	36
	Λίγο	1	4	1	6
Σύνολο		35	35	4	74

Πίνακας 6: Συσχέτιση ανάμεσα στον ποιοτικό χρόνο που αφιερώνουν οι γονείς στα παιδιά τους, με την εμφάνιση κοινωνικότητας στη συμπεριφορά τους.

Μετάπειτα εξετάστηκε το στοιχείο της εσωστρέφειας, φαίνονται σημαντικές αλλαγές ανάμεσα στις απαντήσεις. Όπως παρουσιάζεται για τους γονείς που αφιερώνουν Πάρα Πολύ χρόνο στα παιδιά τους, εμφανίζεται, Καθόλου εσωστρέφεια με ποσοστό 37,5%. Σε αντίθεση με τους γονείς που αφιερώνουν Λίγο χρόνο και παρουσιάζεται Αρκετά με ποσοστό 50%. Η εμφάνιση του συγκεκριμένου χαρακτηριστικού της προσωπικότητας των παιδιών, φαίνεται να επηρεάζεται σε ένα βαθμό από την ενεργή παρουσία του γονέα.

		Εσωστρέφεια				Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	2	10	8	12	32
	Αρκετά	2	13	15	6	36
	Λίγο	2	3	1	0	6
Σύνολο		6	26	24	18	74

Πίνακας 7: Συσχέτιση ανάμεσα στον ποιοτικό χρόνο που αφιερώνουν οι γονείς και στον βαθμό εμφάνισης εσωστρέφειας στα παιδιά τους.

Το τελικό στοιχείο συμπεριφοράς, ήταν η εξωστρέφεια. Σε αυτή την περίπτωση η κύρια τιμή ήταν το Αρκετά, για κάθε περίπτωση γονέα. Υπήρξαν κάποιες διαφοροποιήσεις αλλά σε γενικές γραμμές, η γενική εικόνα είναι όμοια. Πιο αναλυτικά για τους γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο το 50% απάντησε αρκετά. Ομοίως για τους γονείς που αφιερώνουν αρκετό χρόνο με το παιδί τους, το 63,9% απάντησε αρκετά.

		Εξωστρέφεια				Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	11	16	3	2	32
	Αρκετά	8	23	4	1	36
	Λίγο	0	4	2	0	6
Σύνολο		19	43	9	3	74

Πίνακας 8: Συσχέτιση βαθμού εξωστρέφεια, ανάλογα με τον ποιοτικό χρόνο που αφιερώνουν οι γονείς στο παιδί τους.

Ολοκληρώνοντας, με την ερώτηση σχετικά με τα στοιχεία της προσωπικότητας των παιδιών είναι σημαντικό να τονιστεί ένα συγκεκριμένο δεδομένο. Οι αποκλίσεις ανάμεσα στις τιμές, όπως παρατηρήθηκε, ήταν πολύ μικρές για να κριθούν αξιόλογες για την σχεδίαση ενός γενικού συμπεράσματος. Σε γενικές γραμμές οι τιμές, σχετικά με την εκάστοτε συμπεριφορά, ήταν όμοιες με ελάχιστες διαφοροποιήσεις. Αυτό είναι πιθανό να οφείλεται σε πολλούς παράγοντες, όπως η ευρύτερη εικόνα των παιδιών, ωστόσο δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως δεδομένο για την απεικόνιση της αναζητούμενης συσχέτισης.

Η επόμενη ερώτηση αφορούσε, το βαθμό συνεργασίας του παιδιού. Η κύρια διαφορά που παρατηρήθηκε, είναι ότι όσο περισσότερο χρόνο αφιερώνουν οι γονείς, τόσο περισσότερο συνεργάσιμο είναι το παιδί. Συγκεκριμένα για τους γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο με το παιδί τους το ποσοστό 65,6%, απάντησε ότι το παιδί τους είναι πάρα πολύ συνεργάσιμο. Αντίστοιχα για τους γονείς που αφιερώνουν αρκετό χρόνο, η πλειοψηφία του ύψους 62,8%, απάντησε ότι είναι αρκετά συνεργάσιμο.

		Ερώτηση 13			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	21	9	2	32
	Αρκετά	12	22	1	35
	Λίγο	2	4	0	6
Σύνολο		35	35	3	73

Πίνακας 9: Συσχέτιση του ποιοτικού χρόνου που αφιερώνουν οι γονείς στο παιδί τους, με το βαθμό συνεργασίας που το ίδιο εμφανίζει.

Ακολούθησε η ερώτηση σχετικά με το κατά πόσο το παιδί αναγνωρίζει και σέβεται τους κανόνες, οι οποίοι έχουν τεθεί από τους γονείς, με άξονα το χρόνο που αφιερώνουν οι γονείς. Τα αποτελέσματα, παρουσιάζουν μια κοινή εικόνα με την απάντηση Αρκετά να υπερισχύει. Για τους γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο στο παιδί τους, το 43,7% αξιολογεί την οριοθέτηση του παιδιού ως αρκετά καλή. Αντίστοιχα για τους γονείς που αφιερώνουν αρκετό χρόνο, το 77,8% αξιολογεί ως αρκετή την οριοθέτησή του.

		Ερώτηση_14			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	13	14	5	32
	Αρκετά	5	28	3	36
	Λίγο	2	4	0	6
Σύνολο		20	46	8	74

Πίνακας 10: συσχέτιση ανάμεσα στην ικανότητα του παιδιού να οριοθετηθεί, ανάλογα με την επίδραση του ποιοτικού χρόνου που του αφιερώνουν οι γονείς του.

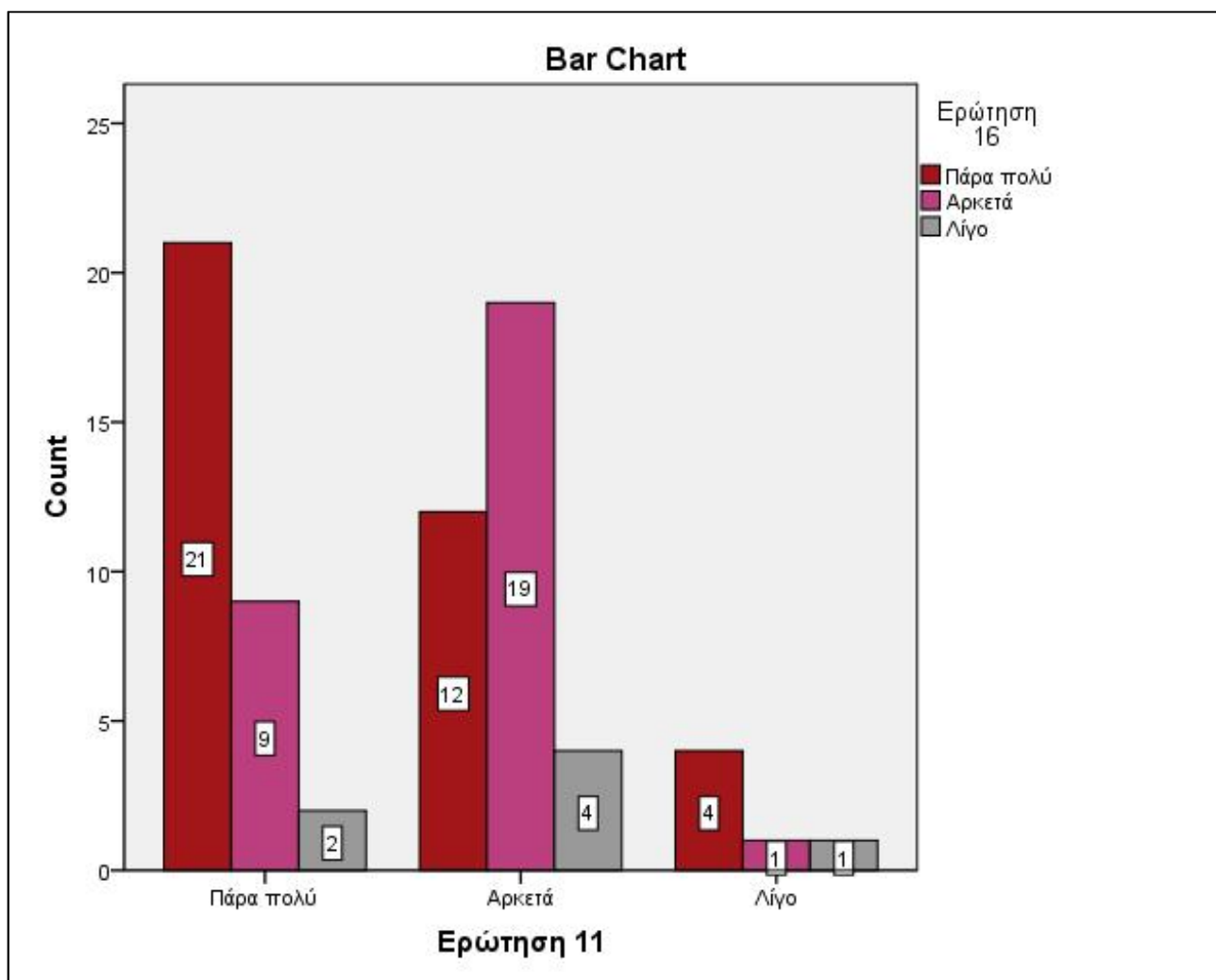

Έπειτα, οι ερωτώμενοι τοποθετήθηκαν σχετικά με την εμφάνιση ανησυχητικής συμπεριφοράς του παιδιού τους. Ο άξονας του ποιοτικού χρόνου χρησιμοποιήθηκε για την προοπτική ανίχνευσης της συμπεριφοράς αυτής. Εξακολουθεί να υπάρχει μια ομοιομορφία στις απαντήσεις, με την κυριαρχία της απάντησης Καθόλου και Λίγο. Για τους γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο στα παιδιά τους, το 59% δεν διαπιστώνει ανησυχητική συμπεριφορά στο παιδί τους. ενώ για τους γονείς που αφιερώνουν λίγο χρόνο στα παιδιά τους, το 83% χαρακτηρίζει ως «Λίγο» ανησυχητική τη συμπεριφορά των παιδιών τους.

		Ερώτηση_15				Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	1	4	8	19	32
	Αρκετά	1	3	12	20	36
	Λίγο	1	0	5	0	6
Σύνολο		3	7	25	39	74

Πίνακας 11: Βαθμός εμφάνισης ανησυχητικής συμπεριφοράς, ανάλογα με το χρόνο που αφιερώνουν οι γονείς στα παιδιά τους.

Η επόμενη ερώτηση αφορά την ικανότητα του παιδιού να αναπτύσσει φιλικές σχέσεις, με άξονα τον ποιοτικό χρόνο που αφιερώνει ο γονέας στο παιδί του. Όπως διαπιστώνεται, δεν είναι δυνατόν να υπάρξει συσχέτιση καθώς οι γονείς που αφιερώνουν πολύ χρόνο, με τους γονείς που αφιερώνουν λιγότερο, φέρουν όμοια αποτελέσματα. Πιο συγκεκριμένα οι γονείς που αφιερώνουν πάρα πολύ χρόνο, το 65,6% απάντησαν κατά ότι τα παιδιά τους έχουν «πάρα πολύ» την ευχέρεια να συνθέσουν φιλικές σχέσεις. Αντίστοιχα οι γονείς που αφιερώνουν λίγο χρόνο στα παιδιά τους, το 66,6% απάντησαν με τον ίδιο τρόπο το ποσοστό ύψους

Γράφημα 3: Αξιολόγηση της ικανότητας να συνθέσουν φιλικές σχέσεις τα παιδιά, ανάλογα με το χρόνο που τους αφιερώνουν οι γονείς τους.

Εν τέλει, παρουσιάζεται ο τελικός άξονας μελέτης, του αναφερόμενου ερωτήματος. Το ερώτημα αφορά κατά πόσο τα παιδιά εκφράζουν τα συναισθήματά τους, στους γονείς τους. Πάντοτε με άξονα τον ποιοτικό χρόνο που αφιερώνουν οι γονείς. Με κύρια απάντηση για άλλη μια φορά το Αρκετά. Για τους γονείς που αφιερώνουν «πάρα πολύ» χρόνο στα παιδιά τους, το 50% απάντησε «αρκετά», το αντίστοιχο ποσοστό για τους γονείς που αφιερώνουν αρκετό χρόνο είναι 36% και για αυτούς που αφιερώνουν λίγο είναι 50%.

		Ερώτηση_17			Σύνολο
		Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	
Ερώτηση 11	Πάρα πολύ	13	16	3	32
	Αρκετά	14	13	9	36
	Λίγο	1	3	2	6
Σύνολο		28	32	14	74

Πίνακας 12: Συσχέτιση ανάμεσα στον ποιοτικό χρόνο που αφιερώνουν οι γονείς και στον βαθμό έκφρασης συναισθημάτων από την πλευρά των παιδιών.

Για τις παραπάνω μελετώμενες τιμές, οι αποκλείσεις ανάμεσα στις μεταβλητές δεν είναι τόσο ευδιάκριτες, όσο υπολογίζονταν στο αρχικό θεωρητικό επίπεδο. Επί του πρακτέου συμπεραίνεται ότι, ο χρόνος που αφιερώνουν οι γονείς στα παιδιά τους για να παίξουν και να συνομιλήσουν είναι σημαντικός. Ωστόσο δεν είναι το κύριο στοιχείο που επηρεάζει την εμφάνιση της εκάστοτε συμπεριφοράς. Παρόλο που είναι σημαντικός ο ποιοτικός χρόνος για την οικοδόμηση μιας υγιούς οικογενειακής σχέσης, δεν είναι το βασικό στοιχείο για τη δόμηση της προσωπικότητας. Είναι μια πολύ

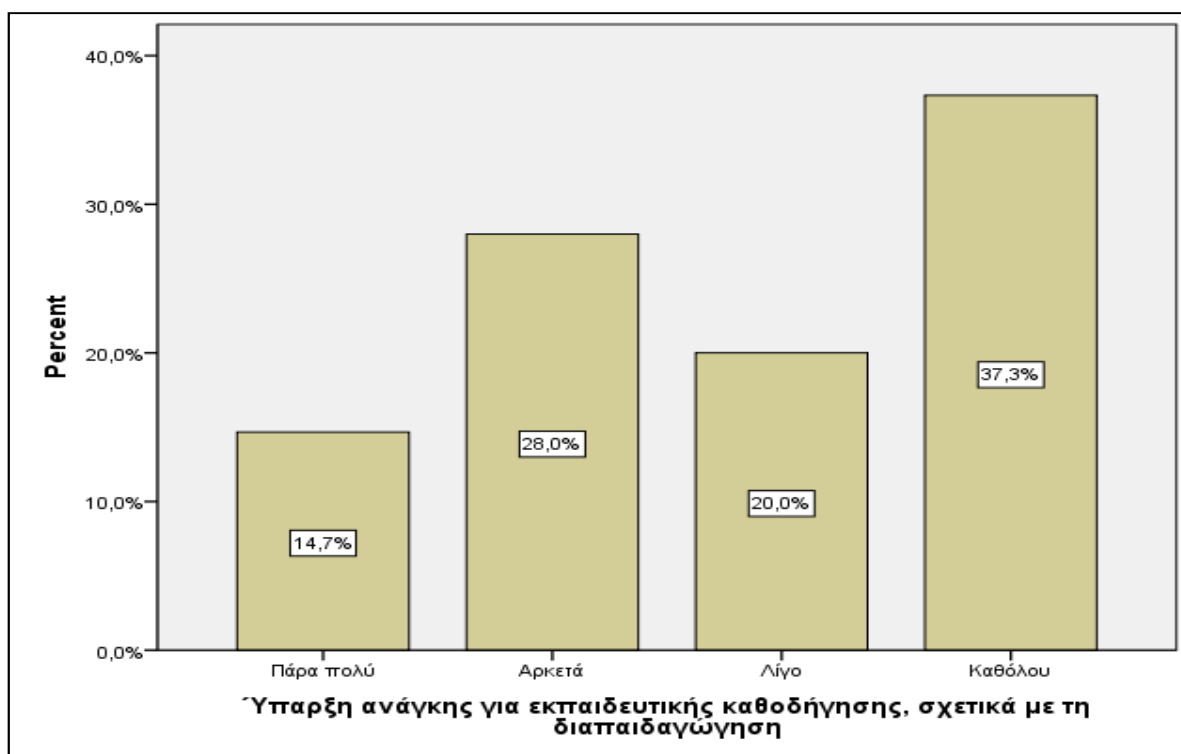
σημαντική παράμετρος, η οποία θα μπορούσε να αναλυθεί εις βάθος, στην περίπτωση που το δείγμα απαρτιζόταν από άτομα που δεν αφιερώνουν χρόνο στα παιδιά τους. Η απουσία της συγκεκριμένης ομάδας ατόμων, μπορεί να θεωρηθεί αξιόλογη παρατήρηση, καθώς υποδηλώνει την έντονη ανάγκη για συνύπαρξη μέσα στην οικογένεια.

Εν κατακλείδι, πρέπει να σημειωθεί ότι, τα αρχικά ερευνητικά ερωτήματα μελετούν έννοιες οι οποίες έχουν ξεχωριστή σημασία για το κάθε άτομο. Για παράδειγμα η ερώτηση σχετικά με την εμφάνιση ανησυχητικής συμπεριφοράς στο παιδί, μπορεί να ερμηνευτεί με πολλούς διαφορετικούς τρόπους. Καθώς και η αξιολόγηση της κάθε συμπεριφοράς, πραγματοποιείται με υποκειμενικό τρόπο, ενώ είναι πιθανό οι γονείς να μην είναι σε θέση να αναγνωρίσουν ορισμένα στοιχεία στα παιδιά τους. Για αυτό το λόγο, για την περαιτέρω μελέτη του αντικειμένου, θα ήταν ωφέλιμο να διεξαχθούν συνεντεύξεις με γονείς, για να συζητηθεί το καθένα από τα αναφερόμενα στοιχεία. Ακόμη θα είχε ενδιαφέρον η οπτική πλευρά των επαγγελματιών που εργάζονται στο κάθε παιδικό σταθμό, για την προσφορά μιας αντικειμενικής εικόνας για την εκάστοτε περίπτωση.

6.5.4 Δεδομένα που αφορούν το τρίτο ερευνητικό ερώτημα

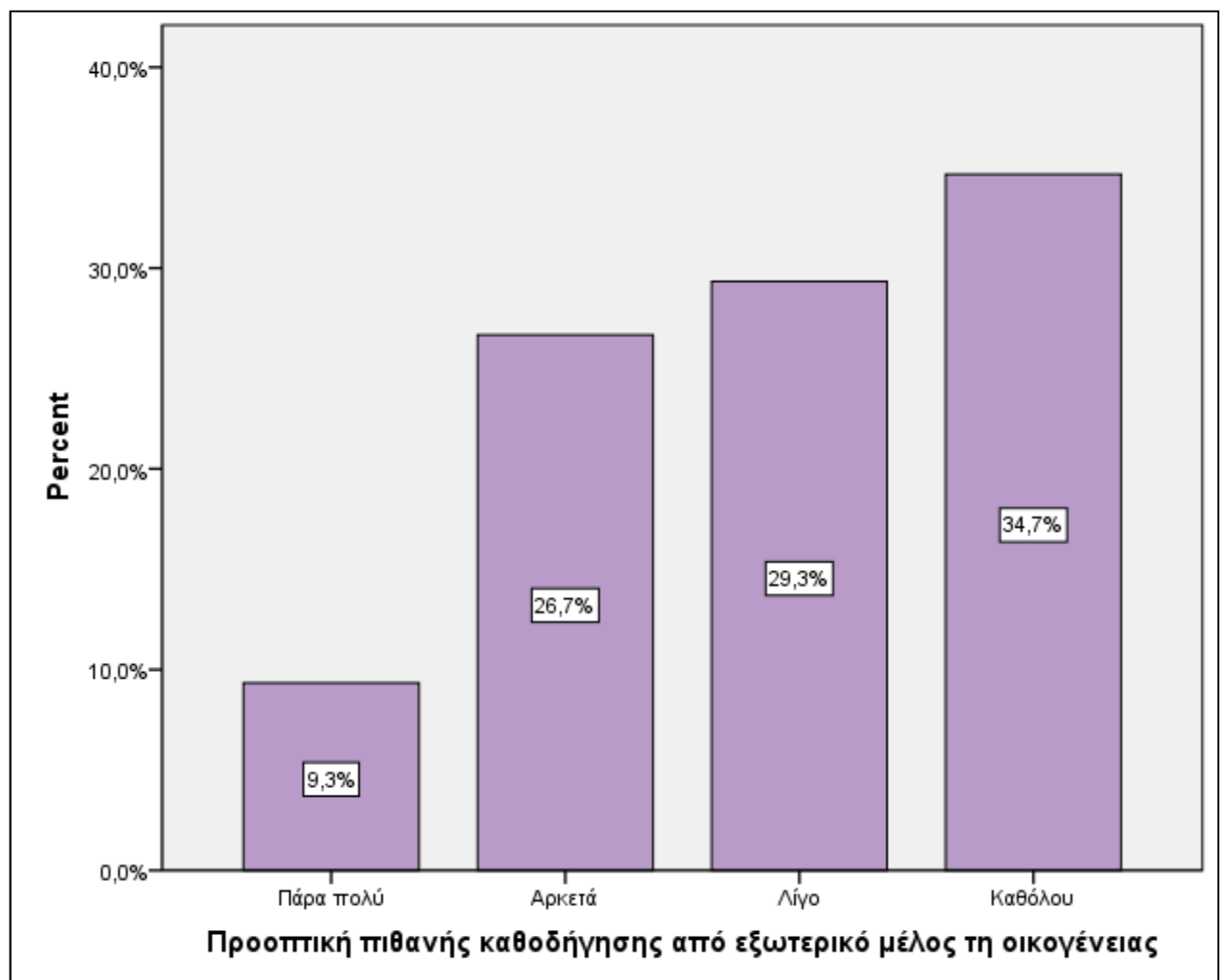
Το μέρος της ανάλυσης ολοκληρώνεται με το τελικό ερευνητικό ερώτημα, το οποίο αφορά την αξιολόγηση της ενημέρωσης των γονέων. Σε αυτό το μέρος αναζητήθηκε το ενδιαφέρον και η προοπτική για εκτενή αναζήτηση πληροφοριών, σχετικά με την διαπαιδαγώγηση των παιδιών.

Αρχικά τα άτομα ερωτήθηκαν σχετικά με την επιθυμία τους για περαιτέρω εκπαιδευτική καθοδήγηση, μέσω ειδικού βοηθήματος, σχετικά με την διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Απ' ότι προέκυψε το μεγαλύτερο μέρος του δείγματος, δηλαδή το 37,3% δεν συμμαρρίζει την παρουσία του συγκεκριμένου ενδιαφέροντος. Επιπλέον, ένα σημαντικό μέρος (20%) των ερωτηθέντων δήλωσε πως ενδιαφέρεται λίγο να δεχθεί εκπαιδευτική καθοδήγηση ως προς την διαπαιδαγώγηση. Τέλος το 28% πιστεύει αρκετά στην ύπαρξη ανάγκης για εκπαιδευτική βοήθεια στον τομέα της διαπαιδαγώγησης ενώ το 14,7% των ερωτηθέντων πιστεύει πάρα πολύ.

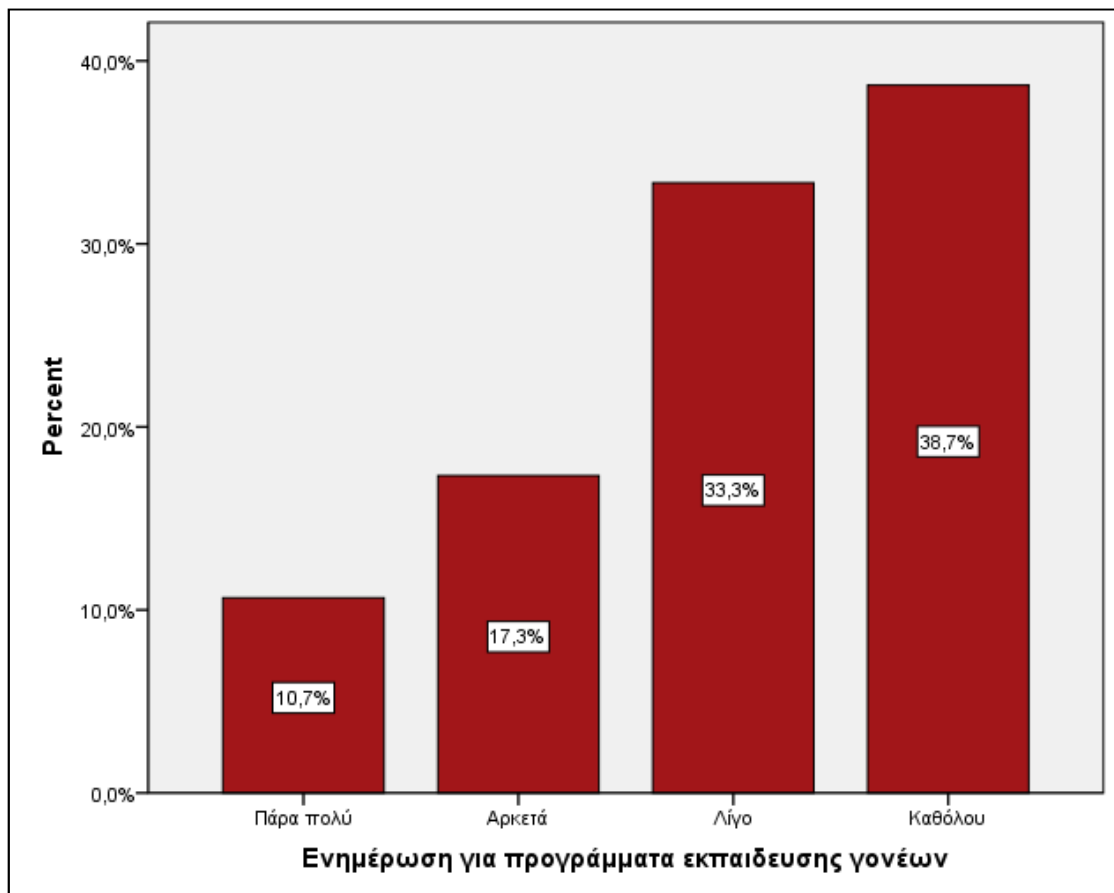
Γράφημα 1: Αξιολόγηση της αναγκαιότητας για εκπαιδευτική καθοδήγηση ως προς την διαπαιδαγώγηση

Έπειτα τα άτομα ερωτήθηκαν σχετικά με την ανάγκη για καθοδήγηση από κάποιο εξωτερικό μέλος της οικογένειας. Όπου ομοίως δεν υπάρχει αντίστοιχο ενδιαφέρον καθώς το 34,7 % δήλωσε πως δεν το ενδιαφέρει καθόλου να ασχοληθεί κάποιο εξωτερικό μέλος στην καθοδήγηση. Το 29,3% δήλωσε λίγο και το 26,3% ανέφερε αρκετά στο θέμα της προοπτικής πιθανής καθοδήγησης από κάποιο εξωτερικό μέλος της οικογένειας. Σημαντικό είναι το γεγονός πως μόνο το 9,3% των ερωτηθέντων εξέφρασε πως ενδιαφέρεται για μια μελλοντική πιθανότητα καθοδήγησης από ένα εξωτερικό μέλος της οικογένειας.

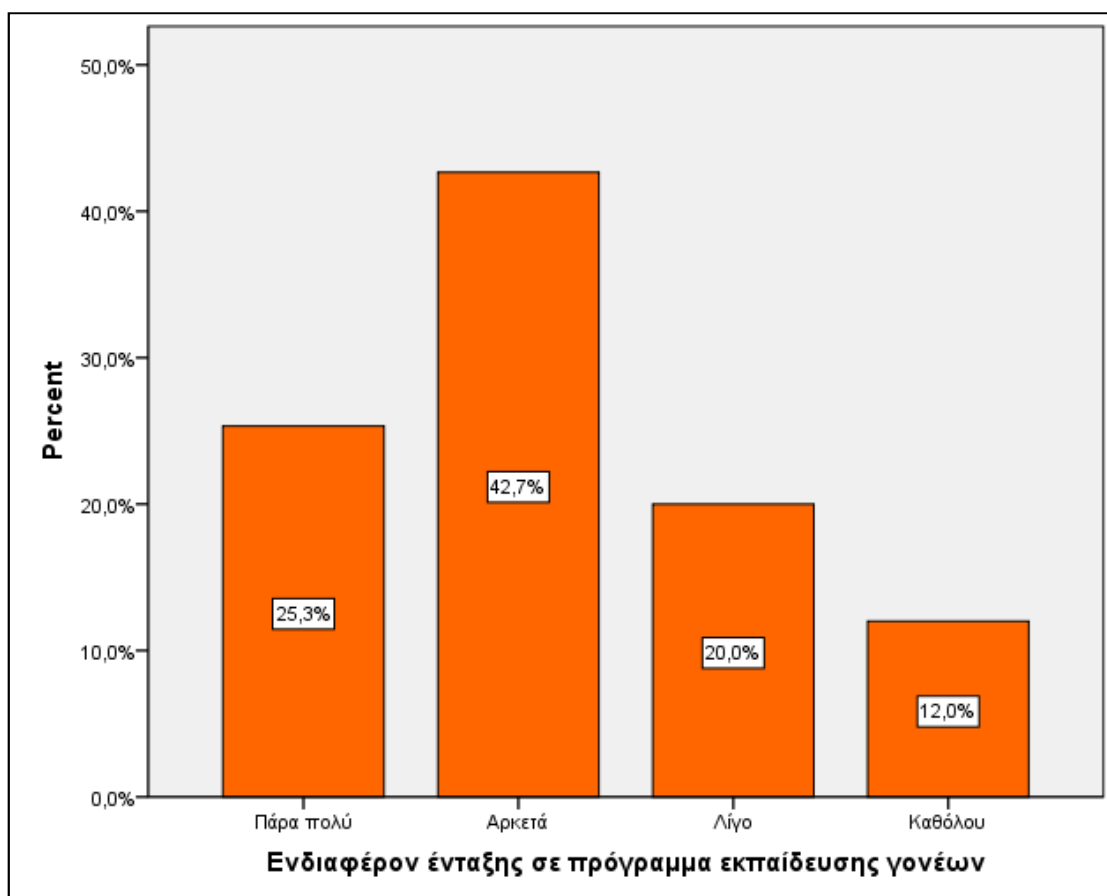
Γράφημα 2: Αξιολόγηση της επιλογής πιθανής καθοδήγησης από κάποιο εξωτερικό μέλος της οικογένειας των ερωτηθέντων.

Έπειτα τέθηκε το θέμα σχετικά με την ενημέρωση που υπάρχει για τις σχολές γονέων. Γενικά φάνηκε να υπάρχει μια ευρεία άγνοια, σχετικά με τα προγράμματα εκπαίδευσης γονέων καθώς το 38,7% ανέφερε πως δεν έχει ενημερωθεί καθόλου για τέτοιου είδους προγράμματα. Το 33,3% δήλωσε πως έχει δεχθεί λίγες πληροφορίες ως προς τις σχολές γονέων, ενώ το 17,3% ανέφερε πως έχει ενημερωθεί αρκετά για αυτές. Τα άτομα που έχουν ενημερωθεί πάρα πολύ για τα προγράμματα εκπαίδευσης γονέων καλύπτουν ένα μικρό ποσοστό του 10,7%.

Γράφημα 3: Κατάσταση ενημέρωσης σχετικά με τα προγράμματα της εκπαίδευσης γονέων.

Τέλος, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν για την εκδήλωση ενδιαφέροντος, για την ένταξη σε κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης γονέων. Όπως διαπιστώθηκε υπάρχει έντονο ενδιαφέρον για εμπλουτισμό των τεχνικών διαπαιδαγώγησης των γονέων. Η ευρύτερη στάση των γονέων δηλώνει ότι υπάρχει ενδιαφέρον για εμπλουτισμό των γνώσεων τους στο τομέα της διαπαιδαγώγησης καθώς το 25,3% ενδιαφέρεται πάρα πολύ να συμμετάσχει και το 42,7% θα ήθελε αρκετά να ενταχθεί και αυτό σε τέτοιου είδους προγράμματα. Αντίθετα το 20% των ερωτηθέντων φαίνεται πως ενδιαφέρεται λίγο να ενταχθεί και να συμμετάσχει σε κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης γονέων και το 12% δεν ενδιαφέρεται καθόλου για μια τέτοια ενέργεια.

Γράφημα 4: Παρουσίαση ενδιαφέροντος των ερωτηθέντων για την ένταξή τους σε κάποιο πρόγραμμα εκπαίδευσης γονέων.

Συμπερασματικά, η ευρύτερη στάση των γονέων δηλώνει ότι υπάρχει ενδιαφέρον για εμπλουτισμό των γνώσεών τους στο τομέα της διαπαιδαγώγησης. Είναι εμφανές ότι δεν υπάρχει πλήρης ενημέρωση, σχετικά με τα υπάρχοντα προγράμματα και το

περιεχόμενό τους. Θα μπορούσε να πραγματοποιηθούν ενημερωτικές εκστρατείες, σχετικά με το θέμα, με στόχο την στήριξη και ενίσχυση του γονικού ρόλου.

6.6 Περιορισμοί της έρευνας

Στη διάρκεια της διεξαγωγής της έρευνας παρατηρήθηκαν ορισμένα δεδομένα που είναι αξιολογικά αναφοράς. Σε αρχικό επίπεδο, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση μιας έρευνας, έχει σημαντικές διαφοροποιήσεις ανάμεσα στο θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, πολλά από τα δεδομένα που συλλέχθηκαν να έχουν διαφορετική εικόνα, απ' ότι ήταν αναμενόμενο.

Αρχικά το δείγμα το οποίο επιλέχθηκε, για την διανομή των ερωτηματολογίων, είχε συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, τα οποία παρουσιάστηκαν με μη αναμενόμενο περιεχόμενο. Πιο αναλυτικά τα ερωτηματολόγια μοιράστηκαν στους γονείς που παραβρίσκονταν συγκεκριμένες ώρες και σε προκαθορισμένους παιδικούς σταθμούς. Αυτό σημαίνει ότι δείγμα απαρτιζόνταν από γονείς που παρέδωσαν ή παρέλαβαν τα παιδιά τους, τις συγκεκριμένες ώρες από το κτήριο. Ο αναφερόμενος άξονας, θέτει έναν περιορισμό σχετικά με τον πληθυσμό στόχου, καθώς υπήρχε σημαντική αριθμητική διαφορά σχετικά με το φύλο των γονέων. Πιο συγκεκριμένα, ο αριθμός των μητέρων είναι κατά πολύ μεγαλύτερος, σε σύγκριση με τον αριθμό των πατέρων. Το παραπάνω δεδομένο, επηρεάζει την ποικιλομορφία του δείγματος, προσφέρει όμως ένα σημαντικό στοιχείο για τον κύριο υπεύθυνο για την συγκεκριμένη υποχρέωση.

Στη συνέχεια η περίοδος διεξαγωγής της έρευνας, έθεσε έναν περιορισμό, στον αριθμό των συμμετεχόντων. Όπως αναφέρθηκε και από τους υπεύθυνους του κοινωνικού οργανισμού, απ' όπου και δόθηκε η απαραίτητη άδεια για τη διεξαγωγή της έρευνας· ο αριθμός των μελών των παιδικών σταθμών, μειώνεται σημαντικά τους καλοκαιρινούς μήνες. Αυτό είχε ως επακόλουθο, το δείγμα να απαρτίζεται από ένα μέρος του πληθυσμού των γονέων και να μην ανταποκρίνεται στο ευρύτερο σύνολο του εκάστοτε φορέα.

Ολοκληρώνοντας, ο χώρος διεξαγωγής της έρευνας, ήταν το περιβάλλον στο οποίο οι γονείς και τα παιδιά αφιερώνουν μεγάλο μέρος του χρόνου τους. Αυτό φέρνει στην επιφάνεια δύο ζητήματα. Από τη μία πλευρά, οι υπεύθυνοι του εκάστοτε φορέα, έχουν διαμορφώσει ένα περιβάλλον προστασίας για τον εκάστοτε ενδιαφερόμενο,

που πολλές φορές έθεσε όρια στη διεξαγωγή της συγκεκριμένης έρευνας. Δρώντας με άξονα την συνεχή προστασία και το απόρρητο των πληροφοριών, τέθηκαν εμπόδια στην ουσιαστική επαφή με το μελετώμενο δείγμα. Από την άλλη πλευρά, οι γονείς ένιωθαν την υποχρέωση να συμμετέχουν στην έρευνα και να διατηρήσουν μια υποστηρικτική στάση. Η αναφερόμενη εικόνα, θέτει ζητήματα σχετικά με την εθελοντική συμμετοχή αλλά και την αποτύπωση της πραγματικής αντίδρασης σχετικά με την έρευνα και τα ερωτήματα που ήρθαν στην επιφάνεια.

Εν κατακλείδι, οι περιορισμοί της εκάστοτε κατάστασης, είναι φυσικό να θέσουν κάποια εμπόδια στην διεξαγωγή μιας πλήρως δομημένης έρευνας. Ωστόσο, είναι σημαντικό να πραγματοποιείται η ανίχνευση του προβλήματος και η προσαρμογή στις αντίστοιχες απαιτήσεις που προκύπτουν.

Κεφάλαιο 7^ο

7.1 Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, στην εργασία παρούσα εργασία που διεξήχθη, έγινε αναφορά στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών προσχολικής ηλικίας μεταξύ 3 έως 6 ετών, αλλά και στον ρόλο που παίζουν οι γονείς σε αυτό. Μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποιήθηκε αλλά και στην έρευνα που υλοποιήθηκε προέκυψαν ορισμένα συμπεράσματα τα οποία θα αναφερθούν αναλυτικά.

Αρχικά, το θέμα το οποίο μελετήθηκε, είναι ένα πλέον διαχρονικό αντικείμενο μελέτης, καθώς η διαπαιδαγώγηση και καθοδήγηση των παιδιών αφορά κάθε άτομο και κάθε κοινωνία στο πέρασ του χρόνου. Η διαμόρφωση της συμπεριφοράς των παιδιών σύμφωνα με την βιβλιογραφική ανασκόπηση δομείτε μέσα στην οικογένεια, γιατί εκεί μεγαλώνει και εξελίσσεται το παιδί. Με βάση την υπάρχουσα ερευνητική προσέγγιση διαφόρων μελετητών, η ανάπτυξη του παιδιού ορίζεται από την μετάβαση από ορισμένα στάδια εξέλιξης. Πιο συγκεκριμένα έχουν μελετηθεί ορισμένα αναπτυξιακά κεφάλαια όπως η κοινωνική μάθηση, όπου μέσα από συμπεριφοριστικές απόψεις, απεικονίζεται η κοινωνικοποίηση του παιδιού αλλά και η ψυχοκοινωνική ανάπτυξη. Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η οικογένεια έχει το ρόλο του ενισχυτή, στη διάρκεια της ενδοσκοπικής αναπτυξιακής διαδικασίας.

Η οικογένεια είναι ένας θεσμός, για τον οποίο έχουν αποδοθεί πολλοί χαρακτηρισμοί, σε μια προσπάθεια να χαρακτηριστεί πλήρως το έργο που αποδίδει. Ωστόσο ένα από τα κύρια στοιχεία που προσδιορίζουν την οικογένεια, είναι το γεγονός ότι έχει τη δυνατότητα προσαρμογής σε οποιαδήποτε κατάσταση ανεξαρτήτου ιδιαιτερότητας. Η συγκεκριμένη ευελιξία του θεσμού, προσφέρει την ικανότητα να έχει διάρκεια στο χρόνο, επηρεάζοντας διαχρονικά την εκάστοτε κοινωνία.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η οικογένεια έχει τη δυνατότητα να εναλλάσσει μορφές, ανάλογα με τις απαιτήσεις της εκάστοτε εποχής. Ο τύπος που φαίνεται να υπερισχύει την δεδομένη χρονική περίοδο είναι αυτός της πυρηνικής οικογένειας και ως προς τον γάμο είναι η μονογαμική. Βέβαια, υπάρχουν και άλλοι τύποι οικογενειών αλλά δεν βρίσκονται σε τόσο μεγάλο ποσοστό. Παρατηρείται επίσης πως οι ρόλοι

που έχουν οι γονείς μέσα στην οικογένεια έχουν διαφοροποιηθεί σε σχέση με το παρελθόν. Όπως έχει παρατηρηθεί υπάρχει μια πιο εναλλακτική αντιμετώπιση σχετικά με τα χαρακτηριστικά του κάθε ρόλου, καθώς πλέον και οι δύο γονείς έχουν ενεργό ρόλο στην διαπαιδαγώγηση του παιδιού τους. Έχει γίνει αντιληπτό ότι ο ρόλος του πατέρα έχει επεκταθεί σημαντικά, με την ενισχυμένη ενασχόληση στις καθημερινές ανάγκες του παιδιού του. Σχετικά με τον κύκλο της οικογένειας, έχει τονιστεί και η φυσική εξέλιξη που έχει, από τη αρχή που δημιουργείται μέχρι και το τέλος που ακολουθεί. Αυτή η πορεία που γίνεται περνά μέσα από διάφορα στάδια, τα οποία δεν έχουν αλλάξει σημαντικά μέσα στον χρόνο μέχρι να επέλθει το τέλος του κύκλου.

Σχετικά με τον ρόλο του γονέα, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι παίζει τον σημαντικότερο ρόλο στην διαπαιδαγώγηση του παιδιού, γιατί χάρις της ενεργής παρουσίας του το τέκνο διαμορφώνει τις πρώτες συμπεριφορές. Ο ρόλος του γονέα δεν περιορίζεται στη σύλληψη και στην βιολογική ανατροφή του παιδιού. Όπως έχει τονιστεί από πολλούς ερευνητές, ο γονέας λαμβάνει το μερίδιο ευθύνης για τη συναισθηματική ανάπτυξη και κοινωνική εξέλιξη του παιδιού του. Αυτό πραγματοποιείται με τη προσφορά σταθερών βάσεων, ώστε να μπορέσει το παιδί να διαμορφώσει τα προσωπικά στοιχεία της συμπεριφοράς του. Σημαντικός άξονας της συγκεκριμένης διαδικασίας, είναι η διαμόρφωση ενός σταθερού περιβάλλοντος συνύπαρξης, με κυρίαρχα χαρακτηριστικά την οριοθέτηση, το διάλογο και την αλληλοϋποστήριξη.

Ένα ακόμη σημαντικό στοιχείο μελέτης, είναι πως μέσα στην οικογένεια οι σχέσεις πρέπει να είναι συναισθηματικά συνδεδεμένες, και πολύ περισσότερο αυτής μεταξύ μητέρας και παιδιού. Αυτό βέβαια έχει υποστηριχτεί και από τους ψυχολόγους και ψυχαναλυτές όπως ο Freud και ο Winnicott. Το συναισθηματικό αλλά και το ψυχολογικό κομμάτι στην ζωή του παιδιού παίζει καθοριστικό ρόλο στην μετέπειτα εξέλιξη του και γι αυτό την περισσότερη ευθύνη την έχει η μητέρα. Όπως έχει παρατηρηθεί, ένα από τα κυριότερα δεδομένα του παρελθόντος που έχει παραμείνει στην οικογένεια του παρόντος είναι η σημασία του ρόλου της μητέρας. Η μητέρα φαίνεται να κατέχει ένα σημαντικό μερίδιο ευθύνης και τις κύριες υποχρεώσεις για την κάλυψη των βιολογικών και συναισθηματικών αναγκών του παιδιού της.

Επιπλέον, φαίνεται ότι η κάθε οικογένεια διαφέρει ανάλογα με τον τύπο του κάθε γονέα και τον τρόπο διαπαιδαγώγησης που ακολουθεί. Ωστόσο, καλύτερα αποτελέσματα παρατηρούνται, σύμφωνα με την μελέτη του Newcombe (1996), όταν η διαπαιδαγώγηση των παιδιών από τους γονείς βασίζεται σε δημοκρατικό τύπο γονικής παρέμβασης. Ο κάθε ρόλος του γονέα παρουσιάζει ξεχωριστά χαρακτηριστικά, ωστόσο κάθε γονέας αντιπροσωπεύει μια διαφορετική σχολή διαπαιδαγώγησης. Όπως παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία, ο πιο αποδοτικός τρόπος αγωγής των παιδιών έχει στοιχεία του δημοκρατικού γονέα, που στηρίζεται στο διάλογο, το συμβιβασμό, τα όρια και την ουσιαστική τιμωρία και επιβράβευση.

Ακόμα, διαπιστώνεται αλληλεπίδραση μεταξύ των γονέων και των παιδιών, με αποτέλεσμα τα παιδιά να διαμορφώνουν την προσωπικότητά τους από στοιχεία και συμπεριφορές που έχουν αναπτυχθεί από τους γονείς, κατά την διάρκεια της ανατροφής τους. Αυτά τα στοιχεία παρατηρούνται στις υπόλοιπες σχέσεις του παιδιού εκτός της οικογένειας, όπως για παράδειγμα στις φιλικές του σχέσεις αλλά και στο σχολείο.

Με βάση την βιβλιογραφική ανασκόπηση η οικογένεια θα ήταν καλό να παρεμβαίνει σε όλα τα θέματα που έχουν να κάνουν με το παιδί της και να μην αγνοεί για όσα του συμβαίνουν

Σε αυτό θα μπορούσε να φανούν αρκετά χρήσιμες οι υπάρχουσες σχολές γονέων, καθώς παρατηρείται η έντονη επιθυμία των γονέων για παρακολούθηση σεμιναρίων και προγραμμάτων σχετικά με τον ρόλο τους στην διαπαιδαγώγησή τους. Όπως διαπιστώθηκε και από την έρευνα, το ποσοστό των 68% των γονέων, επιθυμούν την ένταξή τους σε ένα πρόγραμμα εκπαίδευσης.

Συνεχίζοντας με τα δεδομένα της έρευνας, ένα συμπέρασμα το οποίο προέκυψε αφορά τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα δύο φύλα και τα χαρακτηριστικά του κάθε ρόλου. Εδώ φαίνεται πως η μητέρα έχει αρκετές διαφοροποιήσεις από τον πατέρα, ως προς την άσκηση πειθαρχίας και την κάλυψη των αναγκών των παιδιών τους. Ακόμη δεν μπόρεσε να αποδειχθεί η συσχέτιση ανάμεσα στον ποιοτικό χρόνο που αφιερώνει ο κάθε γονέας και στη συμπεριφορά που εμφανίζει το κάθε παιδί. Όπως αναφέρθηκε και στην ανάλυση των δεδομένων, τα δεδομένα που συλλέχθηκαν δεν ήταν επαρκή για τη διαμόρφωση ενός απόλυτου συμπεράσματος. Παρόλα αυτά το κύριο στοιχείο

που προέκυψε, είναι η ελλιπής ενημέρωση και η επιθυμία συμμετοχή σε προγράμματα εκπαίδευσης γονέων.

7.2 Προτάσεις

Η διαπαιδαγώγηση των γονέων καθώς και τρόπος με τον οποίο επιδρά στον ψυχισμό των παιδιών αποδείχτηκε πως είναι μεγίστης σημασίας για την ζωή αλλά και την εξέλιξη των παιδιών που βρίσκονται στο στάδιο της προσχολικής ηλικίας. Θα ήταν ωφέλιμο, να διαχειριστεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο, ώστε να παιδιά να μην παρουσιάζουν προβλήματα στην συμπεριφορά τους.

Αρχικά, από την πλευρά των γονέων που είναι ο κυριότερος άξονας μελέτης, είναι σημαντικό η μητέρα αλλά και ο πατέρας να ασχολούνται περισσότερο με το παιδί. Να αφιερώνουν χρόνο είτε παίζοντας μαζί του είτε κάνοντας διαφορές δραστηριότητες, ώστε το παιδί να νιώθει σιγουριά και εκφράζεται ελεύθερα. Όπως έχει παρατηρηθεί οι γονείς που αφιερώνουν ποιοτικό χρόνο με τα παιδιά τους, προσφέρουν τη δυνατότητα δημιουργικής ανάπτυξης, βελτίωσης των επικοινωνιακών δεξιοτήτων, αλλά και ενισχύουν την ικανότητα κοινωνικοποίησης στα παιδιά νεαρής ηλικίας.

Η οικογένεια μέσα στην οποία μεγαλώνει ένα παιδί θα πρέπει να αποτελεί μια δυναμική ενότητα από αλληλοεξαρτώμενα μέλη. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς θα πρέπει να συνεργάζονται για το καλό του παιδιού και να προσπαθούν να του προβάλλουν θετικά πρότυπα συμπεριφοράς. Για να το καταφέρουν αυτό ένας τρόπος είναι να μην υπάρχουν εντάσεις μπροστά στο παιδί. Εκείνο βλέποντας μια τέτοια εικόνα το αποτυπώνει στο μυαλό θεωρώντας πως είναι σωστή, την επαναλαμβάνει και με αυτό τον τρόπο δημιουργείται η επιθετική συμπεριφορά του. Ένα περιβάλλον έχει την ικανότητα να ενισχύσει ή να αποτρέψει την ανάπτυξη των θετικών στοιχείων συμπεριφοράς. Για αυτό το λόγο ένα οικογενειακό περιβάλλον πρέπει να βασίζεται τόσο στην υλική, όσο στην συναισθηματική στήριξη των μελών της.

Μία ακόμη πρόταση είναι πως αν οι γονείς δεν μπορούν να τα καταφέρουν με το παιδί και αυτό με τη σειρά του συνεχίζει να έχει τέτοια συμπεριφορά μπορούν να απευθυνθούν στο σχολικό περιβάλλον του και συζητώντας με την δασκάλα η οποία συναναστρέφεται με το παιδί να βρουν κάποια κοινή λύση στο πρόβλημα που έχουν να αντιμετωπίσουν. Μέσω της συνεργασίας του σχολείου και της οικογένειας μπορεί να βοηθήσει το παιδί να έχει καλύτερη συμπεριφορά απέναντι στο κοινωνικό σύνολο.

Συνεχίζοντας μια πρόταση την οποία θα ήταν καλό να αναφέρουμε είναι πως οι γονείς μπορούν να συμβουλευτούν κάποιον ειδικό πάνω στο θέμα που τους απασχολεί. Ο ειδικός λόγω των γνώσεων που έχει μπορεί να δώσει λύσεις μέσω της συζήτησης που θα κάνουν ή ακόμα και συνεδρίες εάν είναι απαραίτητο για να βοηθήσει πρώτα τους ίδιους και μετά το παιδί.

Επιπροσθέτως, οι γονείς θα μπορούσαν να παρακολουθήσουν σεμινάρια σχετικά με την διαπαιδαγώγηση και την ενίσχυση στην συμπεριφορά των παιδιών στην προσχολική ηλικία. Με τα μαθήματα αυτά μπορούν οι γονείς να βελτιωθούν και να μπορούν να διαχειριστούν τις συμπεριφορές των παιδιών τους αλλά και να δημιουργήσουν θετικά πρότυπα ώστε να διαμορφώσουν μια υγιή προσωπικότητα.

Εν κατακλείδι, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση για τα προγράμματα που πραγματοποιούνται. Όπως αναφέρθηκε και στην έρευνα, το ποσοστό των 73% των γονέων, δεν γνωρίζει το έργο που πραγματοποιείται μέσα από τα προγράμματα εκπαίδευση γονέων και τις σχολές γονέων. Καλό θα ήταν να γίνεται καλύτερη ενημέρωση αλλά και ευαισθητοποίηση προς στους γονείς. αλλά και ως προς τους επαγγελματίες ειδικότερα σε εκπαιδευτικούς και δασκάλους.

7.3 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες

Το αντικείμενο της διαπαιδαγώγησης και της οικοδόμησης της προσωπικότητας του παιδιού, είναι ένα μοναδικό πεδίο έρευνας. Στο πέρας του χρόνου, έχουν πραγματοποιηθεί πολλαπλές έρευνες σε διάφορα επιστημονικά πεδία. Ωστόσο το θέμα της επίδρασης της οικογένειας, δεν έχει καλυφθεί και αναγνωριστεί πλήρως, από το ευρύ κοινό. Τη σύγχρονη εποχή, δίνεται περισσότερη έμφαση στην κάλυψη των βιοτικών αναγκών και στην επιβίωση, με αποτέλεσμα να χάνεται η κάλυψη των συναισθηματικών και επικοινωνιακών αναγκών. Η παρούσα κατάσταση έχει θέσει σημαντικά μειονεκτήματα και εμπόδια στη δυναμική της οικογένειας. Για αυτό το λόγο η εμβάθυνση στην ενότητα της οικογένειας, στην αλληλεπίδραση των μελών της και στην επαναφορά της αξίας της, έχει ουσιαστική σημασία.

Το πεδίο της έρευνας είναι ένα επίπεδο παρέμβασης που θα μπορούσε να συμβάλει στην αλλαγή της παραπάνω κατάστασης. Με την κατανόηση του προβλήματος, μπορεί να επιτευχθεί η εύρεση μιας αρμόζουσας λύσης.

Αρχικά στο επίπεδο της έρευνας, θα είχε ενδιαφέρον μια διαγενεαλογική έρευνα, με την εξέταση της κάθε μεθόδου διαπαιδαγώγησης, την ανίχνευση της επίδρασης στην επόμενη γενιά και την εφαρμογή του νέου προτύπου συμπεριφοράς στην νέα οικογένεια. Με αυτό τον τρόπο θα πραγματοποιούνταν η απεικόνιση των παρελθοντικών τεχνικών, σε συσχέτιση με την παροντική εικόνα και τα μελλοντικά πλάνα.

Έπειτα, θέτοντας μια σύνδεση με την παρούσα έρευνα, θα είχε ενδιαφέρον η συνέχεια της έρευνας με την απεικόνιση της οπτικής των παιδιών. Η στάση των γονέων είναι αξιόλογη μελέτης, ωστόσο το κύριο επηρεαζόμενο μέλος είναι το παιδί. Με την αποτύπωση, των σκέψεων και ιδεών των παιδιών, σχετικά με το θέμα, θα μπορούσε να βρεθεί η αιτία της εμφάνισης της εκάστοτε συμπεριφοράς. Ακόμη θα διερευνούνταν τα ζητήματα επικοινωνίας, οριοθέτησης και κατανόησης του περιβάλλοντος στο οποίο ανήκουν. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσε να προσαρμοστεί μια αποτελεσματική παρέμβαση και πλάνο δράσης σε θέματα συμπεριφοράς των παιδιών. Αναζητώντας μια ευρύτερη τεχνική που καλύπτει τόσο τους γονείς, όσο τα παιδιά.

Ολοκληρώνοντας ενδιαφέρουσα μελέτη είναι η παρατήρηση και καταγραφή της αλληλεπίδρασης ανάμεσα σε γονείς και τα παιδιά τους. Μια έρευνα θα μπορούσε να περιλαμβάνει την καταγραφή του τρόπου επικοινωνίας, τα μηνύματα που μεταδίδουν οι γονείς και τους τρόπους που τα παιδιά τα εκλαμβάνουν. Τα αναφερόμενα μηνύματα είναι δυνατόν να περιέχουν ενότητες όπως πειθαρχία, οριοθέτηση, αγάπη, στοργή, επιβράβευση και άλλα. Με αυτό τον τρόπο θα ανιχνεύονταν ο πυρήνας του τρόπου σύνθεσης της σχέσης ανάμεσα σε γονείς και παιδιά.

Οι παραπάνω μελέτες είναι προτάσεις για την συνέχιση του έργου της διερεύνησης του γενικού θέματος που αφορά τους γονείς και τα παιδιά. Παρόλα αυτά είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι πολλά από τα ευρήματα της εκάστοτε έρευνας, δεν μεταδίδονται στον ευρύτερο ενδιαφερόμενο πληθυσμό. Αυτό οδηγεί στη στασιμότητα των απόψεων και στον περιορισμό της διεύρυνσης των θεμάτων διαπαιδαγώγησης από πλευράς γονέων. Η μετάδοση πληροφοριών στους ενδιαφερόμενους και άμεσα εμπλεκόμενους, οδηγεί στην ενεργοποίηση, στην μετάλλαξη της προβληματικής κατάστασης και στην έγκυρη πρόληψη αντίστοιχων ζητημάτων.

Βιβλιογραφία

Ελληνική βιβλιογραφία

1. Βεργέτη, Α., (2009), Κοινωνική εργασία με οικογένειες σε κρίση, 2η έκδοση, Αθήνα: Τόπος.
2. Γεωργίου, Σ. Ν., (2000) *Σχέση σχολείου- οικογένειας και ανάπτυξη του παιδιού*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
3. Δημοπούλου-Λαγωνίκα, Μ., (2009). *Οικογένεια και το σχολείο. Η σημερινή τους δυναμική και οι μελλοντικές προοπτικές ως πρόκληση για τη κοινωνική εργασία*. Αθήνα: Appleprint.
4. Ζάχαρης, Δ., (2003). *Επιθετικότητα και Αγωγή*. Αθήνα: Γρηγόρης.
5. Κατάκη, Χ., (2012) *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*, 13^η έκδοση, Αθήνα: Πεδίο.
6. Κοκκινάκη, Φ., (2005). *Κοινωνική Ψυχολογία- Εισαγωγή στη μελέτη της κοινωνικές συμπεριφοράς*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
7. Κοντοπούλου, Μ., (2007). *Παιδί και ψυχοκοινωνικές Δυσκολίες. Μια ψυχοδυναμική οπτική*. Αθήνα: Gutenberg.
8. Κουνενού, Κ., (2010), Συμβουλευτική και θεραπεία οικογένειας, Αθήνα: Παπαζήση.
9. Μουσούρου, Λ. Μ., (2005) *Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική*, Αθήνα: Gutenberg.
10. Μπεχράκη, Κ., (2002), *Σχολές γονέων*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
11. Μπίμπου – Νάκου Ι., (2005) *Πλαίσια στήριξης της οικογένειας στην πράξη το παράδειγμα της γονικής ψυχικής διαταραχής*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
12. Μυλωνάκου, Η., (2009) *Συνεργασία σχολείου και οικογένειας και κοινότητας*, Αθήνα: Αυτοέκδοση.
13. Παππά, Β. (2010) *Επάγγελμα γονέας*, 2^η έκδοση, Αθήνα: Καστανιώτη.
14. Παρασκευοπούλου, Ι. (1985). *Εξελικτική ψυχολογία « Η ψυχική ζωή από τη σύλληψη ως την ενηλικίωση»*. Αθήνα: Ιδιωτική.
15. Ρούσσο, Π., Τσαούσης, Ι. (2011). *Στατιστική στις επιστήμες της συμπεριφοράς με τη χρήση του SPSS*. Αθήνα: Τόπος
16. Τσαούσης, Δ. Γ. (1999) *Η κοινωνία του ανθρώπου- Εισαγωγή στην κοινωνιολογία*, Αθήνα: Gutenberg.

17. Φράγκου, Μ. (2013) *Σχέσεις Γονέων – Παιδιών: ο σημαντικός κρίκος μιας υγιούς κοινωνίας*, Αθήνα: Π. Ασημάκης.
18. Χατζηχρήστου, Χ. (2011). *Η σχολική ψυχολογία*. Αθήνα: Τυποθήτω.
19. Χουρδάκη, Μ. (2000) *Οικογενειακή ψυχολογία*, Αθήνα: Leader Books.
20. Χρηστάκης, Κ. (2012). *Το παιδί και ο έφηβος στην Οικογένεια και στο Σχολείο*. Αθήνα: Γρηγόρη.

Μεταφρασμένη βιβλιογραφία

1. Diamond, I., Jefferies, J. (2006), *Αρχίζοντας τη στατιστική: μια εισαγωγή για τους κοινωνικούς επιστήμονες*. Αθήνα: Παπαζήσης
2. Dunn J. (1999) *Οι στενές προσωπικές σχέσεις των μικρών παιδιών*, Αθήνα: Τυποθήτω.
3. Elliott.,S, Kratochwill.,T, Cook.,J, Travers.,J μ.τ.φ.ρ. Σόλμαν.,Μ, Καλύβα.,Φ (2008). *Εκπαιδευτική Ψυχολογία- Αποτελεσματική διδασκαλία, Αποτελεσματική μάθηση*. Αθήνα: Gutenberg.
4. Cole, M. & Cole, S., μ.τ.φ.ρ. Σόλμαν, Μ. *Η ανάπτυξη των παιδιών- Γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία*. Αθήνα: Τυποθήτω.
5. Giddens, A., μ.τ.φ.ρ. Τσαούσης.,Δ (2002). *Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
6. Goldenberg, I. & Goldenberg, H., (2005), *Οικογενειακή θεραπεία – Μία επισκόπηση*, Αθήνα: Έλλην.
7. Herbert, M. (1997) *Ψυχολογική φροντίδα του παιδιού και της οικογένειάς του*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα
8. Herbert, M. (1998). *Ψυχολογικά προβλήματα παιδικής ηλικίας*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
9. Herbert, M. (1998). *Η κακή συμπεριφορά, αντιμετώπιση προβλημάτων παιδιού και εφήβου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
10. Herbert, M., (2007), *Τα όρια στη συμπεριφορά των παιδιών- θετικοί τρόποι διαπαιδαγώγησης*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα
11. Herbert, M., (2009), *Η κακή συμπεριφορά*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
12. Hughes, M. & Kroehler, C. J. (2007) *Κοινωνιολογία - Οι βασικές έννοιες*, Αθήνα: Κριτική
13. Minuchin, S., (2010), *Οικογένειες και οικογενειακή θεραπεία*, 8η έκδοση, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα

14. Severe, S., (2000), Πως να συμπεριφέρεστε σωστά, Αθήνα: Πατάκη
15. Shaffer D. R. (2004) *Εξελικτική ψυχολογία παιδική ηλικία και εφηβεία*, Αθήνα: Ίων
16. Feldman, R. & Μπεζεβέγκη, Η. (2011). *Εξελικτική ψυχολογία – Δια βίου ανάπτυξη*. Αθήνα: Gutenberg.
17. Ζαν βαν ντε Μπροुक (1999) *Εγχειρίδιο για παιδιά με δύσκολους γονείς*, Αθήνα: Καστανιώτη.
18. Παπαχριστόπουλος, Ν. και Κυριακής Σ.(2009) *Οικογένεια και νέες μορφές γονεϊκότητας*, Πάτρα: Orportuna.

Ηλεκτρονικές πηγές

1. Γιώτσα, Α. (2004) *Δομή και λειτουργία της ελληνικής οικογένειας ομοιότητες και διαφορές με τη μορφή της οικογένειας σε άλλες χώρες*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
<http://epublishing.ekt.gr/el/12422/%CE%95%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%CE%95%CF%80%CE%B5%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B4%CE%B1-%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%A4%CE%BC%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82-%CE%9D%CE%B7%CF%80%CE%B9%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CF%8E%CE%BD-%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B5%CF%80%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CE%99%CF%89%CE%B1%CE%BD%CE%BD%CE%AF%CE%BD%CF%89%CE%BD/12444> [πρόσβαση στις 3 Απριλίου 2016]
2. Μουσούρου, Λ. (1999) *Κρίση της οικογένειας και κρίση των αξιών*, έκδοση εθνικού κέντρου κοινωνικών ερευνών.
<http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ekke/article/viewFile/7322/7042.pdf> [πρόσβαση στις 3 Απριλίου 2016]

3. Κυριακίδου, Μ. (2012) *Η σύγχρονη οικογένεια μέσα σε κρίση με κρίση* http://www.mariakyriakidou.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=142:2013-10-05-09-35-30&catid=43:2013-09-11-18-12-57&Itemid=81 [πρόσβαση στις 3 Απριλίου 2016]
4. Μεσσήνης, Σ. (2014) *Οι μορφές της σύγχρονης οικογένειας και οι επιδράσεις στα μέλη τους* <https://sites.google.com/site/stmessinis/ArxikiSelida/morphes-synchrones-oikogeneias> [πρόσβαση στις 10 Απριλίου 2016]
5. Μαράτου – Αλιμπράντη, Λ. *Νέες μορφές οικογένειας. Τάσεις και εξελίξεις στη σύγχρονη Ελλάδα*. Εγκέφαλος <http://www.encephalos.gr/full/47-2-02g.htm> [πρόσβαση στις 10 Απριλίου 2016]
6. Τριπόδης, Ν. Καζάνη, Ι. Λάμπα, Κ. *Ο κύκλος ζωής της οικογένειας*. https://www.google.gr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjGmbaNzoPMAhVDOQ8KHbnQA3AQFgg1MAU&url=http%3A%2F%2Ftripodis.gr%2FEggrafa%2FARTHRA%2F15%2F151.doc&usq=AFQjCNH7NAClnWqdmDmF3UJJ_nckhoBmow&sig2=OmHnwYmP5YI2GixEPO-NIQ [πρόσβαση στις 12 Απριλίου 2016]
7. Νίτσα, Ε. (2002) *Το παιδί και ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον, πτυχιακή εργασία*, <http://ir.lib.uth.gr/bitstream/handle/11615/1019/P0001019.pdf?sequence=1> [πρόσβαση στις 12 Απριλίου 2016]
8. Χαραλαμπίδης, Ι. (2000) «Ο ρόλος και η στάση των γονέων απέναντι στο παιδί», *Ο κόσμος των πολυτέκνων*, (τεύχος 2),
9. http://www.aspe.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=299&Itemid=2 [πρόσβαση στις 17 Απριλίου 2016]
10. Τσακνάκης, Ν. *Ο εξελικτικός ρόλος του γονέα*, <http://www.psychologynow.gr/oikogeneia-kai-paidi/o-exeliktikos-rol-os-toy-gonea-toy-nikoy-tsaknaki> [πρόσβαση στις 18 Απριλίου 2016]
11. Κιουρκτση, Ε. *Σχέσεις γονέων και παιδιών. Ένας δεσμός διαρκούς αλληλεπίδρασης*, <https://sciencearchives.wordpress.com/2015/03/30/%CF%83%CF%87%CE%AD%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CE%AD%CF%89%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CF%8E%CE%BD->

- [%CE%AD%CE%BD%CE%B1%CF%82-%CE%B4%CE%B5%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CE%B4/](#)
[πρόσβαση στις 23 Απριλίου 2016]
12. Γαλαίου, Ε. *Τύποι γονέων* <http://www.paidorama.com/tipoi-gonewn.html>
[πρόσβαση στις 24 Απριλίου 2016]
13. Năstasă, L. E. & Sala, K. (2011) *Adolescents' emotional intelligence and parental styles*, *Procedia social and behavioral sciences*
<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042812001759>
[πρόσβαση στις 24 Απριλίου 2016]
14. Παρούτσας, Δ.Κ. , (1998) *Ο ρόλος της οικογένειας στην ανάπτυξη του παιδιού*, Κεφ. 14: Λάθη γονέων στην αγωγή των παιδιών,
<http://paroutsas.jmc.gr/family/mistakes.htm> [πρόσβαση στις 26 Απριλίου 2016]
15. Τσιριγώτης, Δ. (2015) *Τα παιδικά λάθη των γονέων*,
<https://www.alfavita.gr/apopsin/%CF%84%CE%B1-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%AC-%CE%BB%CE%AC%CE%B8%CE%B7-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CE%AD%CF%89%CE%BD> [πρόσβαση στις 26 Απριλίου 2016]
16. Clarke K., Cooper P., Creswell C., (2013) *The Parental Overprotection Scale: Associations with child and parental anxiety* <http://www.jad-journal.com/article/S0165-0327%2813%2900560-0/fulltext> [πρόσβαση στις 26 Απριλίου 2016]
17. Τζαβέλα, Ε., (2015) *Επικοινωνία μέσα στην οικογένεια – τα λάθη των γονέων – δεξιότητες που διευκολύνουν την επικοινωνία*
<https://sciencearchives.wordpress.com/2015/11/25/%CE%AF-%CE%AD-%CE%AD-tau/> [πρόσβαση στις 26 Απριλίου 2016]
18. Πιλήσης, Θ., (2010) *Συστημική θεωρία και θεραπεία στην εφαρμογή της κοινωνική εργασία, e -Journal of Science & Technology (e-JST)*
http://hypatia.teiath.gr/xmlui/bitstream/handle/11400/5353/Pilisis_18.pdf?sequence=1 [πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2016]
19. Πανελλήνιος Σύνδεσμος Σχολών Γονέων, (2015), *Οι σχολές γονέων ως θεσμός προστασίας της ψυχικής υγείας του παιδιού*,

- <http://www.sxolesgonewn.gr/postdetail.aspx?id=27> [πρόσβαση στις 17 Μαΐου 2016]
20. Κωνσταντινίδης, Ε., (2011) *Σχολές Γονέων Αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας σύντομου προγράμματος ψυχοεκπαίδευσης γονέων γνωστικής συμπεριφορικής προσέγγισης*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, <http://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/31593#page/1/mode/2up> [Πρόσβαση στις 18 Μαΐου 2016]
21. Λαμπριανίδου, Ε., (2012) *Συμβουλευτική γονέων παιδιών προσχολικής ηλικίας. Ζητήματα οριοθέτησης*, Ιωάννινα, http://apothetirio.teiep.gr/xmlui/bitstream/handle/123456789/773/psa_2012018.pdf?sequence=1 [πρόσβαση στις 20 Μαΐου 2016]
22. Παπαγεωργίου, Β., (2006), *Προς τους γονείς..., για τους γονείς...*, Σύλλογος γονέων κηδεμόνων και φίλων αυτιστικών ατόμων Νομού Λάρισας, http://reader.ekt.gr/bookReader/show/index.php?lib=EDULLL&item=318&bitstream=318_01#page/6/mode/2up [πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2016]
23. Γιώτσα, Α., Μακρή, Ε., Κούτελου, Σ., Σταματελάτου, Α., Χαβρεδάκη Α., (2011), *Συστημική θεώρηση οικογένειας και ομάδες συμβουλευτικής γονέων*, Επιστημονική Επετηρίδα Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων <http://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/jret/article/view/8684> [πρόσβαση στις 15 Μαΐου 2016]
24. The incredible years parents, teachers and children training series www.incredibleyears.com [πρόσβαση στις 18 Μαΐου 2016]
25. Gordon Hellas <http://www.gordonhellas.gr/> [πρόσβαση στις 18 Μαΐου 2016]
26. Ντέκοβα, Α., Κλινική Ψυχολόγος. 20 Νοεμβρίου 2012. Παιδικοί φόβοι. <http://www.iatronet.gr/ygeia/paidiatriki/article/20268/paidikoi-fovoi.html>

Παράρτημα

I. Ερωτηματολόγιο

Ποια είναι η σχέση με το παιδί:

Πατέρας

Μητέρα

Ηλικία

20-30

30-40

40-50

50-60

Εκπαίδευση

Δημοτικό

Λύκειο

Γυμνάσιο

Πανεπιστήμιο

Οικογενειακή κατάσταση

Έγγαμος/η

Διαζευγμένος/η

Άγαμος/η

Χήρος/α

Εργασιακή κατάσταση

Εργαζόμενος/η

Ημιαπασχόληση

Άνεργος/η

Αξιολόγηση γονέα

	Πάρα πολύ	Αρκετά	Λίγο	Καθόλου
1. Εσείς και η/ο σύντροφός σας συζητάτε για θέματα που αφορούν τη πειθαρχία του παιδιού σας;				
2. Εσείς προσωπικά ασχολείστε με την εκπλήρωση των καθημερινών αναγκών του παιδιού;				
3. Δείχνετε στοργή στο παιδί σας;				
4. Εκφράζεται τα συναισθήματά σας στο παιδί σας; (θυμός, στεναχώρια, άγχος)				
5. Έχετε ορίσει ορισμένους κανόνες και όρια σχετικά με τη συμπεριφορά του παιδιού;				
6. Έχετε ενεργό ρόλο στην εφαρμογή της πειθαρχίας, επίπληξης και τιμωρίας του παιδιού;				
7. Ως προς το ρόλο σας ως γονέας κατά πόσο πιστεύεται ότι σας αντιπροσωπεύουν τα παρακάτω στοιχεία:				
a) Ανεκτικότητα				
b) Κατανόηση				
c) Εμπιστοσύνη				
d) Αυστηρότητα				
e) Διαλλακτικότητα				
f) Προσαρμοστικότητα				
8. Έχετε εμπιστοσύνη στην ικανότητα σας για τη διαπαιδαγώγηση των παιδιών σας;				
9. Νιώθετε άνεση με το ρόλο σας ως γονέας;				
10. Ποιος παίρνει τις κύριες αποφάσεις σχετικά με τη φροντίδα του παιδιού;				
a. Ο πατέρας				
b. Η μητέρα				
c. Από κοινού				
d. Άλλο μέλος της οικογένειας				
11. Αφιερώνεται χρόνο να συζητήσετε και να παίξετε με το παιδί σας;				
Αξιολόγηση παιδιού				
12. Το παιδί σας εκδηλώνει και σε ποιο βαθμό κάποιο από τα παρακάτω χαρακτηριστικά;				
A) Επιθετικότητα				
B) Υπευθυνότητα				
C) Ανησυχία – εκνευρισμό				
D) Άγχος				

E) Σεβασμό				
F) Ευαισθησία				
G) Κοινωνικότητα				
H) Εσωστρέφεια				
I) Εξωστρέφεια				
13. Το παιδί σας είναι συνεργάσιμο;				
14. Το παιδί σας φαίνεται να συμμορφώνεται και να ακολουθεί τους κανόνες που διαμορφώνονται από εσάς;				
15. Έχει εμφανίσει κάποια συμπεριφορά που να θεωρείται ανησυχητική;				
16. Το παιδί αναπτύσσει εύκολα φιλίες με άτομα της ηλικίας του;				
17. Το παιδί σας μοιράζεται μαζί σας τις σκέψεις και τα συναισθήματά του;				
Αξιολόγηση ενημέρωσης				
18. Έχετε αναζητήσει καθοδήγηση από κάποιο εκπαιδευτικό βοήθημα, σχετικά με την διαπαιδαγώγηση του παιδιού σας;				
19. Έχετε νιώσει ποτέ την ανάγκη για λήψη καθοδήγησης από κάποιο εξωτερικό μέλος της οικογένειας;				
20. Είστε ενημερωμένος/η σχετικά τα προγράμματα εκπαίδευσης γονέων;				
21. Θα ενδιαφερόσασταν να λάβετε μέρος σε πρόγραμμα εκπαίδευσης γονέων;				